

T.C.
İSTANBUL
YENİ YÜZYIL
ÜNİVERSİTESİ

YENİ YÜZYIL'DA İLETİŞİM ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Hıfzı Topuz anısına...

OCAK 2024

YIL: 5 CİLT: 2 SAYI: 9

Derginin Adı

Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları Dergisi

İçerik

İstanbul Yeni Yüzyıl İletişim Dergisi içeriği, İletişim ve medya ile ilgili araştırma raporları, özgün makaleler, medya ile ilgili kitap eleştirileri ve incelemelerinden oluşmaktadır.

Amacı

Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları dergisinde, iletişim ve medya alanında bilimsel açıdan nitelikli özgün makaleler, araştırma raporları, derleme makaleler, medya ile ilgili kitap eleştirileri ve incelemeler yayımlanır. Amaç, iletişim alanı ile ilgili literatüre kuramsal ve ampirik araştırma sonucunda elde edilen bilgilerle katkı sağlamaktır.

Periyodu

Yılda 2 kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayımlanır.

Dili

Türkçe-İngilizce

Yayına Başlama Tarihi

2020 /Haziran / June

ISSN

2757-7007

Yayın Tekniği

Dijital

Tarandığımız İndeksler

Directory of Research Journals Indexing (DRJI), CiteFactor, ResearchBib,
ICI Journal Master List, Asos İndeks, Google Scholar, Academindex

Dergimiz Açık Erişim Politikasını benimsemiştir ve Ocak 2023 tarihi itibariyle DergiPark'ta yer almaktadır.

DergiPark
AKADEMİK

Sahibi

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Yaşar Hacısalihoğlu, Rektör

Baş Editör

Prof. Dr. Aysel AZİZ

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Cihan OĞUZ - Dr. Öğr. Üyesi Ümmühan MOLO

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Serkan KARATAY - Dr. Öğr. Üyesi Melike SEJFULA

İngilizce Dil Editörleri

Prof. Dr. Serra İnci ÇELEBİ - Dr. Öğr. Üyesi Belgin YAZICI

Yazım Editörleri

Arş. Gör. Deniz REKA - Arş. Gör. İlkay Burak TAŞKIRAN

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj Editörü

Öğr. Gör. Artür Vahe KARAPEKMEZ

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Safiye Kırlar Aksu
Prof. Dr. Aysel Aziz
Prof. Dr. Jale Sarmaşık
Prof. Dr. Serra İnci Çelebi
Dr. Öğr. Üyesi Belgin Yazıcı
Dr. Öğr. Üyesi Sevil Bektaş Durmuş
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Nur Sadedil
Dr. Öğr. Üyesi Yücel Sarı

Akademik Danışma Kurulu

Prof. Dr. Vugar Zifer Aliyev - Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)
Prof. Dr. Dona Kolar-Panov - International Balkan University (Makedonya)
Prof. Dr. Abdülrezak Altun – Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Özden Cankaya – Galatasaray Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Şükran Esen - Marmara Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Süleyman İrvan – Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Kılıç - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hasip Pektaş – İstinye Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer Sezer – İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Oya Tokgöz – Ankara Üniversitesi (E)
Prof. Dr. Hülya Yengin - İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Konca Yumlu - Ege Üniversitesi
Dr. Salvatore Scifo – Bournemouth Üniversitesi (İngiltere)
Dr. Mashoed Bailie - Eastern Mediterranean University (KKTC)

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Aysel Aziz (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Prof. Dr. Aysel Günindi Ersöz (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nalan Büker (İstanbul Arel Üniversitesi)
Prof. Dr. Senem Duruel Erkılıç (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. Serra İnci Çelebi (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Aysel Çetinkaya (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayten Övür (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Doç. Dr. Bahadır Uçan (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Başak Gezmen (İstanbul Medipol Üniversitesi)
Doç. Dr. Can Diker (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Deniz Akbulut (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül Esra Atalay (Üsküdar Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan Alp (İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)
Doç. Dr. Özlem Vargün (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Tamer Bayrak (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yıldız (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Nur Sadedil (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sevil Bektaş Durmuş (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ümmühan Molo (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi)

İletişim

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Topkapı Dr.
Azmi Ofluoğlu Yerleşkesi Maltepe Mahallesi,
Yılanlı Ayazma Caddesi, No: 26 34010 Cevizlibağ
Zeytinburnu / İSTANBUL Tel : 444 50 01

Editör İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Oğuz
Dr. Öğr. Üyesi Ümmühan Molo
iletisim.editor@yeniyyuzyl.edu.tr

EDİTÖR'DEN

Değerli okurlarımız, “Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları” dergimizin 9. sayısı ile karşınızdayız... Bu sayımızı, 26 Eylül 2023 tarihinde kaybettiğimiz ülkemizin iletişim alanının duayenlerinden Dr. Hıfzı Topuz’un anısına çıkarıyoruz. Bitmeyen, tükenmeyen enerjisi ile son günlerine kadar sürekli çalışan, üreten; Cumhuriyetimiz ile yaşıt bir iletişimci, gazeteci. Türkiye’de olduğu gibi 25 yıl görev yaptığı UNESCO’da da gelişmekte olan ülkelerde basının özgürlüğü için savaşım vermiş; iletişim eğitiminin Türkiye’de başlamasına öncülük etmiş, iletişim alanının unutulmayacak, unutulmaması gereken bir emekçisi idi Hıfzı Topuz. 100 yaşında, Cumhuriyetimizin 100. yılında aramızdan ayrıldı. Kendisini saygıyla anıyoruz...

Dergimizin bu sayısında içerik ve biçim olarak küçük değişiklikler yaptık. Hıfzı Topuz’u tanıyan meslektaşları, öğrencileri; bir şekilde yolları Hıfzı Topuz ile kesişmiş dostlarından bu dergimizde onu anlatan anı yazılar istedik... Güzel anılar geldi. Bunları ilgiyle okuyacağınıza eminiz. Kuşkusuz bu yazılardan birini de ben yazdım. Nasıl yazmayayım ki; benim akademik yaşamıma yön veren, şu anda başkanı olduğum ve iletişim eğitimi akreditasyonu yapan İLAD’ın kurucusu, başkanlığını ve onursal başkanlığını yapmış, neredeyse 40 yıldan fazla süreden beri çalışmalarını yakından izlediğim, iletişim alanında rol model olarak kabul ettiğim Hıfzı Topuz’a armağan edilen akademik bir dergide onun için yazmamak olamazdı...

Benim anı yazım “İletişimin 100 yıllık Çınarı: Hıfzı Topuz...” adını taşıyor. İkinci anı yazı KKTC Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi **Doç. Dr. Ayça Demet Atay** tarafından yazıldı. KKTC Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyeleri tarafından 2016 yılında Hıfzı Topuz ile yapılan

6 ayrı belgesel video röportajlarından derlediği bilgileri “*Hıfzı Topuz ile İletişim Üzerine*” adlı anı yazısında anlatıyor.

Anı yazılarının üçüncüsü bağımsız araştırmacı **Züleyhan BEŞLİ** ile Medipol Üniversitesi Öğretim Üyesi **Doç. Dr. Başak Gezmen**’in birlikte hazırladıkları “*Hıfzı Topuz’la Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya...*” adını taşıyor. İletişimle ilgili bir proje çalışması için Hıfzı Topuz ile 2017 yılında yaptıkları bir röportajı anlatıyorlar.

Dördüncü anı, basın sektöründen Dr. Recep Yaşar’dan geliyor. “*Benim Hıfzı Abim*” başlığıyla anlatıyor anılarını... Hıfzı Topuz ile birlikte hazırladıkları, belki de Hıfzı Topuz’un son çalışması olan “*Yakın Dönem Türk Basın Tarihi*” adlı kitabının da serüveni anlatılıyor...

Beşinci anı, “*Hıfzı Topuz’un Balkonunda Geçen İki Gün*” başlığıyla Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden **Arş. Gör. Cem Evrim Aslan** tarafından kaleme alınan ilginç bir anı. Genç bir arkadaşımızdan Hıfzı Topuz ile ilgili böyle bir anının paylaşılması bizim için de güzel bir sürpriz oldu.

Hıfzı Topuz ile ilgili bu anıları, yer yer Hıfzı Topuz’la ilgili fotoğraflarla renklendirdik. İlgiyle okuyacağınıza eminiz...

Hıfzı Topuz’a armağan olarak hazırladığımız bu sayımızda, onunla ilgili anıların dışında, bir de onun roman türü çalışmalarını inceleyen makalemiz var. Dergimizin ilk makalesi, doğrudan Hıfzı Topuz’un romanlarını inceleyerek “*Fotoğrafik İmgenin Gerçekçi Edebiyatla İlişisini Hıfzı Topuz Üzerinden Okumak*” adlı makale. Bu çalışma İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden **Dr. Öğr. Üyesi Gülay Doğan** tarafından yapıldı. Dr. Doğan, çalışmasında, Hıfzı Topuz’un “*Eski*

.....

Dostlar” adını taşıyan anı türündeki kitabından yola çıkarak diğer kitaplarında da var olan fotoğraflara ayrılmış bölümler üzerinden, metin ve görsel imge birlikteliğini inceliyor.

Dergimizde yer alan ikinci makale “*Grafik Tasarım Tarihinde Teknolojik İlerlemeler ve Yapay Zekânın Yaratıcılığa Etkileri*” adıyla İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi’nden **Arş. Gör. Ülkü Sönmez** tarafından hazırlandı. Arş. Gör. Sönmez, her alanda olduğu gibi iletişim alanında da inanılmaz etkileri olan yapay zekânın grafik tasarımına olan ve yakın zamanda da olacak etkilerini inceliyor, çıkarımlar yapıyor.

Dergimizin üçüncü makalesi “*Siyasal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Sınır Ötesi Operasyonlara Dair Bir İnceleme*” adıyla İstanbul Gelişim Üniversitesi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden **Dr. Öğr. Üyesi Taylan Maral** ve **Dr. Gamze Gezgin** tarafından yazılmış. Makalede, TBMM’de yer alan siyasi partilerin resmi X (Twitter) hesapları ile aynı partilerin genel başkanlarının ve parti sözcülerinin kişisel hesaplarından sınır ötesi operasyonlara ilişkin yaptıkları paylaşımlar incelenmiş.

Dergimizin dördüncü makalesi kriz iletişimini, kamu hizmeti yapan sağlık hizmetleri bağlamında irdeliyor. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi’nden **Dr. Öğretim Üyesi Sevil Bektaş Durmuş** ve öğrencisi **Betül Büşra Aslan** tarafından hazırlanan “*Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddetin Çözümünde Kriz İletişimi ve İletişim Becerilerinin Önemi: Bir Kamu Hastanesi Örneği*” adlı bu makalede, sağlık çalışanlarının yaşanan krizler karşısında etkili iletişim becerilerini kullanma düzeyleri irdeleniyor.

Dergimizin beşinci makalesi sinema ile ilgili...

“*Cumhuriyet Dönemi Türk Sineması: Milli Mücadele Temalı İlk Filmler*” başlığıyla, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden **Semra AKGÜNLÜ**, Kurtuluş Savaşı’nda birlik ve beraberlik oluşumuyla verilen milli mücadeleyi gelecek nesillere aktarmak, tarih ve milli şuurun benimsenmesi için sinemada yer alan milli mücadele konulu filmleri inceliyor.

Dergimizin altıncı ve son makalesi ise 6 Şubat 2023 tarihinde yaşadığımız Hatay-Kahramanmaraş depremi ile ilgili... Bağımsız araştırmacı **Dr. Gülay ASİT** “*Ulusal Acı: İsiyas Otel Faciasının Kuzey Kıbrıs Yazılı Basınında Sunumu*” ile ilgili haberleri irdeliyor. Depremde, voleybol müsabakaları için Malatya’ya gelen Gazimağusa Türk Maarif Koleji öğrenci, öğretmen ve velilerinden oluşan voleybol kafilesi depremde hayatlarını kaybetmişti. Yeni Yüzyıl’da İletişim Çalışmaları Dergisi olarak kaybettiklerimizin önünde saygıyla eğiliyoruz.

Hoşça kalın...

Prof. Dr. Aysel AZİZ

İÇİNDEKİLER

1

İletişimin 100 Yıllık Çınarı: Hıfzı Topuz...
Prof. Dr. Aysel AZİZ

5

Hıfzı Topuz ile İletişim Üzerine
Doç. Dr. Ayça Demet ATAY

13

Hıfzı Topuz'la Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya...
Züleyhan BEŞLİ
Doç. Dr. Başak GEZMEN

19

Benim Hıfzı Abim
Dr. Recep YAŞAR

23

Hıfzı Topuz'un Balkonunda Geçen İki Gün
Arş. Gör. Cem Evrim ASLAN

27

Fotoğrafik İmgenin Gerçekçi Edebiyatla İlişkisini Hıfzı Topuz Üzerinden Okumak
Dr. Öğr. Üyesi Gülay DOĞAN

İÇİNDEKİLER

**Grafik Tasarım Tarihinde Teknolojik İlerlemeler
ve Yapay Zekânın Yaratıcılığa Etkileri**
Arş. Gör. Ülkü SÖNMEZ

37

**Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddetin Çözümünde Kriz
İletişimi Ve İletişim Becerilerinin Önemi: Bir Kamu Hastanesi
Örneği**

*Betül Büşra ASLAN
Dr. Öğr. Üyesi Sevil BEKTAŞ DURMUŞ*

44

**Siyasal İletişimde Sosyal Medya Kullanımı: Sınır Ötesi
Operasyonlara Dair Bir İnceleme**
*Dr. Gamze GEZGİNCİ
Dr. Öğr. Üyesi Taylan MARAL*

55

**Ulusal Acı: İsis Otel Faciasının Kuzey Kıbrıs
Yazılı Basınında Sunumu**
Dr. Gülay ASİT

70

**Cumhuriyet Dönemi Türk Sineması: Milli Mücadele Temalı
İlk Filmler**
Semra AKGÜNLÜ

88

İLETİŞİMİN 100 YILLIK ÇINARI: HIFZI TOPUZ... THE WISE MASTER OF COMMUNICATION: HIFZI TOPUZ...

Prof. Dr. Aysel AZİZ

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-7965-5477, aysel.aziz@yeniyyuzyil.edu.tr

ÖZ

Hıfzı Topuz, 100 yıla sığdırdığı dolu dolu yaşamı boyunca Türk basınına yaptığı katkılar, gençlere yönelik yol göstericiliği ve yazdığı kitaplarla adeta bir simge olmuştur. Uzun yıllar görev yaptığı UNESCO'da edindiği deneyimi, Türkiye'ye döndükten sonra basın alanına çok verimli şekilde yansıtmış, basın sektöründe kalıcı izler bırakmayı başarmıştır. Hıfzı Topuz'un Türk akademik hayatına katkıları da yadsınamaz. Kuruluşuna öncülük ettiği fakülteler yıllardır Türk basınına önemli isimler kazandırmaktadır. İletişim Araştırmaları Derneği'nin (İLAD) kurulması fikri ve oluşumu tamamen Hıfzı Topuz'un eseridir. Ayrıca, UNESCO'da çalıştığı dönemde gittiği Afrika ülkelerinde edindiği izlenimleri konu alan kitapları da çok değerlidir. Bu çalışmada, Hıfzı Topuz'un basın dünyasındaki yeri ve Türk basın tarihine yaptığı katkılar, anıların ışığında kaleme alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Hıfzı Topuz, UNESCO, Basın tarihi

ABSTRACT

Hıfzı Topuz has become a symbol through his eventful life spanning a hundred years, making significant contributions to the Turkish press, providing guidance to the youth, and becoming an icon through his written works. The experience he gained during his extensive service at UNESCO was effectively reflected in the field of journalism upon his return to Türkiye, leaving a lasting impact on the media sector. Hıfzı Topuz's contributions to Turkish academic life are undeniable. The faculties he pioneered have been instrumental in producing prominent figures in the Turkish press for years. The idea and formation of the Communication Research Association (İLAD) are entirely the result of Hıfzı Topuz's efforts. Additionally, his books detailing impressions from the African countries he visited during his tenure at UNESCO are highly valuable. In this study, Hıfzı Topuz's position in the world of journalism and his contributions to the history of Turkish press are documented in the light of memories.

Keywords: Hıfzı Topuz, UNESCO, Press history

1. ANILARDA HIFZI TOPUZ

Hıfzı Topuz'u anlamaya, anlatmaya nereden, nasıl başlamalı? 100 yıllık yaşamında o kadar çok şey var ki anlatılacak. Öyle bir yaşam ki sürekli çalışmak, sürekli üretmek...100 yılı dolu dolu yaşamak, hakkını vererek 100 yılı, son günlerine kadar çalışarak, üreterek yaşamak.

Hıfzı Topuz kimdi? Nasıl yaşadı? Neler yaptı? İletişim alanındaki önemi neydi? Özetleyerek vermeye çalışalım...

Hıfzı Topuz İstanbul'da doğdu ve Osmanlı sarayı ile ilişkisi olan iyi bir aileden geliyordu. İyi eğitim almıştı; Galatasaray Lisesi'nden mezun olmuş, yükseköğrenimini İstanbul Hukuk Fakültesi'nde yapmış ancak meslek olarak gazeteciliği seçmişti. Sırasıyla Akşam, Vatan, Milliyet gibi gazetelerde çalışmış, 1956 yılında ise uluslararası memur statüsünde UNESCO'da görev almıştı. Bu görev, oradan emekli oluncaya kadar 25 yıl sürdü. Bu arada Strasbourg'da gazetecilik üzerine lisansüstü çalışmalarını tamamladı. Böylece, Türk tarihinin ilk iletişim doktoralı gazeteci unvanını da aldı. Ancak kendisi o kadar alçakgönüllü idi ki Dr. unvanını kullanmak istemezdi.

Resim 1. Hıfzı Topuz Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin bir etkinliğinde

UNESCO yıllarında özellikle Afrika ülkeleri başta olmak üzere dünyanın pek çok yerinde gazetecilik eğitimleri verdi, alan çalışmaları yaptı. Basın

özgürlüğü, kamuoyunun özgürce oluşturulması; özellikle geri bıraktırmış ülkelerde toplumun bilinçlendirilmesinde özgür basın varlığına inanmıştı... UNESCO'da çalıştığı süre içerisinde özgür haber dolaşımı konusunda, 3. Dünya ülkelerinde ve özellikle Kongo, Gana, Kenya, Nijerya gibi Afrika ülkelerinde gazetecilik eğitimi için yıllarca seminerler düzenlemiş; UNESCO'da adeta onların sesi olmuştu. Bu ülkelerden Kongo'da, 50 yıl sonra, 1960 yılı Haziran ayında Hıfzı Topuz'un gazetecilere verdiği eğitim unutulmamış, bu eğitimin anma yılında 95 yaşındaki Hıfzı Topuz Kongo'ya, Katanga bölgesinde Lumumbashi Üniversitesi'ndeki törene davet edilmiş ve Rektör Prof. Dr. Chabu Mumba tarafından kendisine fahri doktora unvanı verilmişti (Özbilgen, 2014).

2. İLETİŞİM EĞİTİMİNE KATKILARI

Hıfzı Topuz, bu eğitim seminerlerini verirken, aynı zamanda da bu işin yükseköğretim düzeyindeki boyutu için de Türkiye'de çalışmalarını sürdürüyordu. Ankara'da 1965 yılında eğitime başlayan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu onun girişimi ile UNESCO desteğiyle eğitim ve öğretime başladı. UNESCO'dan sürekli uzmanlar göndererek, iletişim eğitimine katkı verdi. Türkiye'de bu faaliyetler sonunda iletişim eğitimi alan üniversite mezunu öğrencilere de yardımcı olmuş, lisansüstü çalışmalarında onların Hıfzı abileri olmuştu. Bunlar arasında Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, Prof. Dr. Raşit Kaya ile daha sonra gazetecilik mesleğinde ilerleyen Ertuğrul Özkök'ü sayabiliriz. Hıfzı Bey sadece Paris'e eğitim için gidenlere değil, benim gibi yurtdışına gitmek için burs isteyenlere de UNESCO'dan burs buluyordu. Onun kuruluşuna öncülük ettiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı Basın Yayın Yüksekokulu'nda asistan olmamdan sonra, Türkiye'de yeni başlayan televizyon yayınları ile ilgili eğitim ve doktora tez çalışmalarım için Londra'ya BBC'ye gitmem Hıfzı Topuz'un yardımlarıyla olmuştu. Kendisine mektupla başvurarak burs isteğinde bulunmuştum. Dostluğumuz böyle başladı. Türklerin UNESCO'daki hamisi Hıfzı Topuz idi...Yardım isteyen herkese yardımcı oluyordu...

Resim 2. Hıfzı Topuz bir etkinlikte

Hıfzı Topuz, Türkiye'ye döndükten sonra da Eskişehir Anadolu Üniversitesi başta olmak üzere, İstanbul Üniversitesi'nde, zaman zaman Ankara Üniversitesi'nde dersler verdi, konferanslara katıldı, iletişim akademisyenleriyle daha yakından tanıştı. Yurtdışında iken iletişim akademisyenleri ile yakın dostluklar kurdu. Zaman zaman onları Türkiye'ye getirerek bizlerle tanışmalarını sağladı.

3. İLAD'IN KURULUŞU

Hıfzı Topuz'un örgütlenmek konusunda da çabaları vardı. Paris'e gitmeden önce de Gazeteciler Sendikası'nda görev almıştı. UNESCO'dan emekli olup Türkiye'ye gelince yine gazete ve dergi çalışmaları oldu, ancak onun asıl yapmak istediği İstanbul ve Ankara'daki akademisyen ve sektör çalışanlarından oluşturulacak bir sivil toplum örgütü kurmaktı. Hıfzı Topuz'u asıl tanımam bu çalışmalar sırasında oldu.

Kısa adıyla İLAD olarak tanımladığımız İletişim Araştırmaları Derneği'nin kurulması fikri ve oluşumu

tamamen Hıfzı Topuz'un eseridir. Kurucu üyeleri arasında benim de yer aldığım derneğin 1989 yılında kurulmasıyla Türkiye'de ilk kez iletişim sektörü ile iletişim alanındaki akademisyenlerden oluşan bir sivil toplum örgütü yapısı oluşturuldu. Dernek ilk yıllarından başlayarak önemli toplantılara imza attı. Nordenstreng ve Hamelink gibi ünlü uluslararası iletişim uzmanlarının katıldığı konferanslar yapıldı. Bu kişiler Hıfzı Topuz'un UNESCO'da birlikte çalıştığı arkadaşlarıydı. Davet ettiğinde de bu uluslararası iletişimciler sevrete katılıyorlardı.

Resim 3. Hıfzı Topuz, Prof. Dr. Aysel Aziz ile birlikte

İLAD dernek olarak zaman içerisinde mali sıkıntılarla karşılaştı. Bu sıkıntıları atlatmak için projeler yapmak amacıyla devrin hükümetlerinin doğrudan ya da dolaylı yetkisinde olan projelere başvurmak gerekiyordu. Hıfzı Topuz, bunu şiddetle reddediyordu; bağımsızlığımıza, özgürlüğümüze gölge düşmesin diye... Hatta bu nedenle "Medya Gözlemevi" projemiz vardı. Türkiye'deki günlük basın incelenecek, ona göre raporlar hazırlanacak ve kamuoyu ve medya ile paylaşılacaktı. Bu Fransa'da, Paris'te yapılan bir uygulama idi. Bir

anlamda ombudsmanlık görevi gibi... Bunun için alanla ilgili sektör toplantıları yapıldı. Medyanın önemli temsilcileri ve akademisyenler katıldı. Ancak çeşitli nedenlerle fiili olarak desteklenmedi; İLAD'ın da bu konuda mali açıdan destekleyecek gücü yoktu, çünkü sürekli bir kadro gerekiyordu, kâğıt üzerinde kaldı...

Hıfzı Topuz, İLAD yöneticiliğini uzun yıllar yürüttü. 1995 yılında bir ara ben de yürüttüm, KKTC'ye Doğu Akdeniz Üniversitesi'ne gidince ayrılmak durumunda kaldım. Benden sonra birer dönem Haluk Şahin, Orhan Koloğlu başkanlık yaptılar, sonra tekrar Hıfzı Topuz başkanlık görevini aldı. İstanbul'a gelişimle aktif olarak tekrar İLAD'ın faaliyetlerine katılmaya başladım. 2013 yılında kendisi bu görevi yapamayacağını söyledi ve ilk Genel Kurul toplantısında benim tekrar başkanlık görevini almamı istedi. Kendisini kıramadım! İLAD'ın aktif başkanlığını bıraktıktan sonra İLAD'ın Onursal Başkanı olarak ölümüne kadar devam etti.

4. AFRIKA'DAKİ GAZETECİLİK EĞİTİMLERİ

Hıfzı Topuz uzun yıllar iletişim, medya, basın, gazetecilik ve UNESCO'da görevliken sık sık gittiği Afrika hakkında, uzun yıllar yaşadığı Paris hakkında, Paris'te yaşayan ressamalar, orada tanıştığı, dostluklar kurduğu kişilerle ilgili belgesel nitelikte kitaplar kaleme aldı. Bu çalışmalardan iletişim alanıyla ilgili olanları bile Hıfzı Topuz'un ne kadar verimli bir yazar olduğunu gösteriyor. Özellikle Hıfzı Topuz'un iletişim özgürlüğünü; gazetecinin ve toplumun özgürce haber alma ve verme özgürlüğüne yaptığı önemli katkıların yer aldığı kitapları, raporları, hatta kısa, özlü makale türü çalışmaları vardır. Türkiye'de "100 Soruda Türk Basın Tarihi" zamanın önemli çalışmalarından biri olarak neredeyse başucu kitabımız olmuştur (Topuz, 1973). Ayrıca gazetecilikle ilgili -benim bildiğim-yapılan sözlük çalışmasının "Basın Sözlüğü" adıyla ilk kez Hıfzı Topuz tarafından yapıldığını kaç iletişimci biliyor? Yıllar önce aldığım ve kütüphanemde bulduğum bu çalışmanın basım yılı 1968! (Topuz, 1968).

Hıfzı Topuz, 75 yaşından sonra, bu kez kendine özgü biçim ve içerikte yazdığı romanlarına başladı. Ancak roman yazmak bir birikim işiydi. İstanbul'un köklü, iyi bir ailesinden geliyordu. Aile büyüklerinin Osmanlı sarayı ile ilişkisi vardı. Romanlarına ailesindeki fertleri anlatarak başladı. Sonra Osmanlının son

dönemlerindeki olayları konu alan romanlar, daha sonra ise Cumhuriyetin ilk yıllarındaki olayları ele alan romanlar yazdı. 20 dolayında yarı belgesel, yarı roman tadında, kolay okunan, edebî benzetmelere boğulmayan eserler verdi.

İLAD'ın 2015 yılında başlattığı iletişim eğitimi akreditasyonu çalışmalarına fiilen katılamadı, ancak kendisini evine ziyarete giderek ya da telefonla sürekli bilgilendirdik. Covid-19 Küresel Salgını pek çok ilişkiyi etkilediği gibi Hıfzı Topuz ile olan yüzyüze ilişkimizi de etkiledi; giderek azaldı, ancak yine de uzaktan iletişimi sürdürdük.

Özetle; iletişim alanının Türkiye'deki duayeni Hıfzı Topuz iletişim, medya, özellikle gazetecilik eğitimi, basın özgürlüğü alanlarında gerek ülke içinde gerek Avrupa'da, özellikle UNESCO'da çalıştığı yıllarda, gerekse 3. Dünya ülkelerinde ve gelişmekte olan ülkelerde çok önemli katkılarda bulundu. Pek çok genç yetiştirdi, iletişimden başlayarak farklı alanlarda değerli eserler bıraktı. Yaşamının sonuna kadar bitmek bilmeyen bir enerji ile sürekli üretti. Kendisini insancıl yönüyle, ürettiği eserleriyle ve kurucusu olduğu İLAD'ın çalışmalarıyla sevgiyle ve saygıyla daima anacağız.

KAYNAKLAR

Özbilgen, F. (2014). *Hıfzı Topuz'a armağan - İletişimin devrim yılları*. Hiperlink Yayınları.

Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk basın tarihi*. Gerçek Yayınevi.

Topuz, H. (1968). *Basın sözlüğü*. Yenilik Basımevi.

HIFZI TOPUZ İLE İLETİŞİM ÜZERİNE

ON COMMUNICATION WITH HIFZI TOPUZ

Doç. Dr. Ayça Demet ATAY

Yakın Doğu Üniversitesi İletişim Fakültesi

Gazetecilik Bölümü

ORCID: 0000-0002-8196-2310, ayca.ata@neu.edu.tr

ÖZ

“Hıfzı Topuz ile İletişim Üzerine” belgeseline dayanan röportaj niteliğindeki bu çalışma, dört bölümden oluşuyor. Hıfzı Topuz, birinci bölümde, uzun yıllar görev yaptığı Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından görevlendirilen ve MacBride Komisyonu olarak bilinen Uluslararası İletişim Sorunlarını Araştırma Komisyonu’nun, dünya iletişim tarihinde önemli bir yeri olan “Birçok Ses Tek Bir Dünya” başlıklı raporunun öyküsünü içeriden gözlemleriyle anlatıyor. “İletişim politikaları” başlıklı ikinci bölümde, Hıfzı Topuz, iletişim politikalarına neden ihtiyaç duyulduğunu ve bu politikaların nasıl saptanması gerektiğiyle ilgili tespitlerde bulunuyor. Teknolojik gelişmelerden sonra önemi daha da artan iletişim alanının “başı boş bırakılmaması ve kamu yararına planlanmasını” gerektiğini vurgulayan Topuz, iletişim alanının “sadece egemen sınıfın hizmetinde değil, kamunun yararına olması gerektiğini”, bununsa bir “planlama meselesi” olduğunu ifade ediyor. Üçüncü bölüm ise, Türkiye’nin ilk gazeteciler sendikasının üç kurucusundan biri olan Hıfzı Topuz’un gazetecilerin sendikalaşma hareketiyle ilgili anılarını ve günümüzdeki gazetecilerin örgütsüz yapısıyla ilgili tespitlerini içeriyor. “Alternatif medya” başlığını taşıyan dördüncü bölümdeyse, Hıfzı Topuz, “Tekelci büyük sermayenin karşısında, egemen sınıfın propaganda aracı olmayan, içeriğin ve yapının halk tarafından belirlendiği alternatif medya kanalları nasıl kurulabilir?” sorusuna Afrika’daki deneyimlerinin ışığında yanıt veriyor.

Anahtar Sözcükler: Hıfzı Topuz, MacBride Komisyonu, MacBride Raporu, Sendikalaşma, İletişim politikaları

ABSTRACT

Conducted in the form of interviews, this study is based on the documentary “On Communication with Hıfzı Topuz” and it consists of four sections. In the first section, Hıfzı Topuz recounts the story of the International Commission for the Study of Communication Problems, known as the MacBride Commission, appointed by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), where he served for many years. He discusses the commission’s significant place in the history of global communication and narrates the story of the commission’s report titled “Many Voices, One World” from an insider’s perspective. In the second section titled “Communication Policies,” Hıfzı Topuz explains why there is a need for communication policies and how these policies should be formulated. He emphasizes the increasing importance of the communication field after technological advancements and stresses the necessity of “not leaving it unregulated” but rather “planning it for the public good”. Topuz highlights that communication should not solely serve the dominant class but should be for the benefit of the public, stating that this is a matter of “planning.” The third section contains his memories as one of the three founders of Türkiye’s first journalists union, regarding journalists’ unionization. It also includes his observations concerning the current lack of unionization of journalists. In the fourth section titled “Alternative Media”, Hıfzı Topuz addresses the following question, based on his experiences in Africa: “How can alternative media channels that are not tools of the dominant class’s propaganda, and the content and structure of which are determined by the public be established against monopolistic big capital?”

Keywords: Hıfzı Topuz, MacBride Commission, MacBride Report, Unionization, Communication policies

GİRİŞ

Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Yakın Doğu Üniversitesi'nden bir grup akademisyen, Hıfzı Topuz ile iletişim alanındaki deneyimlerini anlatacağı bir belgesel çekmek istiyorduk. O zaman 95 yaşında olan bilge çınar davetimizi kırmadı; eşi Ayşe Topuz ve İletişim Araştırmaları Derneği İLAD'ın Genel Sekreteri Füsün Özbilgen ile birlikte 2018 yılında Kıbrıs'a geldi.

"Hıfzı Topuz ile İletişim Üzerine" belgeseli kapsamında İbrahim Özejder "İletişim Özgürlüğü", Naile Berberoğlu "Kitle İletişimi ve Toplum", Ufuk Altunç "Gazetecilik Mesleğinin Dönüşümü", Nuran Öze "Dünden Bugüne İletişim Eğitimi" ve ben "MacBride Komisyonu'nun Öyküsü" ve "Kitle İletişim Politikaları" konularında kendisiyle altı video röportaj gerçekleştirdik.

İLAD'ın işbirliğiyle hayata geçirilen ve yönetmenliğini Elnaz Nasehi, görüntü yönetmenliğini Evren Maner'in yaptığı bu belgeselin çekimleri sırasında, Hıfzı Hoca derin deneyimleri ve hayat enerjisiyle hepimizi büyüledi. Belgesel çekimlerinin yanı sıra, "Dünden Bugüne İletişim Eğitimi" başlıklı bir panele katıldı; kitaplarını imzaladı ve bir yüksek lisans dersine konuk oldu.

Bu yazıda Hıfzı Topuz'un belgesel kapsamında anlattıklarından bir derleme sunacağım.

Önce 1980 yılında, Hıfzı Hoca'nın ifadesiyle "dünyaya bir bomba gibi düşen", Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun "Birçok Ses Tek Bir Dünya" başlıklı raporunun ve raporu hazırlayan MacBride Komisyonu'nun öyküsüyle başlayalım.

1. MACBRIDE KOMİSYONU'NUN ÖYKÜSÜ

Hıfzı Hoca bu öyküyü 1950'li yıllara dönerek anlattı. O dönemde teknoloji alanında yaşanan devrim niteliğindeki gelişmelerle Batı'da renkli televizyonlar yayılmaya başlamıştı. Haberciliğin altyapısı değişmekteydi. Yeni teknoloji, haber ve fotoğrafların daha kolay nakledilmesini olanaklı kılıyordu. Dolayısıyla iletişim dünyasında haberler, Hıfzı Hoca'nın ifadesiyle "televizyonlar üzerinden bomba gibi patlıyordu." Bunların tabii sosyal ve siyasal

yankıları da oluyordu. Bu konu UNESCO'ya intikal etti.

UNESCO kuruluşundan itibaren özgür haber dolaşımının sağlanması gerektiği vurguluyordu. Ve Hıfzı Topuz o yıllarda UNESCO'da özgür haber dolaşımından sorumlu olan kişiydi. "Özgür haber dolaşımı" kavramı kulağa hoş gelse de işin iç yüzü farklıydı. Özgür haber dolaşımı kavramını Amerikalılar ortaya atmıştı. Hıfzı Hoca'nın ifadesiyle "Amaç o zaman sosyalist ülkelerden kolayca haber sızdırabilmektir." Özgür haber dolaşımı kısaca buydu. Başına da Amerikalılar getirilmişti. Hıfzı Topuz UNESCO'ya girdiğinde, kurum sadece özgür haber dolaşımı ve gazetecilik eğitimiyle uğraşır durumdaydı.

1970'li yıllara gelindiğindeyse kurum içindeki güç dengeleri değişti ve Bağlantısızlar Hareketi içindeki ülkeler, UNESCO'ya hâkim oldu. 1974 yılında yapılan genel konferansta Senegalli Amadou-Mahtar M'Bow genel direktörlüğe seçildi. Hıfzı Hoca bu gelişmeleri şöyle anlattı: "UNESCO'da özgür haber dolaşımını sorgulamaya başladılar. Baktılar ki 'özgür haber dolaşımı', haberciliğin gelişimi değil, haber sızdırma üzerine kurulmuş. Onun üzerine bizim bölümün adı bile değişti. 'Özgür ve Dengeli Haber Dolaşımı' oldu."

1976 yılında Nairobi'de UNESCO'nun genel konferansı toplanır. Bu konferansta Yugoslavya, Hindistan ve Tunus gibi bağlantısız ülkeler ağırlıklarını koyarlar. Dünyadaki haber dolaşımının değerlendirilmesini yapmak üzere uluslararası bir komisyonun toplanmasına karar verilir. Sovyetler Birliği bu dönemde gelişmeleri dışarıdan izlemektedir. Önce çekimser kalır, sonra sürece katılır. Komisyonun kurulması kararlaştırılınca ilk olarak başkanın kim olacağı sorusu gündeme gelir. Öyle bir isim olmalıdır ki hem Doğu Bloku'nun hem Batı Bloku'nun, hem kuzeyin hem de güneyin onayını alsın. Ve böylece İrlanda'nın eski dışişleri bakanı Sean MacBride komisyon başkanlığına getirilir. MacBride hem Nobel hem de Lenin barış ödülleri almıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün kurucusudur. Hıfzı Hoca'nın ifadesiyle "Gayet ağırbaşlı ve kendini bilen bir insandır."

MacBride Komisyonu olarak anılacak uluslararası komisyonun üyeleri arasında Kolombiyalı yazar Gabriel Garcia Marquez, Fransız Le Monde gazetesinin kurucusu Hubert Beuve-Méry, Japonya'nın 15 milyon

¹ Belgesel aşağıdaki adresten izlenebilir: <https://youtu.be/M6GyGXY8fMo?si=L58LcrbYYIfqbT3d>

tiraja sahip Assahi Shimbun gazetesinin genel yayın yönetmeni Michio Nagai de vardır. Gabriel Garcia Marquez iletişim alanında uzman değildir ama kendini “bu işe çok verir, çok benimser, önemli katkılarda bulunur”. Kanada’dan Marshall McLuhan’ın katılması düşünülür ama sağlık sorunları nedeniyle katılamaz; yerine Kanada Uluslararası Radyosu’nun direktörü Betty Zimmerman atanır. Amerika’dan Kolombiya Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi Dekanı Elie Abel, Sovyetler Birliği’ndense resmi haber ajansı Tass’ın Direktörü Leonid Mitrofanich Zamiatin yer alır. Daha sonra Zamiatin’in yerine Sergej Losev atanır. Komisyona, Bağlantısız ülkelerden Hindistan, Endonezya, Mısır, Nijerya, Zaire, Tunus ve Yugoslavya da temsilci gönderir.

Tunus’un temsilcisi Mustapha Masmoudi, Enformasyon için Bağlantısız Ülkeler Hareketi’nin de koordinasyon konseyi başkanıdır. “Genç ve dinamik bir adam” olan Masmoudi, doktorasını Paris’te yapmıştır. Hıfzı Topuz onun jürisinde bulunmuştur. Şili’yi temsilen atanan Juan Somavia Hıfzı Hoca’nın sevdiği bir arkadaşısıdır. Daha sonra uzun yıllar Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (İLO) genel sekreterliğini yapmıştır. Bugünkü adı Kongo olan Zaire’nin temsilcisi Elebe Ma Ekonzo ise Hıfzı Hoca’nın öğrencisidir. Hıfzı Topuz bir yıl süreyle bu ülkede gazetecilik eğitimleri vermiştir. Bütün gazeteciler ve haberleşme bakanlığında çalışanlar onun öğrencileri olmuşlardır. Elebe de onlardan biridir.

Komisyon iki sene çalışır. Düzenli olarak Paris’te toplanır. Ama İsveç, Yugoslavya ve Afrika ülkeleri gibi çeşitli yerlerde de toplantılar yapar. Komisyonun çalışmaları Kasım 1979’da sona erer. Çalışmalar sırasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkar ama MacBride her zaman uzlaştırmacı bir formül bulur. Sonunda bir rapor hazırlanır ve 1980 yılında Belgrad’da yapılan 21. UNESCO Genel Konferansı’na sunulur. Hıfzı Hoca konferansta yaşananları şöyle anlattı:

Genel konferansta kıyamet koptu. Amerikalılar buna itiraz ettiler. Hâlbuki komisyonun üyeleri arasında Amerikalı da vardı. Amerika’da iletişim bakımından gerici bir takım vardı. George Beebe diye bir adam vardı. O gayet tutucuydu. Freedom House diye bir yer vardı. O da gericiydi.

Hıfzı Hoca Freedom House’un ismini andığında

şaşırdım. Günümüzde yayınladığı basın özgürlüğü raporlarıyla dünyada adından bahsettiren Freedom House muydu bu gerici örgüt? “Bildiğimiz Freedom House mu?” diye sordum.

“Tabii tabii” diye yanıtladı Hıfzı Hoca.

Freedom House o zaman gericiydi, tutucuydu. Bir tarafta Freedom House, bir tarafta da International Press Institute (IPI) [Uluslararası Basın Enstitüsü]. O da tutucuydu. Bunlar bizim aleyhimize çalışıyorlardı. MacBride Raporu’nun aleyhine çalışıyorlardı. Ve UNESCO’yu sabote ediyorlardı. UNESCO’ya karşı sistematik bir sabotaj kampanyası yaptılar.

Resim 1. Hıfzı Topuz ile Doç. Dr. Ayça Demet Atay bir toplantıda

UNESCO Genel Konferansı anlaşmazlıklarla kilitlenir ve Genel Sekreter Amadou-Mahtar M’Bow araya girer. Der ki “Bizde, Afrika ülkelerinde, hiçbir şey anlaşmazlıkla bitmez, bir formül bulunur. Ama bunun için tartışma günlerce devam eder. Formül bulunmadan, anlaşma olmadan toplantı bitmez. Ben de anlaşma bulununcaya kadar genel konferansı tatil etmeyeceğim.” Sonunda genel sekreterin formülü kabul edilir ve rapor oya sunulmadan ayakta alkışlarla onaylanır.

Rapor, Amerika’yı ve İngiltere’yi rahatsız etmiştir. Rapordan bir süre sonra UNESCO’dan ayrılırlar. Hıfzı Hoca bu süreci şöyle anlattı:

Rapor yüzünden değil ama gene iletişim yüzünden ayrıldılar. Niye ayrıldılar? Bir defa

UNESCO özgür haber akımından yanaydı. Yani yeni ülkeler, bağlantısız ülkeler kendi aralarında haberleşsin ve büyük ajansların tekeli kaldırılınsın istiyordu. Yani Reuters'ın, AFP'nin tekeli olmadan, ülkeler kendi ulusal haber ajanslarını kursunlar. Onlarla haberleşsinler. Haberler Paris'e, New York'a, Londra'ya gitmeden, bu ülkeler arasında dolaşsın. O dönemde Senegal'in başkenti Dakar ile ilgili bir haber Paris'e geliyor. Paris'ten komşu ülke Mali'nin başkenti Bamako'ya gidiyor. Bamako'dan doğrudan doğruya Dakar'a haber akımı yok. Eski İngiliz sömürgeleri arasında da Fransız sömürgeleri arasında da haber akımı böyle oluyordu.

O dönemde UNESCO ülkelerin ulusal ajanslarının kurulmasını teşvik etmektedir. Bu işin sorumluluğu da Hıfzı Topuz'a verilir. UNESCO bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin ulusal ajanslarını kurmaları için bir kampanya başlatır; o ülkelere uzmanlar gönderir. Bağımsız haber dolaşımı genç ülkelerin, eski sömürgeci ülkelerin müdahalesi olmadan, kendi aralarında haberleşebilmesi demektir. Yani "haberlerin demokratikleşmesi"; yani haberde "sömürgeciliğin sona ermesi." Hıfzı Hoca "Bu ürküttü" dedi. "Ne oluyor? O zaman ülkeler, sömürgeci ülkelerin müdahalesi olmadan kendi başlarına karar veriyorlar. Yani haberde sömürgecilik sona eriyor. Biz haberleşmede, iletişimde sömürgeciliğe karşı çıktık"

"MacBride Raporu" olarak da bilinen "Birçok Ses Tek Bir Dünya" başlıklı raporda, temel bir insan hakkı olarak iletişim hakkı üzerinde duruldu. İletişim hakkı demek haber alma ve haber verme özgürlüğü demek. Bunun yanı sıra, iletişim politikalarının oluşturulması gerektiği tavsiyesinde bulunuldu. Rapor, Hıfzı Hoca'nın ifadesiyle, "İletişim politikaları nasıl saptanmalı? Gazetecilerin korunması için neler yapılmalı?" sorularının yanı sıra, şu temel önermeyi getiriyordu: "İletişim araçlarının demokratik bir şekilde işletilmesi... Sadece kâr amacıyla değil, kamu çıkarları doğrultusunda yayın yapılması."

Ve sermayenin çıkarlarının egemenliğine karşı bir savaş açılmıştı. Ama amaç onları ortadan kaldırmak değildi. Rapor hiçbir zaman düzeni yıkmaya kalkmadı ama o düzenin değiştirilmesi için birtakım şeyler öneriyordu. Sosyalist

bir değişme programı değildi. Palyatifler getiriliyordu. Ama UNESCO ürküttü. Bir defa bazı sömürgelerde bağımsızlık eylemleri vardı. Yeni haber ajansları, yeni gazeteciler bu ülkelerin ihtiyaçlarını, bağımsızlık savaşı veren kitlelerin haklarını savunmaya başladılar. Bunlar Amerikalıları ve İngilizleri ürküttü. Yani hâlâ sömürgeler vardı. O sömürgelerdeki haklarının sarsılmasından korkuyorlardı. Bunlar çok ürkütlü. Bir süre sonra Amerika istifa etti UNESCO'dan İngiltere ile beraber. Bunu bir de Singapur izledi. Singapur'a ne? Kölelik bu yani, değil mi?

Amerika'nın ayrılması UNESCO'nun bütçesini epey sarsar ama Japonya ve Almanya gibi ülkelerin desteğiyle UNESCO dayanır.

Döneminde çok ses getiren rapor somut olarak neler değiştirmişti? Bu sorumu Hıfzı Hoca şöyle yanıtladı:

Rapor dünyada bir bomba gibi patladı. Sonuçta bir öneriydi ama rapordan esinlenerek sistemi değiştirenler oldu. İletişim hakkı anayasalara girdi. UNESCO iletişim politikalarının saptanmasına yönelik bölgesel toplantılar düzenledi. Rapor birdenbire etkilerini göstermedi ama yavaş yavaş yeni bir anlayış getirdi dünyaya. Uzun vadeli bir değişikliğin temelini attı.

Hıfzı Hoca akademisyen İbrahim Özejder ile yaptığı röportajda ise UNESCO'nun "bu işten galip çıkamadığını" anlattı:

Ama UNESCO bu işten galip çıkmadı. Yaptı yaptı yaptı, şimdi yok. Ben duymuyorum yani. Böyle bir güç yok. UNESCO'nun iletişimdeki gücünü duymuyoruz, görmüyoruz. Yenildi demek ki. Kaldırıldı bunlar. Programdan çıktı. Adı geçmiyor UNESCO'nun. Devam etmediğine göre çok uluslular hâkim; büyük sermaye hâkim. Öbürleri ezildi demek ki öyle değil mi? Maalesef. Ama ben bunu da geçici olarak kabul ediyorum. Bu bir yenilgi ama geçici bir yenilgi. İlelebet devam edemez.

2. İLETİŞİM POLİTİKALARI

Hıfzı Topuz kendisiyle iletişim üzerine yaptığımız röportajlarda kitle iletişim politikalarının önemi üzerinde özellikle durdu. Teknolojik gelişmelerden

sonra dünyada bu kadar önemli hale gelen iletişim alanının “başı boş bırakılmaması ve kamu yararına planlanmasını” gerektiğini vurguladı. “İletişim politikaları, sadece bir azınlığın, egemen sınıfın hizmetinde olmaz, olmasın, kamunun yararına olsun. Bu da bir planlama meselesi” dedi.

İletişim politikalarına neden gerek duyulduğu sorusuna ise Hıfzı Hoca’nın yanıtı şöyleydi:

İletişim toplumu etkiliyor. Televizyon çok etkiliyor. Şimdi sosyal medya etkiliyor tabii. Radyo etkiliyor daha evvel. Basın daha evvel etkiliyor. Peki, bunlar kimin elinde? Medya var ama medyayı kim yönetiyor? Türkiye’de geçmişte gazetelerin sahipleri gazetecilerdi. Yani eskiden bütün büyük gazeteleri kuranlar gazetecilerdi. Ahmet Emin Yalman, Hakkı Tarık, Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit, Falih Rıfkı hepsi gazeteciydi; hepsi gazetecilikten gelme insanlardı. Böyle başladı ama ondan sonra büyük sermaye girişi olunca holdinglerin eline geçti. Medya holdinglerin eline geçince, holdinglerin çıkarları doğrultusunda bir politika izlemeye başladı. Bugün holdinglerin başka işleri var. İhalelere, inşaat işlerine giriyorlar, alışveriş, ithalat, ihracat... Bunların hepsinin devletle işleri var. Siparişleri devletten alıyorlar. Devlet kolaylık gösteriyor yahut göstermiyor. Onun için holdingler devletle iyi geçinmek zorundalar. Bakın bütün holdingler iyi geçiniyorlar devletle. İyi geçinemezlerse, sonları Aydın Doğan gibi oluyor. Demek ki medyaya holdinglerin çıkarı yön veriyor. O zaman medya bağımsızlığını yitiriyor. Sonunda devlet televizyonlara dolaylı olarak el koymuş oluyor. Güya bir holding sahip oluyor ama holdingin arkasında devlet var. Tamamen devlet yön veriyor. Bu bir iletişim politikası meselesi.

Medya kuruluşlarının sahipleri kimlerdir? Nasıl yönetiliyorlar? Medyada kimler çalışıyor? Onlar nereden yetişiyorlar? Bu konularda araştırmalar yapılıyor mu? Ne tür araştırmalar yapılıyor? Çalışanların durumları nasıl? Bağımsızlar mı, etki altındalar mı? Eğitimleri nedir? Medyanın yönetimine kamunun katılımı nedir? Halkın katılımı nedir? Hıfzı Hoca, kendisiyle yaptığımız röportajlarda, bütün bu sorulara yanıt aranmasının ve planlama yapılmasının gerektiğini vurguladı.

Resim 2. Hıfzı Topuz, Doç. Dr. Ayça Demet Atay’ın sorularını yanıtlarken

Her devletin, her partinin, her kurumun iletişim politikasının olması gerektiğini söyleyerek, bu politikaların özellikle devlet düzeyinde demokratik bir şekilde saptanması gerekliliğinin altını çizdi. Hükümetlerin bu politikaları tek başına saptamaması gerektiğini söyleyerek, içinde üniversitelerin, gazeteci örgütlerinin, gazete sahiplerinin, sendikaların, belediyelerin ve kamusal kuruluşların temsil edildiği bir komite, kurul ya da komisyonun oluşturulması önerisinde bulundu. Bu öneriyi şöyle ifade etti:

Bütün bunların katılımıyla demokratik bir kurul oluşturulmalı. Bu kurul öneriler getirmeli. Belki her yıl bir kongre ya da konferans toplanabilir. O konferansta yapılan öneriler meclise taşınabilir ve yasalaşabilir. Devlet dikte etmemeli, devlete bunlar yön vermeli, yol göstermeli. Bir parti iktidara gelmeden evvel, kendi politikasını saptamalı; nasıl saptayacağını ilan etmeli. Oysa şimdi devlet holdingler vasıtasıyla medyaya el koyuyor; medyayı ele geçiriyor, öyle değil mi? Peki buna karşı ne yapmak lazım?

Hıfzı Hoca’nın kendi sorduğu bu soruya yanıtı ise şöyle oldu: “Bir bilinç uyandırmak lazım. Kitlede bir bilinç uyandırmak lazım. Orada çalışanlarda da bir bilinç uyandırmak lazım. Bunların örgütlenmesi lazım.”

3. TÜRKİYE’DE GAZETECİLERİN İLK SENDİKALAŞMA HAREKETİ

Türkiye’de ilk gazeteciler sendikası 1953 yılında kurulur. O yıl “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasında Kanun” yayınlanır. Kanun çıkar çıkmaz, o dönemde Akşam gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü

yapan Hıfzı Topuz, İhsan Ada ve Burhan Arpad ile birlikte İstanbul Gazeteciler Sendikası'nı kurar.

Hıfzı Topuz, Fransız sendikalarının tüzüklerini inceler. Burhan Arpad Alman ekolündedir, Almanya'dan örnekler getirir. Üç gazeteci, Hıfzı Topuz'un ifadesiyle "kafa kafaya verirler", elde ettikleri tüzükleri araştırırlar ve sendikayı kurarlar.

O süreçte Gazeteciler Cemiyeti onlara destek olur. Dönemin Cemiyet Başkanı Cevat Fehmi'dir. Cemiyetin merkezinde sendikaya bir oda verir ve Cemiyet sendikanın sekreterinin aylığını karşılar. Sendika ilk toplantılarını Cemiyet'te yapar ama Cemiyet sendikanın işlerine karışmaz. Cemiyet gazetecilerin mesleki sorunlarıyla ilgilidir. Sendika ise gazetecilerin hem sosyal ihtiyaçlarını hem de siyasal sorunlarını ele alır. Topuz, Ada ve Arpad, Hıfzı Hoca'nın ifadesiyle gazeteleri kapı kapı dolaşırlar ve gazetecileri üye olmaya davet ederler. Aldıkları tepkiler olumludur. Ancak Cumhuriyet gazetesinin kapısı çaldıklarında yazı işleri müdürü Ahmet İhsan şöyle tepki gösterir: "Bu sendika lafı sol kokuyor. Buna sendika demeyin; yardım sandığı deyin."

Sendikanın kuruluş döneminde aldıkları tepkileri "Sendika ürkütücü geliyordu o zamanlar. Sol, Bolşevik gibi geliyordu sendika" diye özetledi Hıfzı Topuz. Ama sonuçta sendikaya üye olmayan gazeteci kalmaz. Bütün gazeteciler üye olur. Sendika güçlenir ve İstanbul'da 1955'te Türkiye Gazeteciler Konferansı diye bir toplantı düzenler. Konferansa, İstanbul Gazeteciler Sendikası'nın ardından kurulan Ankara, İzmir ve Bursa Gazeteciler Sendikalarının üyeleri de katılır. Türkiye Gazeteciler Konferansı'nda hazırlık komiteleri kurulur. Ve konferans yoğun katılımı açılır. İstanbul valisi, belediye başkanı ve iktidarın bütün temsilcileri gelir. Konferansın açılması olay olur. Toplantıyı vali açar. Hakkı Tarık, Metin İzzet Binici, Kazım Şinasi gibi bütün patronlar da konferansa katılırlar.

Açılışın olduğu akşam Hıfzı Topuz, yazı işleri müdürlüğünü yürüttüğü Akşam gazetesine döner. Gazetenin ortağı ve müdürü Kazım Şinasi Dersan ile rastlaşırlar. "İstemediğiniz bir gazetenin tapusu kaldı Hıfzı Bey" der Dersan, "Onu da isteyin de verelim ayrılalım." "Yok hocam" yanıtını verir Hıfzı Topuz, "Yapma Allah aşkına ya, hiç ona göz dikmiyoruz biz. Yerinizde oturun ama bizim de hakkımızı verin".

"Şakalaşarak haklarımızı savunuyorduk" diye anlattı Hıfzı Topuz o günleri. Ama iktidar aynı esnekliği göstermez. Konferansta gazetecilerin sosyal sorunları,

aylıkları, emeklilikleri, hastalık durumları gibi konuların yanı sıra gazetecilerin hakları, özgürlükleri gibi siyasal konular da ele alınır. Bir komite de buna dair bir rapor hazırlar. Bu durum iktidardaki Demokrat Parti'yi rahatsız eder. Hıfzı Hoca bu durumu şöyle anlattı:

Biz bu raporları hazırlarken, Ankara'dan gelen gazete temsilcileri arasında iktidarın hizmetinde olanlar vardı. Bizi Ankara'ya rapor etmeye başladılar. Ve Ankara huzursuz oldu bizim konferanstan.

Üç gün süren konferansa, Başbakan Adnan Menderes siyasi meseleleri tartışmasını diye müdahale etmeye başlar. Derken vali haber gönderir. Der ki "Çocuklar bu işten vazgeçin. Bu konuları ele almayın".

Yahu olur mu? Konferansın amacı bu. Sosyal ve siyasal konuları tartışmak.

Başbakan kızar ve "sendikayı kapatırız" der. İlk gün açılışa yüz kişi vardır, sonraki günlerde insanlar korkmaya başlar ve sonunda yirmibeş kişinin katılımıyla kapanır konferans. Bir kapanış bildirisi yayınlanır. Hıfzı Topuz o zaman sendikanın genel sekreteridir. Vali, yöneticileri konağına çağırır. "Arkadaşlar" der, "Başbakan kapatma emri verdi. Siz kendinizi temiz çıkarmak için hemen bir bildiri yayınlayın, başbakana bizi yanlış anlıyorsunuz diye bir mektup yazın." Valinin önerisini kabul etmezler. "Öyleyse ben yazıyorum" der Vali. Menderes'e sendikanın siyasal amacının olmadığı, hükümete karşı olmadıkları yönünde bir mektup gönderir. Kapatılmayı önler ama Menderes sendikayı 9 ay sonra kapatır. Sendika sonra tekrar açılır ve gazeteciler arasında sendikalaşma yaygınlaşır.

"Peki ya şimdi?" diye sordum.

Aydın Doğan'ın Milliyet gazetesini satın aldığı günlere döndü Hıfzı Topuz. Aydın Doğan Milliyet gazetesinin sahibidir ama tüm medyaya henüz hâkim değildir. Bir gün gazeteye noter çağırır ve noter huzurunda bütün gazetecileri teker teker sendikadan istifa ettirir. Daha sonra başka gazeteler de bunu örnek alır. Hıfzı Hoca bugün medyadaki örgütsüzlük durumunu şöyle anlattı:

Müşerref'in [ANKA Haber Ajansı'nın kurucusu Müşerref Hekimoğlu] yanında çalışan birkaç gazeteci vardır, bir de Cumhuriyet'te vardır. Onlar direndiler. Öbürlerinde sendikalı kalmadı. Bugün kaç sendikalı gazeteci olduğunu bilmiyorum. Sendika eridi.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin yaşadığı benzer bir öyküyü daha anlattı Hıfzı Topuz:

Cemiyet'i yıkmaya kalktılar. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin geniş maddi imkânları da vardı. Bayram günleri Cemiyet gazete çıkartıyordu. Bütün gazeteler tatil oluyordu, Bayram gazetesi çıkıyordu. O gazetede bütün gazetecilere birer gün çalışma hakkı veriliyordu. Kadro her gün değişiyordu. Bütün gazeteciler yazı işleri müdürü oluyorlar, muhabir oluyorlar... Böyle kolektif bir biçimde çıkıyordu. Bunlardan da rahatsız oldular. Ve Sabah gazetesi Cemiyet'e rağmen bunu yıktı. Arkasından öbür gazeteler de ertesi bayramda çıktı.

Bayram gazetesinin kapatılışı Cemiyet'in gelirlerinde önemli bir azalma yaratır:

Cemiyet'in bütün gelirleri kurudu. Cemiyet çok olanak sağlıyordu. Siteler yaptırıyordu. Hastaneler, bakımevleri... Çok güçlüydü Cemiyet. Cemiyet'in kaynaklarını kuruttular bu şekilde.

Böylesine bir örgütsüzlük içerisinde, iletişim politikalarını tartışacak demokratik ve çoğulcu bir yapı nasıl oluşturulabilir? Bu soruya "Bunu üniversitelerin yapması lazım" yanıtını verdi Hıfzı Hoca ama ardından ekledi:

Onlar da ne ölçüde etkili olabiliyor? Ne ölçüde yapabiliyorlar? Birçok üniversite 'aman siyasete karışmayalım' diyor. Böyle bir çekingenlik var. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti var olmaya devam ediyor. Ama Cemiyet'i yıkmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Cemiyet üyesi olan gazeteci sayısı azaldı. Olamıyorlar. Korkuyorlar. Eskiden kitle halinde bütün gazeteciler Cemiyet'e üyeydi. Şimdi belki üçte biri bile değil, dörtte biri bile değil.

Böylesi bir tablo içerisinde umut ışığını nerede aramalıydık?

"Her şeye rağmen dayanmak, direnmek lazım" dedi Hıfzı Hoca:

Biz bu işe başladığımız zaman iletişim fakültesi diye bir şey yoktu. Ben UNESCO'ya girdiğim zaman araştırma yoktu. Türkiye'de gazetecilik eğitimi var mıydı? İstanbul'da bir Yüksek

Gazetecilik Enstitüsü vardı. Polisler diploma almak için oraya yazılıyorlardı, diploma alıyorlardı. Yahut üniversite diploması olmayan bazı eski gazeteciler oraya yazılıp diploma alıyorlardı. Böyle uydurma bir şeydi. Ders veren kadro da eğitmen kadrosu değildi. Eski gazetecileri çağırıyorlardı. Onlar ders veriyorlardı. Ben UNESCO'ya gittiğim zaman o arkadaşlardan mektup alıyordum. 'Ne olur bize ders vermek için malzeme bul, malzeme gönder, kitap gönder' diyorlardı. Basılmış bir gazetecilik kitabı yoktu. Basılı hiçbir şey yoktu. Şimdi kaç tane fakülte var? 90 tane mi? Bir güç var yani şimdi. Onların da güçleri pek sınırlı ama bir güç var; böyle bir şey var. Bunların kadrosunu yetiştirmek lazım. Bunları daha bilinçli hale getirmek lazım. Bunlara gelişme olanağı sağlamak lazım.

"Ya yeni medya? Yeni medyaya yönelik ne gibi iletişim politikaları geliştirilmeli?" soruma ise şu yanıtı verdi:

Eskiden medya deyince malum basın, radyo, televizyonu. Şimdi sosyal medya rakip oldu, yerini aldı. Sosyal medya çok daha popüler. İnsanın sosyal medyada sesini duyurabilmesi için sermaye lazım değil. Kendi haberini, kendi düşüncesini yayabiliyor. Çok daha demokratik bir şey. Ama bu bir tehlike oluyor iktidar için. İktidar bundan korkuyor. Sansürsüz bir medya. Herkes konuşabiliyor. Herkes eleştiri yapabiliyor. Buna karşı önlemler alıyorlar. Buna karşı akla gelmez önlemler alıyorlar. Yasaklar koyuyorlar. Sansürler koyuyorlar. Ama insanlar da yeni formüller buluyorlar. Bu sansürden kurtulmak için başka çareler buluyorlar. Bugün Türkiye'de basın, büyük basın, iktidarın emrinde. Radyo ve televizyonlar iktidarın emrinde. Bunun karşısında sosyal medyanın da etkilerini önlemek için büyük önlemler alıyorlar her tarafta. Sürekli tutuklamalar oluyor. Büyük tehlike ama savaş devam ediyor. Ben onun susturulacağına inanmıyorum. Devam edecek. İnsanlar, gençler, çalışanlar iktidardan daha iyi formüller bulabilecekler her zaman. Yani yaratıcı güç gençlerde. Ben buna inanıyorum.

4. ALTERNATİF MEDYA

"İnsanlar tekelci büyük sermayenin karşısında, egemen sınıfın propaganda aracı olmayan, içeriğin ve yapının halk tarafından belirlendiği alternatif medya kanallarını nasıl kurabilirler?" Belgeseli hazırlayan ekipten akademisyen Naile Berberoğlu'nun sorduğu bu soruya yanıt vermek için Mali'deki deneyimlerini

anlattı Hıfzı Topuz.

UNESCO’da çalıştığı dönemde Mali’de Kibaru diye bir gazete çıkarırlar. O zamanlar ülkenin yerel gazetesi yoktur; yerel gazeteci de yoktur. Muhtarlar vardır, öğretmenler vardır. Okuma yazma bilen memurlar vardır. Onları alırlar ve gazetecilik seminerleriyle eğitim verirler. Teknik araçları, büyük makineleri yoktur. Yerel araçları kullanalım derler ve Kibaru gazetesini çıkarırlar. Kibaru kelimesi yerel dilde “haber” yani haber kelimesinden gelir, zaman içinde kelime “kibaru”ya dönüşür. Kibaru “haber gazetesi” demektir.

Mali’de çok iyi karşılanırlar. Bir gün arabayla köylerden geçtikleri bir sırada halkın toplanıp “yaşasın Mobitu” diye alkışladığını görür Hıfzı Hoca. Oysa Mobitu devrileli iki sene olmuştur ama halk bunun farkında değildir. “Cehalete bakın” dedi Hıfzı Hoca, “Haberleri yok. Bu da haber gereksinmesini doğruluyor.”

Bundan 20-25 sene önce, özgür radyolar ya da halk radyoları diye bir oluşumdan haberdar olur Hıfzı Hoca. Onların toplantılarına konuşmacı olarak katılmak üzere Fransa’ya gider. Orada yöneticiler, Almanya, Çekoslovakya, Finlandiya’dan gelmiş insanlar. Fransızlar ve İsviçreliler ağırlıktadır. “Ve hiç sermaye endişesi yoktu” diye anlatıyor Hıfzı Topuz:

Çalışanlar sermayenin dışında tamamen özgür insanlardı. Bir de bülten çıkartıyorlardı. O bülten hâlâ çıkıyor. Bana her ay o bülten geliyor. Ve bakıyorum, tanınmış gazeteci falan yok, hep yerel haberler. Bir yerde işçiler bir grev yapmışlar, onu ayrıntılarıyla veriyor. Bir yerde topraklarından atılıyor köylüler; kamulaştırılıyor yahut özel şirket alıyor, orada fabrika kurulacak, baraj kurulacak, havaalanı yapılacak falan, ona karşı birleşmişler. Onlar zarar görmüşler. Onların sesini yansıtıyor. Ne kadar önemli değil mi? Ben buna hayranım. Bu sermayesiz, hiçbir baskı olmadan devam ediyor. Çare değil ama bir örnek.

Belediyelerin de medyasının olabileceğinden söz etti Hıfzı Hoca:

Belediye deyince, ilin de belediyesi var, ilçenin de var. Hatta daha küçük yerleşimlerin de belediyeleri var, değil mi? Bunların kuracağı medya nasıl olabilir? Kâr amacı gütmeyen belediye. Belediye bunu yalnız kendi yöneticileriyle yapmasa daha iyi olur. Kamu temsilcilerinin katılımını araştırmak zorunda. Yani belediyenin yerel kamusal bir hizmet

görmesi için derneklerin, yerel örgütlerin temsilcilerinin, kadın derneklerinin falan katılımını sağlaması lazım. Bunları sağladığı ölçüde, yerel gazete belediyenin de olabilir. Belediye bunu tamamen kamuya mal edebilir. Belediye yönetir ama belediyenin tekelinde değildir. Ben böyle anlıyorum. Bugün belediyelerin radyoları yok. Olmuyor. Buna yasal bakımdan engel var galiba. Ama belediyenin yönetiminde, belediyenin iş birliğiyle böyle kurullar oluşturulsa, gerçekten kitlesel araçlar oluşturulsa, çok yararlı olur kanısındayım.

Medya sermayenin baskısı altında; sermaye dolayısıyla devletin baskısı altında. Devlet bunlara imkân vermiyor. Gazeteci özgür olarak düşüncelerini yazamıyor. Yazmaya kalktığı zaman, devlet rahatsız oluyor, gazeteci patron aracılığıyla susturuluyor, işten atılıyor. Bunları gerçekleştirmek kolay değil. Keşke olabilse, keşke yerine başka birtakım alternatifler yaratılabilse. Ama bu alternatifleri yaratmak da kolay değil. Bu altyapıda bunları yaratmak kolay değil. Ama ben gene de katiyen kaybetmiyorum umudumu. Direnmek lazım diyorum. Diretmek lazım. Dayanmak lazım diyorum. Yeni formülleri insanlar yaratacak diyorum. Gazeteciler yaratacak diyorum. Er geç gerçekleşecek bunlar. Olacak. Büsbütün özgürlükler yok edilemiyor. Hiçbir yerde yok edilemiyor. Bir süre baltalanıyor, susturuluyor, sonra geliyor. Bu özgür yerel medyanın kurulması için bir gün koşullar olgunlaşacak herhalde.

SON SÖZ

Sözü Hıfzı Topuz’un, belgeselde akademisyen Ufuk Altunç’un kendisine yönelttiği “En sevdiğiniz gazeteci tanımı nedir?” sorusuna verdiği yanıtla bitireyim:

Ödün vermeden, meslekteki ilkelerinden vazgeçmeden, dayanmak, direnmek ve sonuna kadar inandığı şeyleri yazabilmek, kimsenin hakkına saldırmamak, kendi hakkından fedakârlık etmeden doğruyu yazmak ve bildiklerini yazmak, halkın hizmetinde olmak. Özel sermayenin değil, paranın değil, halkın hizmetinde olmak, kamunun hizmetinde olmak. Bu bence.

Hoşça kalın hocam. Işığınız yolumuzu aydınlatmaya devam edecek...

HIFZI TOPUZ'LA GELENEKSEL MEDYADAN YENİ MEDYAYA... **WITH HIFZI TOPUZ, FROM TRADITIONAL MEDIA TO NEW MEDIA...**

Züleyhan BEŞLİ

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0009-0003-2104-6462, zuleyhan_besli@hotmail.com

Doç. Dr. Başak GEZMEN

İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

ORCID: 0000-0002-9953-228X, bgezmen@medipol.edu.tr

ÖZ

Bu söyleşi, 26 Eylül 2023 tarihinde aramızdan ayrılan, Türk basın tarihinin en önemli isimlerinden Hıfzı Topuz'un anısı için hazırlanmıştır. Doğum tarihi ve yaptığı işlerle Cumhuriyetimizin bir simgesi olan Hıfzı Topuz'la 30 Kasım 2017'de gerçekleşen söyleşide, Topuz, geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş sürecini deneyimleyen bir gazeteci olarak bu dönemi değerlendirmiştir. Topuz, iletişimin sosyal medya alanında gelişeceğini ve teknolojik yeniliklerin bu gelişime katkı sağlayacağını belirtmiştir. Hıfzı Topuz, kitaplarının başarısını, röportaj tekniğine, kısa ve anlaşılır cümlelerle yazmasına ve eserlerini bir mesaj olarak iletmesine bağlamıştır. Gazeteci olmak isteyenlere yetenek, bilgi ve kültürün yanı sıra deneyim kazanmalarını önermiştir. Hıfzı Topuz'un mücadeleci kişiliği, çalışkanlığı ve önderliği unutulmayacak özelliklerindendir.

Anahtar Sözcükler: Hıfzı Topuz, Geleneksel medya, Yeni medya, Sosyal medya

ABSTRACT

This interview has been prepared in memory of Hıfzı Topuz, one of the most important figures in Turkish press history, who passed away on September 26, 2023. In the interview that took place on November 30, 2017, with Hıfzı Topuz, a symbol of our Republic with his birth date and contributions to the field, he reflected on the transition from traditional media to new media as a journalist experiencing this period. Topuz emphasized that communication would evolve in the realm of social media and that technological innovations would contribute to this development. He attributed the success of his books to his interview technique, writing in short and understandable sentences, and conveying his works as a message. For those aspiring to become journalists, Hıfzı Topuz recommended gaining experience in addition to talent, knowledge, and culture. His determined personality, hard work, and leadership are enduring qualities that will not be forgotten.

Keywords: Hıfzı Topuz, Traditional media, New media, Social media

Hıfzı Topuz'un Anısına... (25 Ocak 1923- 26 Eylül 1923)

Türk basın tarihinin en önemli isimlerinden Hıfzı Topuz, doğum tarihi ve yaptığı işlerle Cumhuriyetimizin bir simgesidir. Geçmişle gelecek arasındaki en sağlam köprümüzdür. Basınımız ve edebiyatımız için tarihsel bellek olma özelliğine sahiptir.

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Yeni Medya ve Gazetecilik Bölümü'nde verilen "Etkileşimli Habercilik" dersinin final ödevi için 30 Kasım 2017 tarihinde Hıfzı Topuz ile yapılan "Hıfzı Topuz'la Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya" konulu söyleşide, Topuz, geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş sürecini, merak ettiklerimizi, bu süreci yaşamış bir gazeteci olarak, tarihsel açıdan ve kendi dönemi içerisinde değerlendirdi. Tarihin kapısını aralayarak bizlere adeta belgesel bir film izletti. Bizleri geçmişten günümüze, günümüzden de geleceğe taşıdı. Gazetecilik serüvenini, basınımızın tarihsel gelişiminden başlayarak, günümüze değin anlattı. Geleneksel medyanın yeni medyaya evrilme yolculuğunda yaşanan olayları, toplumsal ve ekonomik boyutlarıyla açıkladı.

İletişimin sosyal medya alanında çok gelişeceğini söyleyerek, yeni teknolojik gelişmelerin sosyal medyanın gelişimine de yardımcı olacağına değindi.

Kitaplarının başarısındaki nedenleri sorduğumuzda; röportaj tekniği ile yazdığını belirtti. Kısa cümleler ve kısa paragraflar kullanılarak okurun daha rahat anlayabilmesine vurgu yaptı. Ayrıca, kitabını bir mesaj olarak yazdığını dile getirdi.

Gazeteci olmak isteyenlere; yeteneğin şart olduğunu, bilgi ve kültürünü de genişletmesi gerektiğinin altını çizerek, deneyimlerini paylaştı.

Hıfzı Topuz, bilgi ve deneyimlerini eserleriyle nesilden nesillere aktararak, gençler başta olmak üzere tüm insanlığı aydınlatmaya devam edecek.

En önemlisi de, mücadeleci kişiliği, çalışkanlığı, önderliği ve üstün meziyetleriyle anımsanacak. Bizim anılarımızda tarihi bir belge olarak kalacak söyleşimiz için tekrar teşekkür ediyor, kendisini sevgi ve minnetle anıyoruz. Işıklarda uyusun.

Züleyhan Beşli (ZB): *Merhabalar, bu akşam basınımızın duayenlerinden Sayın Hıfzı Topuz Bey'in evindeyiz. Hıfzı Bey ile eşi Ayşe Hanım bugün evlerine bizi konuk ettiler. Ve halen evlerinde 2,5-3 saatten beri ağırlanıyoruz. Çok güzel sohbetlerimiz oldu. Henüz basınla ilgili söyleşiye geçmeden önce 1-2 parça bir şey söylemek istiyorum size. Bugün tarihi bir an benim için ve benim için olduğu kadar sizin için de anılarınızda yer edecek en tarihi anlardan bir tanesi. Hıfzı Bey, siz basınımızın duayenlerindensiniz...*

Hıfzı Topuz (HT): Hasbelkader öyle oldu.

ZB: *Biz merak ediyoruz, nasıl gazeteci oldunuz?*

HT: Valla benim gazeteci olmaya hep niyetim vardı. Yani yazı yazmaya merakım vardı. Daha okuldaki kompozisyon ödevlerim falan gayet iyi giderdi. Sonra Hukuk'ta okuyordum, evvela kalktım Tasvir gazetesine gittim. Sahibi o zaman Cihat Baban'dı. Ona "Ben gazeteci olmak istiyorum" dedim. O da abimin sınıf arkadaşıydı. "Pekâlâ, hemen yarın başla" dedi. Ertesi günü Vali'nin bir basın toplantısı vardı, Lütfi Kırdar'ın, Topkapı Sarayı'nda, oraya gittim. Ve bütün gazeteciler, başyazarlar, gazete sahipleri oradaydı. Onları bir arada gördüğüm zaman çok hoşuma gitti o hava. Oturdum yazdım Vali'nin bütün konuşmasını. Ertesi gün merakla bekliyorum, altı üstü üç satır yazı. Ben uzun uzun yazdım onları, ama gazetede hiçbir şey yok. Kalktım İstihbarat Şefi'ne gittim. "Ben bir yazı verdim, beğenmediniz mi?" diye sordum. Şef, "Yoo biz okumayız ki verilen yazıları, sen daha stajyersin, hele birkaç ay çalış, ondan sonra bakarız" dedi. Bu ilk ders oldu benim için! Aradan 3-5 ay geçti, kalktım Akşam gazetesine gittim. Yine

patronu gördüm, aynı şeyi söyledim. O da, “Şimdi kadroda yer yok, olursa söylerim ben size” dedi. Bir de benimle Fransızca konuştu, dil bilgimi imtihan etti, falan. “Açık açık söyleyin beyefendi, ben alışığım, olmayacak deyin ben de bir daha ümidimi keseyim” dedim. “Hayır, hayır bekleyin” dedi. Gerçekten de 2 hafta sonra bana haber göndermiş gelsin diye. Gittim.

“Bugün işe başlayabilirsiniz” dedi. O zaman “Beyoğlu muhabirliği” diye bir şey vardı. İstanbul’a gelen yabancılarla konuşan muhabire Beyoğlu muhabiri derlerdi. O zaman bizim işimiz, otellere gelen ünlü yabancıları aramak, havaalanına gitmek yahut limana gitmek, Sirkeci Garı’na gitmek. Böyle adam arardık konuşacak. Yani şimdi kimsenin öyle bir şey yaptığı yok. Öyle başladım işe ve iyi gitti. Ben çok sevdim yaptığım işleri. Yazılarım da derhal girdi gazeteye. İmza koymuyorlardı ama derhal girdi. Aradan bir ay geçti, imza koydum, o da çıktı. Yani başladıktan bir ay sonra adımın çıkması beni çok şımarttı. Gazeteye ilk gittiğim zaman patron bana dedi ki, “Biz çok az ücret öderiz. Vereceğimiz aylık 50 liradır” dedi. Asgari ücret 90 liraydı. Yani akla gelmez bir ücret teklif etti.

MENDERES DÖNEMİ ANILARI

HT: “Ben para için yapmıyorum, hiç önemi yok, hiç vermeseniz de olur” dedim. Bir ay sonra aylığım 70 liraya çıktı. İki ay sonra 90 liraya çıktı. Ve ben artık imzalı yazılara başladım, röportajlara başladım. Gayet iyi götürdüm. Bir süre sonra İstihbarat Şefi oldum. Sonra da Yazı İşleri Sekreteri oldum. Kendimi gazeteye çok sevdirdim galiba. Çevremde de, cemiyette de gayet iyi karşılandı. Bu ara Gazeteciler Sendikası’nı kurduk. Yıl 1947’ydi. 48, 49, 50’de Halk Partisi seçimleri kaybetti. Demokrat Parti iktidara geçti. Gazetenin sahipleri Halk Partiliydi ama bizimkiler hiç partili olmakta ısrar etmediler, derhal havaya uydular. Evvela biz ümitle başladık yeni döneme. Bütün basın destekledi Demokratları. Ama öyle olmadı! Bunlar bir süre sonra rahatsız oldular gazetelerde yazılanlardan. Adnan Menderes de, Celal Bayar da birtakım önlemler almaya kalktılar. Sonu gelmiyordu. Ayrıntılara girmiyorum, girmek istemiyorum. Ve gittikçe basın özgürlüğü kısıtlandı. Derken o ara biz,

basın mesleğinde çalışanlar ile çalıştıranlar arasında gazeteci haklarını koruyan bir kanun çıkarılmasına önderlik ettik. O büyük bir başarı oldu bizim için. Sonra bir Gazeteciler Konferansı topladık, Türkiye Gazeteciler Konferansı. O battı bunlara. Ve o yüzden sendikayı kapatmaya kalktılar. Vali ile konutunda, Vali Konağı’nda buluştuk. “Arkadaşlar siz çok ileri gidiyorsunuz, çok siyasi konuları gündeme getirdiniz. Bunlara hakkınız yok. Beyefendi (Adnan Menderes) kızmış. Sendikayı kapatmak istiyor. Ben sizin adınıza bir telgraf yazayım ve sizi kurtarayım ama böyle şeylere karışmayın” dedi. O telgraf gitti. Sendika kapatılmaktan kurtuldu. Ama aradan 9 ay geçti, başka bir nedenle sendikayı kapattı. Yani bu kadar tahammülsüzdü. Bu 1953’te oluyor. Basın üstünde baskılar arttıkça arttı. Bütün çalışan gazeteciler Demokrat Parti aleyhine döndüler. Demokrat Parti’yi bütün basın tutuyordu zaten. Böylece 1960 ihtilaline kadar geldik. Ama 60 ihtilali olduğu zaman biz yine alkışladık. Çünkü bütün haklarımız elimizden alınmıştı. Biz yeniden özgürlüğe kavuştuk. Bu bayram havası da maalesef çok uzun sürmedi.

İŞSİZLİK AYLARI...

HT: Ben gazetecilikte 10 sene sonra işsiz kaldım. Şöyle ki, gazeteyi Galatasaray’dan bir sınıf arkadaşım satın aldı. Ona da ben alet oldum maalesef. O arkadaşım, Malik Yolaç. “Ben gazetecilikten anlamam, sen yine gazetenin başında kal, ben sadece mali işlere bakarım. Hiç yazı işlerine müdahale etmem” dedi. Ama ona iktidarla ilişki kurmak çok cazip geldi. Demokrat Parti yöneticileri bunları yemeğe davet ediyorlardı. Sık sık Ankara’ya çağırıyorlardı. Oooh! Ondandır her gün ben sayfa yaparken, sabahleyin başıma dikiliyordu. “Bugün ne yapıyoruz? Aman Hıfzı dikkat et!” falan diye. Hava değişti. Her şeye burnunu sokmaya kalkınca, “Ben bu şartla gazeteye girmedim. Bu şartla sana devretmedim mesleği Ben ayrılıyorum” dedim. Tazminatımı aldım. Ama muhalif olarak tanınmıştım. Basında kolay iş bulamadım. Bir sene işsiz kaldım. O zaman Strasbourg’da bir gazetecilik konferansı toplanıyordu, ben de oraya katıldım.

ZB: Yıl kaç?

HT: 1957, 58. Ona katıldım, boştum zaten. Orada üç aylık bir seminere katıldım. Gazetecilik eğitimiydi. O işi çok sevdim. Ertesi sene yeniden Strasbourg'a gittim. Bu sefer doktora yazıldım. Yüksek lisansımı Strasbourg Üniversitesi'nde yaptım. Ve ertesi sene UNESCO'da bir münhal (boş kadro) olduğunu öğrendim. Adaylığımı koydum. Ve kalktım UNESCO'ya gittim. Dedim ki, "Ben bu işe aday oldum, ne dersiniz? Ümit var mı?" "Hiç size ümit vermek istemiyorum, 80 aday var, bir kişi alacağız" dediler. Ben de döndüm buraya. Artık yapılacak işim kalmamıştı! Bir arkadaşımın çiftliği vardı. Orada gider çalışırım falan diyordum. Derken, UNESCO'dan bir telgraf geldi: -Derhal işe başlayın!

ZB: 80 kişi arasından yalnızca siz seçildiniz?

HT: Ben seçildim.

ZB: Bu kriteri neye göre belirledi UNESCO? Neden siz?

HT: Bir defa bizim enformasyon departmanında gazetecilikten gelip çalışan kimse yoktu. Enformasyon departmanındakiler memurluktan gelmiş insanlardı, bürokrasiden gelmiş insanlardı. Ben meslekten gelmiş gazeteciye dim. Sonra gazetecilik eğitimiyle de uğraşmıştım. Gerek İstanbul'da gerekse Strasbourg'da bu işlere burnumu sokmuştum. Onun için aradıkları vasıflara uyuyordum. Sonra beni sözlü sınavdan filan geçirip konuştular, akılları yattı. Ve ondan sonra ben geldim, taşı tarağı toplayıp Paris'e gittim yerleştim. Evvela 2 senelik bir sözleşmem vardı. 2 sene sonra bitiyordu. Demek memnun kalmışlar ki benden 3 sene daha uzattılar. O bitmeden ömür boyu sözleşme yaptılar benimle. Ondan sonra tehlikeli bir durum kalmadı. Ömür boyu sözleşme ile oraya artık yerleştim. İletişimin geliştirilmesi ve gazetecilik eğitimi konularından sorumlu oldum. Bol bol Afrika'ya gittim. Kırk kere Afrika'ya gittim. Yani bazı yerlere uzman gönderebilirdim ama o ülkeyi görmek istiyordum, kalktım kendim gittim. Uzman yerine kendim giderek bütün Afrika ülkelerini dolaştım. Bir sene Kongo'da kaldım. Orada

aday oldum, o da hoşuma gitti, bir sene. Afrika'yı yakından tanımak istiyordum. Çok seviyordum Afrika sorunlarını. Orada iki seminer düzenledim. Öğrenci yetiştirdim. Kongo'da ilk gazeteciliğin temellerini attık. Hiç gazeteci yoktu. Aradan 50 sene geçti, beni Kongo'dan arayıp üniversiteye davet ettiler, "Gazeteciliğin temellerini siz attınız" diye. Bana fahri doktora verdiler, büyük bir törenle. Ayşe ile beraber gittik. Kinşasa'da bir doktora aldım. Ve UNESCO'dan emekliye ayrıldım, 60 yaşında döndüm. Döndükten sonra kendimi biraz gazetecilik eğitimine verdim. Dersler verdim üniversitelerde. Ama bütün o UNESCO'da çalıştığım yıllarda gazeteciliği ihmal etmedim. Her gittiğim yerden röportajlar yaptım. Cumhuriyet'te, Hürriyet'te, Milliyet'te röportaj dizilerim çıktı. Bazen 1-2 gazeteye, dergiye birden gönderiyordum. O beni çok teselli ediyordu. Bir taraftan gazeteci yetiştirmek, yeni basının temellerini atmak Afrika'da, bir taraftan da röportajlar yapmak, mesleği icra etmek... Bu bana çok cazip geldi. Emekliye ayrıldıktan sonra gazetelerde iş bulmak olanak dışıydı. Ders vermeyi tercih ettim. Evvela Eskişehir Anadolu Üniversitesi, sonra İstanbul Üniversitesi, sonra Galatasaray'da dersler verdim. Yani 5-6 sene hocalık yaptım. Çok öğrenci yetiştirdim. Öğrencileri çok sevdim. Onlarla hâlâ ilişkilerim devam eder.

EDEBİYAT DÜNYASINDA...

HT: Bu gazetecilik eğitiminden sonra kendimi romancılığa verdim. O da şöyle oldu: Meyyale, benim büyükannemin annesiydi. Evde onun hikâyelerini dinliyordum. Oturdum onu romanlaştırdım ama gerçeklerden hiç uzaklaşmadım. Emre Kongar benim ahabımdı. Onun ailesiyle ailemiz arasında elli yıllık, yüz yıllık dostluk vardı. "Emre, bir roman yazdım, Yapı Kredi'ye verdim geçen hafta" dedim. "Nasıl bir şey? Sen bana ver bir okuyayım" dedi. "Ben bunu alıyorum, Remzi Kitabevi'ne vereceğim. Geri al öbür taraftan" dedi. Ben de Remzi'ye verdim. Remzi'de ilk romanım bundan yirmi küsur sene evvel çıktı. O zamandan beri Remzi'ye 28 kitap yazdım. Onun dışında meslekî kitaplar da yazdım. Gazeteciliğe başlamadan evvel zaten mesleki

kitaplar yazmıştım. Onlara devam ettim. Kitaplarım yabancı dile çevrilsin diye hiçbir özen göstermedim. Ben Türk okuyucusu için yazdım. Benim ele aldığım konular Türk okuyucusunu ilgilendiren konulardı. Onlar üzerinde durdum. Tesadüfen Fransızca bir kitabım çıktı, Kongo'da Bir Türk diye basıldı o. İki romanım Bulgarcaya ve Sırpçaya çevrildi. Yani sağda solda birtakım şeylerim çıktı ama ben hiç onlarla övünmeye de kalkmadım. En ufak bir şekilde kılımı kıpırdatmadım. Ufak parmağımı oynatmadım, dışarıda kitabım çıksın diye. Benim burada okuyucularıyla çok iyi ilişkilerim var. Onları çok seviyorum. Her fırsatta imza günlerinde onları tanıyorum. Onlarla ahabpılık ediyorum. Bu beni bağlıyor. Yani ben kitabımı bir mesaj olarak yazıyorum. O mesaj nasıl karşılanmış? Onu merak ediyorum. Toplantılarda okuyucudan gelen mesaj, bir mesajın geri dönmesi oluyor.

ZB: *Tam burada bir şey soracağım. Kitaplarınızın bu kadar sevilmesinin sizin de bu kadar üretken bir şekilde kitap yazmanızın gazetecilikle bir bağlantısı olabilir mi?*

HT: Muhakkak, şunu söyleyeyim efendim; ben romanlarımı röportaj gibi yazıyorum. Ben röportaj yazarlığından geldim diyorum, kendi kendime. Ve ben kitap yazarken okuyucuyu yormamak için kısa cümleler yapıyorum, kısa paragraflar yapıyorum. Okuyucunun bilmediği yabancı sözcükler asla kullanıyorum. Ne İngilizce, ne Fransızca ne Arapça sözcük kullanmıyorum. Onlara çok bağlı kalıyorum. Okuyucunun düzeyinden uzaklaşmak istemiyorum. Onların belki bir karış üstündeyim ama katiyen ukalalığa kaçmıyorum. Ve bu toplantılarda da okuyucunun tepkilerini alıyorum. Onlar benim için bir motivasyon oluyor. Okuyucu ne düşünüyor? Onları alıyorum. Yeni kitaplarımın hazırlanmasında onlardan aldığım tepkiler bana yardımcı oluyor.

“YENİ MEDYA İÇERİĞİNİ ÖZGÜRCE TAYİN EDEBİLİYOR”

ZB: *Hıfzı Bey, sizin döneminizdeki geleneksel gazetecilikle şu andaki gazetecilik bir değişim süreci içerisinde. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?*

HT: Ben gazeteciliğe başladığım zaman gazete

sahipleri gazetecilikten gelmeydi. Başyazarlar gazetecilikten gelmeydi. Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit, Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Serter, hepsi gazetecilikten gelmeydi. Gazete patronu olmuşlardı kendi sermayeleriyle, ufak birikimleriyle. Ve gazete büyük sermayeye dayanmıyordu. Zamanla teknoloji ilerledi, yeni teknikler uygulanmaya başlandı. Gazete büyük sermaye gerektirdi. Büyük sermayeyi karşılayacak durumları yoktu eski patronların. Onlar gazeteleri elden çıkardılar. Holdingler gazeteleri satın aldı. Holdinglerin işi gazetecilik değil. İktidarda çeşitli işleri var. Yani ihaleler alıyorlar bunun gibi. Fikir gazetelerinin tirajı 20 bin, 30 bin, çok çok 50 bin. O da kalmadı şimdi. Ama magazin gazeteleri 100 bini geçti. Böyle olunca öbür ufak gazeteler güç yaşıyorlardı ve okuyucunun ihtiyaçlarına cevap verecek durumda değillerdi. Bereket bu bilgisayarlar gelişince, teknoloji gelişince sosyal medya ortaya çıktı. Ve okuyucu gazetede bulamadığını sosyal medyada buldu. Kendi dertlerini artık gazeteye değil, televizyona radyoya değil, sosyal medyaya dökmeye başladı. Televizyon bile böyle yıkmadı basını. Sosyal medya bir ihtiyacı karşıladı. Sosyal medya patrona güvenmiyor, devletten korkmuyor, özgür. Ve birdenbire sosyal medya gelişti. Ama sosyal medyanın gelişmesine karşılık, iktidar buna karşı bazı sansür önlemleri almaya kalktı. Şimdi bu savaş devam ediyor. Ama ben sosyal medyanın yeni teknolojilerle bunları çözdüğü, başka yollar da bulup kitlelere ulaştığını görüyorum. Basın, iletişim bu yolla gelişecek herhalde.

ZB: *Geleneksel medyada siz Türkiye’de ilk gazetecilerdensiniz. Geleneksel medya, yeni medyaya evrilirken neler oldu? Neler değişti? Son sorum da şu olacak; Yeni medyayı nasıl görüyorsunuz? Hangi noktada ileride olacak?*

HT: Bütün dünya aynı gelişmelerden geçti. Yalnız bize has bir şey değil. Teknolojinin gelişmesi Fransa’da da oldu, Almanya’da da, Amerika’da da oldu. Ve medya, basın, büyük sermaye işi oldu demin söylediğim gibi. Büyük sermayede şu anda patronlar değişti, holdingler oldu. Gazetenin içeriği de değişti. Büyük tiraja ve reklama ağırlık verildi. Eskiden reklamların önemi pek yoktu. Ben mesleğe girdiğim

zaman reklam gelmeye başlamıştı. Yalnız reklam geliri değildi, tirajdan da gazete para kazanıyordu. Hâlbuki yeni teknoloji gazete yöneticileri reklam alabilmek için içeriği ona uydurdular. Yani hükümetin baskısı yanında, reklam verenlerin politikası da, onların baskısı da hâkim oldu gazeteye. Aman şu firma aleyhinde yazı yazmayın. O firmanın bir yolsuzluğu ortaya çıkmış yahut grevler olmuş. Aman aman biz onunla uğraşmayalım. Böyle reklamın bir baskısı oldu görünmez bir şekilde. Bu arttı, reklamcılarının baskısı. Yani gazeteler içeriğini yitirdiler ve magazin ağırlıklı basın egemen oldu. Ben gazeteciliğe başladığım zaman magazin ağırlıklı gazete yoktu. Ben başladıktan birkaç ay sonra Hürriyet çıktı. Hürriyet, magazin ağırlıklı oldu. Ondan sonra ünlü gazeteciler, büyük tirajlar magazin yazılarıyla tutundular. Bu gazetelere “renkli, boyalı basın” diyorduk o zamanlar. Bunlar gazeteye yön vermeye başladı. Bu çok önemli değişiklik. Gazete eskiden siyah-beyazdı. Renk yoktu, ciddi bir havadaydı. Onun yerine renkli, boyalı basın egemen oldu. Bütün dünyada teknolojinin ve kapitalizmin gelişmesinin sonuçları. Şimdi sosyal medya bunu inşallah karşılayacak.

ZB: *Yeni medyanın ilerisi için ne düşünüyorsunuz? Bir yirmi sene sonra biz nerede olabiliriz?*

HT: Yeni medya bir defa sermayeye dayanmadığı için esnek. Esnek, içeriğini istediği gibi gayet özgürce tayin edebiliyor. Bu çok iyi. İnsanlar geleneksel basında yayımlayamadıkları şeyleri sosyal medyada yayımlayabiliyorlar rahat rahat. Bu muazzam bir olanak sağlıyor ve işsiz kalan gazeteciler sosyal medyaya yöneliyorlar. Yani yüzlerce gazeteci ülkemizde işten atıldı, işsiz kaldı. Bunların bir kısmı hâlâ işsiz. Bir kısmı sosyal medyaya ayak uyduruyorlar, o koşullar altında yazıyorlar. Onların da izleyicisi, katılımcısı çok artıyor. Demin de söylediğim gibi, hükümet bunlara da el atıyor, sansürü teknolojiye uyduruyor. Ama teknolojinin yeni çareleri de bulunuyor. Ve ben bu yolda gelişeceğine inanıyorum. İletişim sosyal medya alanında daha çok gelişecek. Yeni teknolojik gelişmeler bu sosyal medyanın da gelişmesine çok yardımcı oluyor.

“ÖDÜN VERMEMEK LAZIM, KATİYEN”

ZB: *Gazeteci adaylarına, gazeteci olmak isteyen arkadaşlarımıza neler söyleyebilirsiniz?*

HT: Valla benim söyleyeceklerimi dinlemezler herhalde ama ben yine de söyleyeyim: Bir defa ödün vermemek lazım, katiyen. İnsan bir fikre inanıyorsa o yolda devam etmesi lazım. İşsiz kalmayı da göze almak lazım. Bugün iktidara muhalif olduğu için işsiz kalan gazeteciler var. Ama ayak uydurdu mu onlara ‘dönek’ deniyor, ‘yalaka’ deniyor, ‘yandaş’ deniyor, değil mi? Bu duruma düşmemek lazım. İyi-kötü inandığı yoldan ayrılmamak lazım. Tahammül etmek lazım, işsizliği göze almak lazım. Para için gazetecilik yapmamak lazım. Ben hiçbir zaman aylık için gazetecilik yapmadım. Başarılı olduğum zaman aylık kendiliğinden yükseldi. Zaten piyasada da başarılı olan gazeteciye daha yüksek ücretle başka gazeteler çekiyor. Mesele ödün vermemekte, dik durmakta, rüşvet almamakta, iktidarın baskılarına karşı direnmekte. O zaman insan kahraman oluyor. Hapse girmeyi de göze almak lazım, her türlü baskıyı göze almak lazım, onlar kahraman oluyor.

ZB: *Ekleyeceğiniz bir şey varsa merakla dinliyoruz sizi.*

HT: Sizi ve genç arkadaşlarımı çok sevdim. Gayet anlayışlı çocuklar. Buraya geldiklerinden beri yaptıkları işleri çok severek yapıyorlar. Güler yüzlü, ateş gibi çalışkan, genel kültürleri gayet iyi. Farkına vardınız herhalde! Ben bir ara sınavdan geçirdim onları, Atatürkçülük hakkında. Sonuçlardan memnunum. Kafaları işleyen arkadaşlar. Yalnız daima beslemek lazım. Okumak lazım. İzlemek lazım. Kopmamak lazım. Bir defa yetenek şart gazeteci olmak için. Yeteneği olmayan ne yapsa olmaz, olamaz. Mutlaka yetenek lazım. Yetenek kâfi değil, mutlaka bilgisini, kültürünü genişletmesi lazım. Aksi halde insanlar güdük kalıyorlar, çağdışı oluyorlar.

BENİM HIFZI ABİM

MY HONORED BROTHER HIFZI

Dr. Recep YAŞAR

İLAD Yönetim Kurulu Bşk. Yrd.

ORCID ID: 0009 0001 4679 6628, reyasar@gmail.com

ÖZ

Bu yazıda, Hıfzı Topuz Hoca ile tanışma dönemimiz ve beraber yazdığımız “Yakın Dönem Türk Basın Tarihi” kitabının yazılış sürecini bulacaksınız. Yakın Dönem Türk Basın Tarihi, Hıfzı Abi’nin son, benim ise ilk kitabım oldu. İletişim Araştırmaları Derneği İLAD’da kesişen yolumuz bir daha hiç ayrılmadı. Hem İLAD hem de Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’ndeki ortak çalışmalarımız dostluğumuzu daha da güçlendirdi. Öyle ki son dönemlerinde kendisi ile görüşen belki de tek dostuydum. Hıfzı Abi, bu ülkenin yetiştirdiği ender entelektüel insanlarındandı. Hoş sohbetine yansıyan bilgeliğinin yanı sıra bir o kadar da mütevazıydı. Tevazu ve bilgeliğin simgesiydi. Yüreği sevgi dolu bir aşk insanıydı. Umudunu ve yaşama sevincini hiç yitirmedi. Önce gazeteci sonra da yazar olarak Hıfzı Topuz, mesleğimizin duayen isimlerindendi. Devrimci, emekten ve eşitlikten yana olan tavrı, özgürlükçü bakış açısı, haberin bağımsızlığına olan inancı, gazetecilik eğitime verdiği önem ile unutulmayacak ve hep saygı ve sevgiyle anılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hıfzı Topuz, İLAD, Basın özgürlüğü

ABSTRACT

In this essay, you will find an account of my introduction to the esteemed author and journalist, Hıfzı Topuz, and the collaborative process that led to the creation of our joint work, “Contemporary Turkish Press History.” This particular piece stands as Hıfzı Topuz’s final contribution to literature and represents my inaugural foray into the world of publishing. Our paths intersected at the Communication Research Association ILAD, and from that point onward, our trajectories never diverged. Collaborative projects within both ILAD and the Turkish Journalists Association (TGC) further solidified our friendship. In fact, towards his later years, I might have been the sole companion with whom he engaged. Hıfzı Topuz was undeniably one of the rare intellectual figures nurtured by this country. Despite the wisdom reflected in his engaging conversations, he remained remarkably humble. He embodied the symbols of humility and wisdom, portraying a love-filled heart. He never lost his hope and zest for life. Initially as a journalist and later as an author, Hıfzı Topuz stood as one of the venerable names in our profession. His revolutionary stance, advocacy for labor and equality, libertarian perspective, unwavering belief in the independence of news, and his commitment to journalism education will be enduringly remembered. He will always be commemorated with respect and affection.

Keywords: Hıfzı Topuz, ILAD, Press Freedom

HIFZI TOPUZ'LU YILLAR

Hıfzı Topuz hoca ile ilk tanışmamız İLAD çatısı altında oldu. TRT Haber Merkezi'nde muhabir olarak çalıştığım dönemde, bende çok emekleri olan değerli hocam Prof. Dr. Özden Cankaya'nın önerisi ile İLAD ailesine katıldım. İLAD'taki etkinlikler bana ayrı bir keyif veriyordu. Değerli hocalarım ile bir arada olmak onları yeniden dinlemenin güzelliğine mesleğimizin duayenleri ile tanışmanın onuru da eklenmişti. Onlardan biri de Hıfzı Topuz hocamızdı. Bir süre sonra İLAD'ın yönetiminde de yer almam nedeniyle buradaki ilişkilerimiz daha da gelişti ve güçlendi. Ben aynı zamanda Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin yönetiminde de yer alıyordum. Hıfzı Topuz Hoca, hem İLAD hem de cemiyette etkindi. Bu ikimizi daha da yakınlaştırdı. Basın dünyasında o dönemlerde usta çırak ilişkisine önem verilir ve kendinizden önceki meslektaşlarınıza abi/abla diye hitap edilirdi. TRT Haber Merkezi'nde de o dönem bu gelenek vardı. Mesleğimizin duayen isimlerinden Hıfzı Topuz'a da abi diye hitap ediyordum. Mesleğimizin Hıfzı Hocası, benim artık Hıfzı Abimdi. Hıfzı Abi'nin evinde yapılan toplantıların yanı sıra ayda bir yapılan Dost Toplantıları'nın da davetlisi olmuştum. Yazar Şahin Tekgündüz'ün her ay açtığı telefonla bir araya gelen duayen isimlerin sohbetlerinin tadına doyum olmuyordu.

Mimar Sinan Üniversitesi'nin restoranında yapılan bir dost toplantısında Hıfzı Abi ile yan yana oturmuştuk. Hıfzı Abi, Melih Cevdet Anday ile ilgili kitabını yeni bitirmişti ve yeni projeler üzerinde konuşuyorduk. Ben kendisine son 25 yılın basın tarihini yazma önerisinde bulundum. Birden heyecanlandı ve bir düşüneyim dedi. Akşam eve varır varmaz beni aradı. "Recep çok heyecanlandım ve hemen başlayalım, bu hafta eve gel, konuşalım" dedi.

Çok mutlu oldum ve iki gün sonra Hıfzı Abi'nin evinde ayrıntılı konuşmaya başladık.

Neden son 25 yıl, sorusunu yanıtlamam gerekiyor. TRT'de artık bizlere yaşama hakkı tanınmıyordu. 32 yıllık meslek hayatımın son dönemleri ciddi mobbing altında geçti ve iş verilmeden, oturacak yer dahi gösterilmeden Ankara-İstanbul arasında gidip geldim. 2018 yılında yeniden yapılandırma adı altında TRT ile ilgili Cumhurbaşkanlığı tarafından iki Kanun

Hükmünde Kararname yayınlandı. Bizlere ya emekli olun ya da sizleri başka kurumlara süreriz dediler. Benim ve rahmetli eşim Bahar'ın sağlık sorunları vardı, artık daha sakin bir hayata karar verdik. Ben emekli olmayı tercih ettim. Emekli olmayan deneyimli yayıncı arkadaşlarımızdan kameramanlar, yönetmenler, muhabirler, spikerler ilgisiz kurumlara atandılar. Böylece binin üstüne deneyimli yayıncı zorla kurumdan ayrıldı.

Ben muhabirlik mesleğimin yanı sıra üniversite ile olan ilişkilerimi de sürdürdüm. Mezun olduğum Marmara Üniversitesi'nde Yüksek Lisans ve Doktora yaptım. Bu dönemde bazı üniversitelerde de derslere giriyordum. Yıllardır öğretim görevlisi olarak ders verdiğim üniversite emekli olmamız üzerine bana ve muhabir arkadaşım Dr. Engin Başcı'ya kadrosuna alma teklifinde bulundu. Bizim bu teklifi kabul etmemiz üzerine ikimiz bir süre sonra Dr. Öğretim Üyesi kadrosuyla iletişim fakültesinde çalışmaya başladık. Üç ay sonra dekan hoca beni çağırdı ve maillerime bakıp bakmadığımı sordu. Ben de bakmadığımı iletince, üzgün bir şekilde bana sözleşmemin feshedildiğini söyledi. Yıllardır ders verdiğim okul, kadroya geçmemiz için bize teklifte bulunan okul, birden bire benden memnun kalmamıştı. Herhangi bir gerekçe de sunulamadı. Bir süre sonra öğrendim ki, sözleşmemin feshedilmesinin nedeni ne 30 yıllık mesleki birikimim, ne akademik yetersizliğim ne de derslerdeki başarısızlığımı. Doğduğum yer kaderim olmuştu!

Bu sürecin sonunda değer verdiğim dostlarım basın tarihinin son 25 yılını yazmamı istediler. Niye diye sorduğumda, şirketlerinin 25. yılı olduğunu ve sosyal sorumluluk projesi olarak yapmak istediklerini söylediler. Dostlarımin, bana iş yaratma çabası beni fazlasıyla duygulandırdı. Alan araştırmalarına başladım ve tam da o süreçte Hıfzı Abi ile yemekte yan yana gelmiştik.

Hıfzı Abi bunun bir dönem kitabı olmasını ve AK Parti iktidarını ele almamız gerektiğini söyledi. Öncelikle de yasal düzenlemeleri irdelememi istedi. Ben çalışmalara başladım. Bu arada Hıfzı Abi kendisi ile yapılan iki ayrı söyleşide "yeni çalışmalarınız var mı?" sorusuna "Recep Yaşar ile basın tarihini yazıyoruz" yanıtını vermesi benim çalışmaları daha da hızlandırmamı beraberinde getirdi.

Resim 1. Hıfzı Topuz ile Recep Yaşar çalışma arası molada

Sık sık Hıfzı Abi'yi Esentepe'deki evinde ziyaret ediyordum, değerli eşi Ayşe'nin güzel çayları eşliğinde yazdıklarımı değerlendiriyor ve keyifli sohbetler yapıyorduk. Kitabın birinci bölümü ile ilgili araştırmaları tamamlamıştım. Bilgisayardan okumayı sevmiyordu, kâğıt çıktısını alıp kendisine götürdüm. Birkaç gün sonra “acaba olmuş mu?” tedirginliğiyle Hıfzı Abi'yi ziyarete gittim.

“Recep, bu tam bir doktora tezi olmuş” dedi. Mutluydum, doğru yoldaydık, araştırmaya ve yazmaya devam ettim. Bölümleri tamamladıkça da Hıfzı Abi'ye götürüyordum. Çalışmamızdan Hıfzı

Abi'nin kitaplarını basan yayınevinin de haberi vardı. 2 yıla yakın bir sürenin sonunda kitap bitmişti, yayınevine gönderdik. Bir süre sonra yayınevinde bir mail aldım, koşulların sıkıntılı olduğunu ve kitabı basamayacaklarını ilettiler. Bir iktidar eleştirisi olan Yakın Dönem Türk Basın Tarihi kitabını ünlü yayınevi basmaktan korkmuştu! Hıfzı Abi, bu duruma çok üzüldü ve öfkelenmişti, “nasıl olur!” deyip durdu.

Dostlarımın önerisi ve desteği ile kitabı NotaBene yayınları bastı. Bu süreçte dostlarıma, NotaBene Yayınları sahibi Yalçın Bükey ve editörümüz Sibel Öz'e teşekkür ederim. Kitap, Çağdaş Gazeteciler Derneği 2020 yılı Orhan Koloğlu İnceleme Araştırma Ödülü aldı. Ödül ikimizi de çok mutlu etti. Bu kitap, Hıfzı Abi'nin son kitabı, benim de ilk kitabım oldu.

Yeni bir kitap projesi üzerinde çalışmaya başladık. Ancak pandemi koşulları bunu gerçekleştirmemize izin vermedi. Pandemiye rağmen Hıfzı Abi ile ilişkimiz güçlenerek devam etti. Son dönemde kendisiyle görüşen belki de tek kişiydim. Her görüşmemizde “Senden başka arayan dostum yok” derdi. Zaman zaman dostlarının ilgisizliğinden yakınsa da bunu hiçbir zaman kırınglık düzeyine çıkarmadı. Hıfzı Abi, çok yönlü bilge biriydi. Ama bir o kadar da mütevazı bir yapıya sahipti. Tevazu ve bilgeliğin adeta simgesiydi. Bu ülkenin yetiştirdiği ender entelektüel insanlarındandı. Yüreği sevgi doluydu. Hıfzı Abi tam bir aşk adamıydı. Umudunu ve yaşama sevincini hiç yitirmedi.

Ben onu Hakkari'ye götürecektim, o da beni Paris'e... Olmadı.

Hıfzı Abi'yi bir de hepimizin hocası Hıfzı Hoca olarak anlatmak istiyorum.

Hıfzı Hoca bir devrimciydi. Özgürlükten, emekten ve eşitlikten yanaydı.

Hıfzı Hoca, örgütlü topluma inanırdı. Gazeteciler sendikasının kuruluşunda yer aldı, başkanlığını yaptı. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin aktif üyesiydi ve Onur Kurulu Başkanlığını yaptı. İletişim Araştırmaları Derneği İLAD'ın kuruluşunda yer aldı, başkanlığını yaptı.

Hıfzı Hoca, haberini bağımsızlığına inanırdı.

Uluslararası haber ajanslarının tekeline karşı, Paris'te Unesco Genel Merkezi'nde "Özgür Haber Dolaşım" şefi olarak çalıştı.

Hıfzı Hoca, gazetecilik eğitime inanırdı. Gazetecilik eğitiminin üniversite düzeyine çıkartılmasına öncülük etti. Ankara Üniversitesi'nde Basın Yayın Yüksek Okulu'nun kuruluşu için Unesco'da ilk projeleri hazırladı.

Hıfzı Hoca, bilime inanırdı. Strasburg Hukuk Fakültesi'nde gazetecilik doktorası yapan ilk kişi oldu.

Hıfzı Hoca, evrenselliğe ve halkların eşitliğine inanırdı. Afrika'dan Asya'ya, Avrupa'dan Amerika'ya Hindistan'da Filipinler'de ideallerinin peşinde gitti.

Hıfzı Hoca, üretken biriydi. Önce gazeteci sonra da yazar olarak ömrünün son günlerine kadar yazmayı sürdürdü. Geride 50'ye yakın eser bıraktı.

Hıfzı Hoca ülkesinin sorunlarını kendisine dert edinen biriydi. Her toplantıda, her fırsatta ülkenin sorunlarını gündemi alır, tartışır ve bu konuda ne yapılması gerektiğini anlatırdı.

Hıfzı Hoca, bir Cumhuriyet sevdalıydı.

Işıklar içinde uyu Hıfzı Hocam.

HIFZI TOPUZ'UN BALKONUNDA GEÇEN İKİ GÜN

THE TWO DAYS SPENT ON HIFZI TOPUZ'S BALCONY

Arş. Gör. Cem Evrim ASLAN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İletişim Fakültesi

Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü

ORCID: 0000-0002-0451-9112, aslancevrim@gmail.com

ÖZ

Hıfzı Topuz'un Türkiye'de iletişim eğitiminin kurumsallaşması sürecinde oynadığı rol çok önemlidir. Özellikle 1965 yılında, Türkiye'deki ilk profesyonel basın yayın yüksekokulu olarak kurulmuş olan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun kuruluşunda o sırada UNESCO bünyesinde görevli olduğu için büyük katkı sunmuştur. Öte yandan Türkiye'de iletişim eğitiminin kurumsallaşması sürecine yönelik çalışmalar uzun yıllar bazı kısa makaleler ve bildirilerle sınırlı kalmıştır. Bu konuya eğildiğim "Türkiye'de İletişim Eğitiminin Başlangıcı: Uluslararası Etkiler Açısından Bir Değerlendirme" başlıklı yüksek lisans tezim kapsamında 2017'de Hıfzı Topuz ile de görüştim. Bu iki günlük görüşmede bana okulun kuruluş sürecine, kendi katkılarına, iletişim eğitiminden anladığına yönelik çokça şeyden bahsetti. Fakat daha önemlisi ise hiçbir yerde bulamadığım, okulun kuruluşuna temel hazırlayan Roger Clausse'un raporunu bana vermesi oldu. Bu görüşmeyi aktardığım bu anım vasıtasıyla onun iletişim alanına yönelik büyük katkılarının yanında insani açıdan da ne kadar mütevazı ve yardımsever bir kişiliğe sahip olduğunu aktarmak istedim.

Anahtar Kelimeler: Hıfzı Topuz, İletişim tarihi, İletişim eğitimi, Gazetecilik, UNESCO

ABSTRACT

Hıfzı Topuz played a crucial role in the institutionalization of communication education in Türkiye. Specifically, he contributed significantly to the establishment of Press and Broadcasting School of Faculty of Political Sciences of Ankara University in 1965. This was the first professional press and broadcasting school in Türkiye and Topuz was working at UNESCO at the time. However for many years, studies on the institutionalization process of communication education in Türkiye were limited to short articles and papers. In 2017, I addressed this issue in my work titled "The Beginning of Communication Education in Türkiye: An Evaluation in Terms of International Influences". During a two-day meeting with Hıfzı Topuz, he provided valuable insights into the founding process of the school, his contributions and his understanding of communication education. He also gave me Roger Clausse's report, which I could not find anywhere and which laid the foundation for the establishment of the school. This memory of the interview conveys not only his great contributions to the field of communication but also his humble and helpful nature.

Keywords: Hıfzı Topuz, History of communication, Communication education, Journalism, UNESCO

UNUTULMAZ İKİ GÜN...

2017'nin Mayıs ayında, teslim tarihi giderek yaklaşmakta olan yüksek lisans tezimi bitirmek için yoğun bir çaba gösteriyordum. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak işe başlayalı henüz iki ay olmuş, lisanstan beri Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü öğrencisi olduğum okulumda haftanın yedi günü, sabahtan akşama kadar odamda tezimi yazarak, dijital arşivleri ve fakülte kütüphanesini tarayarak günleri geçiriyordum. "Türkiye'de İletişim Eğitiminin Başlangıcı: Uluslararası Etkiler Açısından Bir Değerlendirme" başlığını taşıyan tezime danışman hocam Burcu Sümer'in yardım ve teşvikleriyle yönelmiş, Türkiye'de iletişim eğitiminin kurumsallaşma sürecini, Türkiye'nin ilk basın yayın yüksekokulu olarak 1965'te kurulacak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nun, yani bugünkü adıyla Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin -İLEF- tarihini odağa alarak incelemeye çalışıyordum. *Resmî Gazete*'de yayımlanan ilânlar, bir kısmı ancak sahaflardan temin edilebilen yıllıklar, Nermin Abadan-Unat'ın Almanya'daki iletişim okulları üzerine tespitleri, UNESCO'nun II. Dünya Savaşı sonrası iletişim teknolojileri ve iletişim eğitiminin tüm dünyada yayılması adına giriştiği faaliyetler, Rockefeller Vakfı'nın ilk iletişim çalışmalarının temelinde bulunan Chicago Üniversitesi'nin kuruluşunda yer almasının belgeleri ve aynı vakfın propaganda odaklı ilk iletişim çalışmalarını ve hatta alanın kurucu isimlerini finanse etmesine yönelik raporlar ve elbette yine UNESCO'nun dijital arşivlerindeki türlü doküman tezin belge kısımlarını oluştuyordu.

Tez için gerekli tüm bilgi ve belgeleri toplamaya, bunları sınıflandırarak analiz etmeye çalışırken, okulun kuruluşunda yer alan ve sonradan da iletişim alanının mühim akademisyenlerinden biri olan Oya Tokgöz ile 2017 Mayıs ayında bir görüşme yaptım. Tokgöz'e okulun kuruluş sürecini, kendisinin o süreçteki gözlemlerini, ilk tezlerin yazılışını, aldıkları burs sayesinde ABD'de devam ettikleri iletişim eğitimini ve o eğitimlerde edindikleri ders materyallerini Türkiye'ye döndüklerinde Ünsal Oskay, Aysel Aziz ve kendisinin Türkçeye çevirme süreçlerini detaylı bir şekilde sordum. Kuşkusuz karşımda tüm bu süreci birinci şahıs olarak yaşayan ve akademik çalışmalarda, hatıratlarda okuyamadığım detayları bana aktaran ve bunu yaparken de okulun kuruluş sürecinin tanığı olan diğer mesai

arkadaşlarıyla yaşadıklarını acı tatlı yönleriyle aktaran biri vardı. Fakat Tokgöz'ün tüm bu tanıklığının ve öğretici sohbetinin yanında benim peşine düştüğüm bir rapor ne yazık ki onda da yoktu. Bu rapor, okulun kuruluş sürecinde UNESCO'da görevli bulunan ve bu işle bizzat ilgilenen Hıfzı Topuz'un isteği üzerine hazırlanmış bir rapordu. Hıfzı Topuz'un da içinde yer aldığı UNESCO bünyesindeki bir komite, Türkiye'de profesyonel bir gazetecilik okulunun kurulması için gerekli araştırma ve tespitlerin yapılması için 1963 yılında, Brüksel Üniversitesi'nde görev yapmakta olan Roger Clausse'u görevlendirmişti. 10 Eylül 1963'te görevi kabul eden Clausse, Mart-Haziran 1964'te üç ay boyunca Türkiye'de bulunarak 9 Nisan-10 Mayıs tarihleri arasında Ankara'da, 11 Mayıs-5 Haziran tarihleri arasında da İstanbul'da bulunarak çeşitli inceleme ve temaslarda bulundu. İşte UNESCO için hazırlanan bu rapor, Türkiye'nin ilk profesyonel basın yayın yüksekokulunun da kuruluş raporuydu ve rapor doğrultusunda kurulacak olan bu okul, UNESCO'nun sonradan Güney Amerika ülkelerinde kuracağı benzer okullara da rol model olacağından büyük bir önem taşıyordu. Ancak ilginç bir şekilde ne farklı üniversitelerin kütüphanelerinde ne de Milli Kütüphane veya UNESCO dijital arşivinde bu rapora ulaşabiliyordum. Kaldı ki bir zamanlar okulun eski öğrencilerinden olan mevcut pek çok hocaya danıştımda da bazıları eskiden bu raporu gördüklerini ancak kendilerinde bu raporun mevcut olmadığını belirttiler. O sırada tezim için görüşmeyi arzuladığım isimlerden olan Mümtaz Soysal ve Nermin Abadan-Unat'ın yaşadıkları sağlık sorunları nedeniyle görüşme isteğim sonuçsuz kalmış, tezde bir çıkmaza girmiş gibiydim. Tezimin odak noktası olarak Türkiye'de iletişim eğitiminin kurumsallaşma sürecindeki uluslararası etkileri gösterebilmek açısından son derece önemli olan bu raporu bulamamanın getirdiği bezginlik ve kaygıyı Oya Tokgöz'e de yansıtmış olacağım ki bana Hıfzı Topuz'un telefon numarasını vererek, "Evlâdım Hıfzı Bey'de belki olabilir. Benim yönlendirdiğimi söyle, sana yardımcı olur" dedi.

Telefon numarasını aldıktan sonra hemen Hıfzı Topuz'u aradım. Kendimi tanıttıktan, Oya Tokgöz'den numarasını aldığımdan ve onunla da tezim kapsamında görüşmek istediğimi belirttikten sonra kibar bir şekilde kabul ederek beni İstanbul'a, Gazeteciler Sitesi'ndeki evine davet etti. 19 Temmuz 2017'de öğleden sonra elimde Ayşe Hanım için bir orkide, Hıfzı Bey için de beğeneceğini düşündüğüm bir kravat hediyesiyle

belirdiğimde içten bir gülümsemeyle karşılandım. Hıfzı Bey hediyeleri göstererek mahcup olduğunu belirtip hemen oturmamı rica etti. Bir hatıra olarak bunların benden onlara kalmasını istediğimi söylediğimde ise mutlu oldu ve sonrasında hemen sohbete koyulduk. Ankara’da nerede ikamet ettiğimi sorduğunda Keçiören cevabını verdiğimde gülümseyerek gençliğinde oralara çok sık gidip o zamanlar bağ bahçelerle dolu bu mesire alanını çok sevdiğini, orada güzel hatıraları olduğunu belirtti. Tabii ben de mevcut hâliyle Keçiören’in o eski görüntüsünden artık çok uzak olduğunu söyleyince de, “Tahmin ediyordum, her yer beton ve kalabalık artık” diyerek başını salladı. Sonra yeniden görüşme sebebimiz olan konuya, iletişim alanının kuruluşunda yer almasından ötürü onun faaliyetlerine duyduğum merak ve elbette peşine düştüğüm rapordan bahsettim. O da kibarca müsaade isteyerek raporun kendisinde olduğunu, o gün akşama kadar kitaplığını karıştırıp bularak ertesi gün bana verebileceğini söyledi. Mutluluğum ve rahatlamam kuşkusuz çok büyüktü. O ise daha fazlasını yaparak, “Evrım Bey, bugün isterseniz bana neler soracaksanız, tezinizde neler bulup hangi aşamaya geldiyseniz ve iletişim alanına dair neleri detaylarıyla merak ediyorsanız sorun, ben de tüm bunları düşünerek yarınki buluşmamızda size hepsini anlatmaya çalışayım” dedi.

Misafirperverliği ve nezaketi karşısında çok mutlu olmuş bir şekilde Hıfzı Topuz’a uzun uzadıya tezimin odaklandığı konuyu, bulgularımı, gördüğüm sorunları ve eksiklikleri anlattım. O ise kibarca hepsini dinledi ve özellikle yazılı kaynaklardan içyüzünü öğrenmenin zor olduğu ilk gazetecilik okulu deneyimi olan İstanbul Gazetecilik Enstitüsü’nde yaşanan sorunları bizzat kendi deneyimleri ışığında bana anlatmaya başladı. Osmanlı basınından, Ahmet Rasim’den, Türkiye’de modernleşmenin en mühim isimlerinden biri olarak gördüğünü belirtip övdüğü Mithat Paşa’dan, basına dair kendi çocukluk anılarından, mevcut gazetelerin artık eski anlamlarıyla araştırma ve halkın menfaatlerini savunma yetilerinden üzücü bir şekilde uzaklaşmalarından söz etti. Tüm bunları, artık yitirmiş olduğumuz eski, kibar bir İstanbul Türkçesi ile anlatıyor ve anlattıklarına yönelik ben de kendi çıkarım ve fikirlerimi belirttiğimde ise kibarca dinleyerek bunlar üzerine yeni yorumlarda bulunuyordu. İlk güne dair bende bıraktığı izlenim, son derece kibar, çalışkan ve yardımsever bir ruha sahip olduğuydu. Ancak beni asıl etkileyen nokta ise o sırada 94 yaşında olmasına karşın son derece berrak bir hafızayla, tüm sorduklarımı adeta zihnine not etmiş gibi sırayla ve detaylı bir biçimde

yanıtlayabilmesiydi. Nitekim bu keyifli sohbetin bitiminin ardından, ertesi gün aynı saatte Hıfzı Bey’in balkonunda yeniden buluşmak için sözleştik.

20 Temmuz günü öğleden sonra yeniden Hıfzı Bey’in balkonundaydım. Sandalyeye buyur etmesinden sonra ben anlatacaklarını not etmek maksadıyla defterimi çıkaracağım sırada, “Evrım Bey, siz dün bana bir kravat hediye etmişsiniz. Ben de size yıllar evvel aldığım hoş bir kravatı hediye etmek istiyorum. Mühim bir tez üzerinde çalışıyorsunuz, bu kravatı size devretmek isterim” dedi. Çok mutlu olup teşekkür ederek kravatı aldıktan sonra da, “Bu arada raporu da buldum” diyerek masanın uç kısmına yöneldi. Peşine düştüğüm yarım asırlık rapor az sonra elimdeydi. Tel zimbaları çoktan paslanmış, hatta paslı kısımların yer yer sayfalara da sirayet ettiği bu Fransızca rapor, Roger Clausse tarafından hazırlanmış ve Hıfzı Bey’e sunulmuştu. Ben heyecanla teşekkür ederek raporun hemen bir fotokopisini çektireceğimi söyleyince de Hıfzı Bey bana nezaketle kırtasiyelerin bulunduğu tarafı göstererek beni bekleyeceğini söyledi. Yarım saat kadar sonra, fotokopileri çektirip orijinal raporun da paslanmış zimbalarını spiralle değiştirerek yeniden evine gittiğimde çok sevindi. “İyi yapmışsınız yahu, paslar sayfaya da sızmıştı. Böyle daha temiz olmuş” dedi. Sonra da bana çay ve atıştırmalık ikram ederek raporu nasıl bulduğumu sordu. Ben de göz ucuyla bakarken Clausse’un maddeler hâlinde eksiklikleri ve önlemleri tespit ettiğini, bunun benim işimi çok kolaylaştıracağını söyledim. Sonra da raporun tamamının Türkçeye çevrilmesini sağlayarak tezimin ekler kısmına bu çeviriyi de koyacağımı, böylece iletişim alanına yönelik çalışan herkes için fayda sağlayacağını söyledim. Hıfzı Bey nedense bir süre sessiz durduktan sonra, “Evrım Bey biliyor musunuz, benden bu raporu daha önce isteyenler de oldu ama hep şahsi işler için istediler. Ben de açıkçası vermek istemedim öyle olunca. Siz herkes faydalansın isteyerek çevirisini de teze eklemekten bahsediyorsunuz. Çok sevindim, kutlarım sizi” dedi. Ne diyeceğimi bilemeden, gülümseyerek tekrar raporu bana verdiği için ona teşekkür ettim. Ardından da tezim çerçevesinde konuşmaya başladık.

Benim ilk gün kendisine ana hatlarıyla anlattığım her şeyi en ince ayrıntısına kadar hafızasına kaydetmiş olacak ki ben sırayla merak ettiklerimi sormaya başlayınca akıcı bir biçimde tüm süreci baştan sona anlattı. Zaman zaman hiç bilmediğim detaylardan bahsediyor, aslında okulun kuruluş sürecinin son derece detaylı ve profesyonel bir biçimde gerçekleştirildiğini, UNESCO’nun profesyonel bir gazetecilik okulu kurmak için ilk tercihinin

Türkiye olmamasına karşın kendi istek ve direktmesiyle UNESCO'nun bunu Ankara'da gerçekleştirdiğinden büyük bir mutlulukla bahsediyordu. Yine alanın ABD'de akademik olarak kurumsallaşma sürecini başlatan ilk kişi olan Wilbur Schramm ile olan keyifli anılarını da bana aktardıktan sonra ondan sıklıkla raporlar istediklerini ve Schramm'ın genel olarak alanın kurumsallaşma sürecine büyük faydaları olduğunu belirtti. Bütün bir ömrünü okuyarak, yazarak ve üreterek o kadar hevesle geçirmişti ki bana tüm bunları anlatırken dahi tüm bu süreci baştan sona aynı keyifle ve heyecanla yaşayarak aktarıyordu. Nihayetinde görüşmemiz bittiğinde tüm notlarımı alıp kendisine teşekkür ederek vedalaşmak istediğim sırada, "Hocam, sizinle bir fotoğraf çekilebilir miyiz? Bu güzel günün hatırası kalsın isterim" dedim. Yaşından beklenmeyecek bir atiklikle hemen kalkarak, "Elbette!" diyerek gülümsedi. Sonra da fotoğrafa bakıp, "İyi ya, çok hoş çıkmış. Pis pis sırtıtmamışız" dedi. İkimiz de güldükten sonra bana bir de kitap hediye etmek istediğini söyledi. Bu kitap, o sıra yeni çıkmış olan kitabı *Taifte Ölüm*'dü. Osmanlı modernleşme sürecinin ve ilk anayasamızın en büyük mimarlarından, Hıfzı Topuz'un da büyük hayranlık beslediği Mithat Paşa'nın son günlerini anlattığı romanıydı bu. Kitabı açtığımda ise içinde benim için yazdığı çok hoş bir not vardı:

"Genç araştırmacı dostum Evrim Aslan'a saygı ve sevgilerimle..."

Resim 1. Hıfzı Topuz ile Cem Evrim Aslan yan yana

Çok mutlu olmuş ve teşekkür ederek yanından ayrılmıştım. Tüm bu güzel hatıra ve duygularla metrobüse bindikten sonra uzun bir yol almışken birden telefonum çaldı, arayan Hıfzı Topuz'du. "Hocam buyurun, merhaba" dediğimde, "Evrin Bey, siz gittikten sonra ben raporu baştan okudum yine. Sahiden sizin teziniz için çok önemli bu rapor. Bunu dikkatli inceleyin, tezinizi bu raporla bitirirsiniz" dedi. Ben gittikten sonra dahi tezimle ilgilenerek bana tavsiye vermesine çok sevinmiştim. Ona tekrar teşekkür ettiğimde ise telefonu kapatmadan evvel, "Gözlerinizden öpüyorum evladım, size başarılar dilerim" dedi. Hıfzı hocanın bu sözlerini hiç unutmadım, son durağa varana kadar da üzerine düşündüm. Mevcut akademik dünyada üretilen makaleler, çalışmalar, tartışmalar ve paylaşımlar iyi veya kötü pek çok duruma tekabül etmekteydi nihayetinde. Ancak Hıfzı hocayı tüm bu yapıdan ayıran şey, çalışkanlığı ve üretkenliğinden öte karşısındakine karşı nezaketini koruyarak ve gerçekten bir şeyleri paylaşmaktan mutluluk duyarak yaşamasaydı. Sanıyorum ki ondan bunu öğrenmek ve kendi yaşamımıza uyarlayabilmek, bugünlerde yayını bol bir akademisyen olmanın iyi bir insan olmaktan çok daha önemli görüldüğü ve hatta bu uğurda her türlü eylemin de meşru kılındığı akademi dünyasında asıl ihtiyacımız olan şey.

FOTOĞRAFİK İMGENİN GERÇEKÇİ EDEBİYATLA İLİŞKİSİNİ HIFZI TOPUZ ÜZERİNDEN OKUMAK

READING THE RELATIONSHIP BETWEEN PHOTOGRAPHIC IMAGE AND NARRATIVE LITERATURE THROUGH HIFZI TOPUZ

Dr. Öğr. Üyesi Gülay DOĞAN

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi

Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

ORCID: 0000-0003-4721-3321, gulay.dogan@yeniyuzyil.edu.tr

ÖZ

Bu çalışmada Hıfzı Topuz'un "Eski Dostlar" adını taşıyan anı türündeki kitabından yola çıkılarak diğer kitaplarında da var olan fotoğraflara ayrılmış bölümler üzerinden, metin ve görsel imge birlikteliği konu edilmiştir. Toplumsal tarihin inşasında imgenin göstergelerarası konumuna işaret etmesi bakımından önem taşıyan çalışmanın yönteminde bu nedenle, nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Doküman analiz tekniğinin uygulandığı bu araştırmadaki fotoğraflar, yargısal örneklem yöntemiyle seçilmiş ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Yazılı basının yükselişe geçişiyle yeni bir tür yazarlığın gazetelerde ortaya çıkışı, 19. Yüzyıl'a rastlamaktadır. Tefrikanın doğuşuyla birlikte modern topluma ilişkin izlenimci sosyolojik tespitler, polisiye öyküler, toplumsal eğilimler, bu türün gerçekçi niteliğinden ötürü kitle tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Bu gelişme, kentleşmenin sancılı ve çelişkili doğasının da bir ürünüdür. Dönemi içerisinde fotoğrafın yeni bir medya olarak ortaya çıkışının gerçekçi edebiyat alanına etki ettiği bilinmektedir. Hıfzı Topuz'un anı, belge, fotoğraf ve toplumsal tarihi iç içe geçiren yazım dilinde de fotoğraf ortamının etkisi gözlemlenmektedir. Kullandığı fotoğraflardaki yüzlerin kayıp duygusuna direnmeyi sağladığı, ama bu kaybın 'dostların' kaybindan ziyade Türkiye tarihinin kültürel ve politik üretim alanının 'aydın' imgesine yönelik olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yönüyle imge, entelektüelin görsel kültürde yeniden inşası ve konumlanması olarak da karşımıza çıkmaktadır. Farklı kullanım işlevlerine sahip fotoğraflar, tarihi hayal etmek üzere bilgiden öte toplumsal hafıza işleviyle buluşturulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Fotoğraf, İmge, Edebiyat

ABSTRACT

In this study Hıfzı Topuz's memoir "Eski Dostlar" (Old Friends), the combination of text and visual image is discussed through the sections devoted to photographs, which are also presented in his other books. For this reason, qualitative research methods were preferred in the method of the study, which is important in terms of pointing to the intersemiotic position of the image in the construction of social history. In this study, the document analysis technique has been utilized. The photographs designated as samples have been analyzed descriptively. With the rise of print media, the emergence of a new type of writing in newspapers coincides with the 19th century. With the birth of the detective story, impressionistic sociological observations on modern society, detective stories, and social trends were followed with great interest by the masses due to the realistic nature of this genre. This development is also a product of the painful and contradictory nature of urbanization. It is known that the emergence of photography as a new media during the period had an impact on realist literature. The influence of the medium of photography can also be observed in Hıfzı Topuz's writing, which intertwines memoir, document, photography and social history. It has been concluded that the faces in the photographs help to resist the sense of loss, but that this loss is not about the loss of 'friends' but rather about the image of the 'intellectual' in the field of cultural and political production in the history of Turkey. In this respect, the image also appears as the reconstruction and positioning of the intellectual in visual culture. Photographs with different functions of use are brought together with a collective memory function beyond information to imagine history.

Keywords: Photography, Image, Literature

GİRİŞ

Hıfzı Topuz (1923-2023), 100 yaşındaki vefatına dek Türkiye tarihinde önemli yer tutan dönemlere tanıklık etmiş bir gazeteci, yazar, eğitmen ve entelektüeldir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu (1948) olduktan sonra Strasburg Üniversitesi'nde gazetecilik alanında eğitim görmüş, İstanbul Gazeteciler Sendikası kuruculuğunun yanında 1959-1983 yılları arasında UNESCO genel merkezinin bulunduğu Paris'te özgür haber dolaşımı şefi olarak görev yapmıştır. Hem yazılı basın hem de televizyon alanında gazetecilik mesleğinin eğitimi, ahlakı ve haklarının korunmasıyla ilgili öncü bir aydındır. Tüm bunların yanında çok sayıda anı, inceleme, araştırma ve roman türünde kitaba imza atmıştır. Bu çalışmanın çıkış noktası, yaşamı, Türkiye'nin basın, kültür-sanat, politika hayatının çok önemli isimleriyle çakışan bir görgü tanığı olarak Hıfzı Topuz'un belleğine odaklanmaktır. Kitaplarının neredeyse tamamında görsel imgelere ayrılmış bir kısım bulunmaktadır. Birçoğu fotoğraf olan bu imgelerin yanı sıra Afrika kıtasından topladığı çok sayıda maskelerle de Hıfzı Topuz bir tür zaman koleksiyoncusudur. İmgelerin doğal olmayan, üretilmiş yapıtlar olduğu gerçeğinden hareketle her şeyden önce varlıkları geçmişe aittir. Ve bu geçmiş; sanat, tarihi belge, etnografik veri gibi kullanım amaçlarına göre farklı şekillerde değer görmektedirler. Öyleyse bir görgü tanığı olarak anılarından, şahidi olmadığı durumlarda tarihi kaynaklardan, görsel belgelerden yararlanarak 'gerçekçi'likten hiç sapmadan anlatılarını oluşturan Hıfzı Topuz'un okuyucuyla buluşturduğu bu fotoğrafları nasıl görmeli, nasıl okumalıdır? Genç kuşaklara tarihi aktarmanın misyonuyla hareket eden yazarın niyetini paranteze alarak bu çalışmada fotoğrafik imgeyle gerçekçi edebiyat arasında kurulan tarihi ilişkide hem basın yayının hem de fotoğrafik imgenin anlam olasılıkları konu edilmiştir. Bunun için görmenin imgelem repertuarındaki yeri ve toplumsal hafızanın inşa edilmesine çeşitli örnekler verilerek, fotoğrafın kullanım işlevleri teorik açıdan aktarılmıştır. Edebi yazarlığın yazılı basın aracılığıyla yükselişi ve fotoğraftan medya olarak yazarın nasıl yararlandığını izleyen teorik çerçevenin ardından Hıfzı Topuz'un "Eski Dostlar" kitabının içeriğine tematik olarak yer verilmiştir. Bir ortaklaşma olarak kitap kapsamında 'aydın' imgesinin nasıl ele alındığı tartışılmış ve Sabahattin Ali ile kızı Filiz'in bir fotoğrafının göstergebilimsel çözümlemesi yapılarak

fotoğrafların tarih bilgisinden yoksun olduğunda nasıl soyutlaştığı, bağlamını yansıtmadığı konu edilmiştir.

1. TEORİK ARKA PLAN

1.1. İmgenin Görgü Tanıklığı

John Berger (2005, s.10), "Bir imge, yeniden yaratılmış ya da yeniden üretilmiş görünümdür. İmge ilk kez ortaya çıktığı yerden ve zamandan -birkaç dakika ya da birkaç yüzyıl için- kopmuş ve saklanmış bir görünüm ya da görünümler düzenidir. Her imgede bir görme biçimi yatar" diyerek imgelerin doğal olmayan toplumsal üretimler olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla imgenin uygarlık tarihinde izlediği süreci takip ederken toplumların dünyayı nasıl gördükleriyle, tahayyül ettikleriyle de karşılaşırız. İmge sözcüğü, im yani işaret etmekten türediği için bir ikame olması nedeniyle zihinsel olarak var olanla maddi, somut olarak bulunanın iç içeliğinde çifte varoluşludur. İmge (imago) sözcüğünün Roma ölü tapı geleneğinde tahnitten (ölü bedeninin çürütmesini önlemek için yapılan ilaçlama işlemi) önce cesedin yüzünden alınan balmumu maske anlamına gelen kullanımı, bugün var olandan çok farklı bir işlevi olduğunu bize bildirmektedir. Sanat kuramcısı Zeynep Sayın (2009), İsa'dan sonra I. yüzyılda yazılan Plinius'un Doğa Tarihi kitabı ilk imago örneğinin, sevgilisi uzağa giden bir kadının onu gölgesini resmetmesiyle gerçekleşmiş olduğunu aktarmaktadır.

İmge, estetik ya da iletişim işlevinin öncesinde yokluğa dair bir varoluş taşıyan, nesnesiyle bağı kopmamış, temsilden ziyade yaşayan bir şeydir. Fotoğrafın dijital öncesi zamanında mekanik bir kayıt olarak zaman, mekân ve özneyle o andaki görünümüne, varlığına ilişkin doğrudan bağıntısı, bu türden bir yaşamsallık anımsatıcısıdır. Bu nedenle de imlediği şeyi yansıttığı düşünülmektedir. Eski Sümer yazılarındaki düşünsel imgeler, kayda almanın yine aktarma amacını taşımazdan önceki varlığına bir başka örnek oluşturmaktadır. M.Ö. 5000 yılından biraz önce Arap-İran Körfezi yakınlarında sonradan Babil olacak Sümer devletinde ilk kez yazı ortaya çıkmıştır. Fakat bu yazı, başlangıcında gelecek kuşaklara bir aktarım ya da anlatı olmaktan öte gündelik hayatın kolaylaştırılmasında bir tür akıl defteri olarak dikkat çekicidir. Değiş tokuş, alım satım ya da ürünlerin kayda geçirilmesi gibi niyetleri düzeyinde bu dönemin yazının ön tarihi olduğunu belirten sayıların tarihi alanında uzmanlaşan

Fransız yazar Georges Ifrah (2004, s. 7), “Denebilir ki, bu aşamadaki Sümer yazısı, sözcüğün asıl anlamıyla bildirmekten çok, belleğe geçirmeye; ‘yazıyla’ saptanan şeyi o konuda en küçük bilgisi olmayanlara öğretmekten çok, onu zaten bilen ve bazı temel verileri unutabilecek olanlara hatırlatmaya uygundu” der.

Toplumsal büyüme ve mekânsal genişleme, bu işaretlerin bellek işlevinin dışına çıkmasına, aktarım sağlamak üzere düzenli ve kurallı imler şeklinde yapılandırılmalarına neden olmuştur. Geçip giden zamanailişkinbuyazılı kayıtlar, fotoğraföncesinde belge olarak en güvenilir temsiller olarak dikkat çekicidir. Tarihçiler geçmiş dönemlere ilişkin araştırmalarında yazıyı başlıca kaynak olarak kullanmaktadırlar. Çünkü bu yazılar dönemin yansıtıcı kaynakları olarak görülmektedirler. Görsel imgelerin kullanımı ve irdelenmesi ise sanat tarihi içerisinde çoğunlukla estetiğin kaynağı olmuştur. Fakat bugün imgenin toplumsal üretiminin inceleme alanı olarak görsel kültür, insani bilimlerle estetiğin disiplinler eşiğinde durmaktadır. Dini ritüellerdeki ikonlardan manzara resimlerine, gravürlerden fotoğrafa imgenin doğal olmadığından yola çıkarak, içerisinde çıktığı dönemi ve toplumsal üretimin ilişkisel ağının izlerini taşıdığı gerçeği apaçık durmaktadır. Tarih de bir inşa olarak olay ve olguların seçilmesinden ve analiz edilmesinden oluşmaktadır. Fakat belge olarak metinlerden bir fark olarak imgenin görgü tanıklığında yatan bir başka özellik bulunmaktadır: “İmgeler geçmişi daha canlı bir şekilde hayalimizde canlandırmamızı sağlamaktadır” (Burke, 2009, s. 13).

Görmenin diğer tüm duyulardan öncelikli ve hassas olduğunailişkinyerleşikkanı, imgenintarihselsürecinde gözlemcinin konumunun değişimiyle yakından ilişkili olmuştur. Özellikle fotoğrafın icadı öncesinde, 19. yüzyıl süresince, görüş alanını ilgilendiren çok sayıda teknik gelişimin ardında görmenin bilimsel olarak mercek altına alınması yatmaktadır. Nasıl görüyor olduğumuza ilişkin bilgi, görüşün aldatılabileceğini görüşe müdahale edilebileceğini de göstermiştir. Bu nedenledir ki, fotoğrafın kendi gördüklerimizden, zihnimizdeki yansımamızdan bağımsız mekanik niteliği bir bilgi olarak kanıt değerini yükseltmiştir.

1.2. Fotoğrafik İmgenin Kullanım İşlevleri

John Berger (2017, s. 118), Eski Yunanların şiire bir öykü anlatmanın dışında görünür dünyanın kaydı olarak “Hafıza’nın tüm ilham perilerinin anası”

inancıyla yaklaştıklarını belirtmiş ve fotoğrafın bir tür akrabalıktan öte “bizzat Hafıza’nın kendisi” olduğunu dile getirmiştir. Yine benzer bir yönelimle Victor Hugo’nun mimarının diğer sanatlar üzerindeki egemenliğini yitirmesini, onun “taştan kitap” olarak kenti anlatışının baskı makinesinin bulunuşuyla yitirmesine bağlamaktadır (Hugo, 1996). Resmin de tasvir ile olan bağının fotoğrafın doğuşuyla esnemiş olduğu ve yeni biçim arayışlarının doğduğunu da söylemek mümkündür. Anlatının formunun değişmiş olması, farklı teknolojilerin gelişmiş ve gelişiyor olması kolektif hafızanın üretiminde yatan anlam ihtiyacını değiştirmemektedir. Fransız Devrimine referansla Pierre Nora, devrimcilerin tarihten kopma istek ve tutumlarında içlerinde bulundukları kuşağa dair bir bilincin keşfedilmesiyle ilişkilendirerek “bir devamlılık öngörüsü olmadan kopma olmaz. Bir başka hafıza diriltirmeden bir hafıza değişikliği yapılamaz” (2006, s. 206) demektedir.

Kişisel anıları konu edinen çalışma türünde fotoğrafların yer aldığına sıklıkla rastlanmaktadır. Burada fotoğraf anıların birer tamamlayıcısı olarak alınılmaktadır. Anlatımdan ziyade göstermeye daha yakındır, yazılar fotoğrafların çapası olmaktadır. Ayrıca kronolojik bağıntıları da taşımaktadırlar ve zaman çizgisine uygun temsillerle okuyucuyu buluştururlar. Fakat bu temsil olmakla anlamı belirlenen fotoğraflarda kişiden ziyade toplumsal olanın canlandırılması daha mümkündür. Çünkü bireysel hafızada yer etmeyen kişilere dair imgeler, ancak onların yüzeydeki suretlerinin yokluğuyla filizlenen rahatsız edici bir boşluğa, bakan kişinin hafızasındaki bir yakınlığı bulma çabasıyla sonuçlanır. Baktığımız yüzler, yazının bize anlattığı kişiyle örtüşen toplumsal tiplerle, onların ifade ettiklerine odaklanmak üzere oradadırlar. Yüzün değil, düşüncenin temsildirler, yakınlık daha çok anımsatıcı ve başka bağlantıları zihinde yaratıcı olmasıyla canlandırıcıdır. Walter Benjamin, (surrealist akımın öncü isme Andre Breton’a ait) fotoğrafik-metin romanı olan Nadja’da yer alan fotoğraflar için şu ifadeleri kullanır:

Nadja’nın dengesiz zihninde halüsinojenik izler bırakan, ama şimdide ya da fotoğraf üzerinden görünür hiçbir iz bırakmayan kanlı tarihsel olayların yaşandığı mekânlardır da. Yaşanmış olan geçmişte kalır ya da derinlere gömülür, fakat fotoğraflara eşlik eden yazılarla aniden alevlenir (2019, s. 48).

Bu noktada belleğin ve fotoğrafın imgesel niteliklerinin ne olduğu sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Belleğin aksine fotoğraf zamana ve mekâna dair kesinliği barındırmaktadır. Bellekte yer alan imgeler hatırlayan için bir anlam ifade ettiği sürece saklanır, oysa fotoğraf çekildiği her kareyi ve içerisindeki her detayı kaydetmiş bulunmaktadır. Bellek imgelerinin anlamının hakikatle ilişkisinde yattığını belirten sinema kuramcısı Siegfried Kracauer (2011, s. 27), “anamlı olan salt-uzamsal ya da salt-zamansal bağlama indirgenemeyeceğinden, bellek imgeleri fotoğrafik temsile aykırıdır” demektedir. Bu yönüyle fotoğrafik imgenin üretiminde belleğin aksine çoklu niyetler, amaçlar ve kullanımlar anlamı muğlaklaştırmaktadır.

Fotoğrafın 1839 yılında Fransız Bilimler Akademisi’nde Francis Arago tarafından dünyaya ilanında, bu icadın daha çok sonuçları itibarıyla yaratacağı etkiye odaklanılmıştır. Fotoğraf, yıldız fotoğraflarından Mısır hiyerogliflerinin kaydedilmesine dek kesinliğinden şüphe duyulmayacak bir kanıttır. Yalnızca uzaktakinin keşfi için değil, modern kentlerin yeniden inşası için fotoğrafın koruyucu kapasitesinden yararlanılmıştır. Öte yandan fotoğrafın olanaklarından yararlanılarak geliştirilen bir başka alan da kriminolojidir. Suçluların fotoğraflarından, bir süre sonra suçlu profilinin oluşturulmasında yine kanıt niteliği gereği yararlanılmıştır. Fotoğrafın kendine özgülüğe ya da kendine has bir dili olduğunu söylemek bu nedenle güçtür. Milyonlarca fotoğrafın üretildiği 20. yüzyıl süresince bu medyumun kendine has kaynakları olan zaman, mekân ve ışıkla teması en çok da yazılı basındaki rolüyle öne çıkmıştır.

1.3. Edebi Gazetecilik ve Fotoğrafın Kullanım İşlevleri

Edebiyatın 19. yüzyılda yazılı basının yükselişe geçmesiyle yeni bir eşiğin, toplumsal yansımanın doğuşuna eşlik ettiğini söylemek mümkündür. 1836 yılında Le Presse’i kuran Emile de Girardin, bu anlamda gazetecilik adına kilit bir isimdir. Ucuza satılan gazete, kolektif edebiyatın da bir parçası haline gelen tefrikaları yayımlamasıyla birlikte çok rağbet görmüştür. Tefrikanın (feuilleton) mucidi Girardin, gazetelerin metaya dönüşünün kapısını açmıştır. Edebi tarzın gazete formatında sunulması bir çeşit endüstriyel edebiyatın da doğuşudur. Romanların yayımlanmadan

önce tefrikalar halinde gazetelerde basılması, kitle okurunun da beklentileri doğrultusunda yazarı bir tür gazeteciye dönüştürmektedir. Avrupa ve Amerika’daki gazetelerde bu yazılar, yeni bir tür olarak son derece popülerdir.

Türkiye’de de tefrikalar gazetelerde önemli bir yer tutsa da gelişimi zaman almıştır. Akşam gazetesine ilişkin anılarında Hıfzı Topuz (2000), gazetenin seslendiği kesimin kentli aydın çevreler olduğu ve içerisinde köşe yazıları, karikatürler, anılar, tarih yazıları, yemek tarifleri, sanat-edebiyat sayfası, röportajların yer aldığını belirtmektedir. Dolayısıyla farklı kesimlere hitap eden ilgi alanlarını içermekle birlikte yazılı basın, dünyada kitlesel iletişimin en önemli kanalı olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle de sanatçılara, yazarlara, farklı dilleri bilen tarih, hukuk ya da sosyal bilimler alanında eğitilmiş kişilere bir meslek olarak çekici bir mecradır.

Aralarında Honore de Balzac, Charles Dickens, Edgar Allen Poe, Emile Zola gibi 19. yüzyılın sonu toplumsal yaşayıştaki değişimin sancılı ikiliklerini, sınıfsal çelişkileri ve modern kentin izlenimlerini gerçekçi bir dille aktaran yazarların da olduğu bu kültür üreticileri, sokağı sokaktakilere sürükleyici hikayeler şeklinde aktarmaktadırlar. Kendi hayatlarının da eserlerine yansımış olması, aynı bulvarlarda, kafe ve barlarda aylaklıklarını malzeme edinen bu yazar kitleleri için kaçınılmazdır. “Gazeteci, edebî bohemya ve sanatçılar aynı kamusal mekânları, aynı bulvarları, pasajları arşınlarlar; aynı bar, kafe, kabare tiyatro ve ‘umumhaneleri doldururlar’ (Baudelaire, 2013, s. 66).

Türkiye’de bugün kitaplaşmış olan birçok eser dönemi içerisinde tefrika olarak basılmıştır. Bunlar arasında Halide Edip Adıvar’ın Vurun Kahpeye (1923) eseri Akşam gazetesinde, Yaşar Kemal’in klasikleşen eseri İnce Memed, 1953-54 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde ve Ağustos 2023 itibarıyla 114. baskısını yapan Sabahattin Ali’nin “Kürk Mantolu Madonna” eseri de “Büyük Hikâye” başlığıyla 1940-41 yılları arasında yine gazete sayfalarından okuyucuyla buluşmuş eserler arasında yer almıştır. O nedenle gazetelerin kültürel üretimin ve tüketimin başat medyası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Resim 1. Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali, tefrika sayfası.

Kaynak: <http://edebiyat.k12.org.tr/listeler/Tefrika+Yoluyla+Yayimlanan+Türk+Romanları/6>

Bu yazıların fotoğraf medyasının estetiğine ve ürettiği görüntülerin doğasındaki gerçekçi unsurlara yakınlığı dikkat çekicidir. Honore de Balzac'ın yoğun ve uzun betimlemeler aracılığıyla detayları kullanımında, fotoğrafın zamanı kaydetmesiyle ayrıntıları inceleme olasılığını doğurması arasında paralellik bulunmaktadır. Edgar Allan Poe'nun dedektiflik öykülerinde, fotoğrafın iz ya da belirti oluşundan canlanan suç mahali araştırmasına olanak tanıyan unsurları görülmektedir. Sanatsal bir form olan edebi imgede yerini alan fotoğrafik yaratı, kopya ya da çoğaltma özellikleri dışında kendi başına bir sanat olarak tanımlanmasını çok daha sonra edinmiştir. Oysaki fotoğrafik üretimin olasılıkları ilk olarak kurmacada denenmiştir. Fotoğrafın resmi olarak ilanından önce birçok bilim insanı görüntünün kalıcı bir şekilde sabitlenmesi için çalışmaktaydı ve bu isimlerden biri de Hippolyte Bayard'dı. Bulduğu yöntemi daha iyi hale getirmek için uğraşırken fotoğrafın resmi ilanı gerçekleşmişti. 1840 yılında "Boğulmuş Bir Adam Olarak Otoportre" adlı bir çalışma gerçekleştirmiş ve görüntünün ardına da sahte bir veda mektubu yazmıştır: Ona ve icadına hayranlık duyan, övgü dışında en ufak bir maddi karşılık sağlamayan Akademik'ye, Kral'a ve diğer tüm insanlara serzenişini paylaşır ve "bakın fotoğrafa, bu beyin yüzü ve elleri çoktan çürümeye başlamıştır" (Koetzle, 2002, s.29-30) diyerek fotoğrafa kendini şahit tutar.

Resim 2. Hippolyte Bayard. "Boğulmuş Bir Adam Olarak Otoportre", 1840.

Fotoğrafın sanatsal dışavurum için fazlasıyla ham olduğu, dönemin yaygın görüşüdür. Fotoğrafın bu nedenle portre, gezi gibi işlevsel amaçları özellikle de basılı yayıncılığın mecrası olmasını sağlamıştır. Hayal gücüyle bağıntısını koparan bir aygıt olarak fotoğrafın sanat olarak yüceltilmesine karşı çıkan Fransız şair Charles Baudelaire, fotoğraf ve imgelem konusunda en net itirazı yükselten isimlerden biridir. Ancak döneminin bu yeni medyası karşısında onun da kayıtsız kalmadığı ve eserlerinde izini taşıdığına ilişkin kimi görüşler bulunmaktadır. "Paris Sıkıntısı" adlı kitabındaki Pencere bölümlerini, medya estetiği alanında çalışan akademisyen Marit Grotta, fotoğraf aracılığıyla elde edilen görüşün bu kısımda pencere metaforuyla anlatıldığını belirtmektedir (2015). Dışarıdan içeriye açık bir camdan bakanın, kapalı pencereden bakandan daha az göreceğini; güneşli bir günde görülenin mum ışığında görülenden daha az olacağı ters betimlemesiyle fotoğrafik kadrajın sınırlı alanından bakmayı da ifade ediyor olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Baudelaire, modern kenti tanımlamak için görsel medyanın estetiğine başvurmuş fakat onun olanak ve olasılıklarını alegori haline getirmiştir.

Fotoğraf kuramının öncü isimleri de fotoğrafların görünümünü yaşadıkları çağın kültürel, tarihsel, ideolojik dökümünde veri olarak kullanmışlardır. Walter Benjamin, denemelerinden birinde İspanya'da bir şehirde iken kente ait bir kartpostalda yer alan

surları, üzerinde yazan “S. Vinez” yazısı rehberliğinde bulma amacıyla başladığı küçük oyunu anlatmaktadır. Tek bir fotoğrafın üzerinden haritalar, yürüyüşler ve fotoğrafa eşlik eden yazının peşine düşüşünü anlatmaktadır (Benjamin, 2019). Fotoğraflar bir yolculuğun başlaması için bir iz, harekete geçirici bir kıvılcım olmaktadır.

Roland Barthes ise fotoğrafın varlık ve ölüm ilişkisine yönelik açıklama metoduyla özellikle sarmalanmış fotoğrafik değerlendirmelere başvurmuştur. Fotoğrafın genel bilgisinin, aktarıcı niteliğinin aksine o fotoğrafta çakılı kalmayı sağlayan nitelikler üzerinde durur. Edebiyatçı yazar Franz Kafka’nın “biz nesneleri aklımızdan çıkarmak için fotoğraflarız. Öykülerim gözlerimi kapamamın bir yoludur” sözlerini aktaran Barthes (2000, s. 71). Bellekte olanın temsil aracılığıyla kendini dadandığı zihinden serbest bıraktığı bir duruma işaret eden bu sözler, imgeye yüklenen anlamın bireysel dışavurumlarının çok yönlü ve sesliliğini ifade etmektedir. Zira Roland Barthes da fotoğrafik çözümlemeye göstergebilimsel yapısalcılığını terk ettiği Camera Lucida kitabında birbirleriyle bağlantılı olmayan çeşitli fotoğraflar üzerinden öznel bir metoda başvurmuştur. “O zaman, yeni çözümlememin kılavuzu olarak bazı fotoğrafların bende yarattığı çekiciliği esas almaya karar verdim” diyerek bu çekiciliği yaratanın ne olduğu sorusunu kendine sorar ve bu durumu fotoğrafın kendisini ‘canlandırma’sı olarak tanımlar: “Her serüveni yaratan da budur zaten” (Barthes, 2000, s. 33-34).

Fotoğrafların çekildiği zaman ile bakıldığı zaman arasındaki uçurum, yüzeyde yer alan görünümle kurulan öznel bir deneyim olsa da bakan kişinin entelektüel sermayesi fotoğrafın zihinsel bir canlandırma olarak hangi kavramları uyandırdığını da belirlemektedir. “Yedinci Adam” (2018) kitabında John Berger ve Jean Mohr, fotoğraf ve sözcüklerin bir aradığında sosyoloji, sanat, röportaj gibi farklı disiplinlerin esnek bağıntısında bir anlatı oluşturmuşlardır. Bu anlatı, 1960’lı yıllarda Almanya, Fransa, İsviçre gibi ekonomik üstünlüğe sahip ülkelere çevre ülkelerden yaşanan göçü konu edinmektedir. Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye bu ülkeler arasındadır. Berger kitabın bu anılara sahip olanlar için bir aile albümüne dönüşmüşmüş olduğundan bahsetmektedir. Değişik yaşantılarıyla farklı coğrafyalardan gelen bu insanların siyah beyaz görüntülerindeki ortaklık bakan açısından değişmektedir. Türkiye, Portekiz, Yunanistan gibi ülkelerde Türkçe çevirisinin büyük bir ilgiyle karşılandığını belirten yazarlar, bu ülkedeki insanların

bu fotoğraflarda bir tür aile albümü gördüklerini dile getirmektedirler: “yaban ellerdeki karanlık geceler, düzenli ekmek parası kazanma gururu, vb.” (Berger ve Mohr, 2018, s.8).

Toplumcu gerçekçilik edebiyatında çok önemli bir yeri bulunan Amerikalı gazeteci, yazar Jack London’ın İngiltere’nin Doğu ucunda yoksulluğun pençesindeki insanların arasında iki ay boyunca yaşadığı 1902 yılını anlattığı “Uçurum İnsanları” (People of the Abyss) kitabını da yine yazarın kendi çektiği fotoğraflarla birlikte edebi yazarlığın içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Resim 3. People of the Abyss, 1902, Jack London Collection.

Kaynak: <https://artblart.com/tag/jack-london-people-of-the-abyss/>

Fotoğraftaki yazıda “Gerçek, Haftalık Gazete” yazmaktadır ve kaldırımda yatan kişiyi polis uyarmaktadır. Fotoğraf çerçevesinin nerede sınırlanacağını belirlemek gibi yazınsal alanda belleğin hangi imgeleri hakikatle iliştirerek çekip çıkartacağı, anlatılmaya değer olduğunu belirleyeceği toplumsal bir bilinç düzeyine mutlaka ihtiyaç duymaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KAPSAMI

Cumhuriyet’i, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden çok partili döneme evrildiği II. Dünya Savaşı sonrasını da içine alacak şekilde eserlerinde merceğine alan bir gazeteci olarak Hıfzı Topuz’un önemi, toplumsal hafızaya görme biçimi tasarlamasında yatmaktadır. Yazınsal üretiminde, tarihi canlandıracak görsel unsurlardan faydalandığı görülmektedir. Çağının görgü tanığı olmasının yanı sıra doğrudan şahitlik etmediği dönemlere ilişkin (örneğin Abdülmecit

kitabı) tarihsel roman üslubunda görsel imgelerin hayal gücünü tetikleyici yönlerinden yararlanmıştır. Kitaplarının bu çalışma için incelenen “Eski Dostlar”, “Başın Öne Eğilmesin”, “Abdülmecit”, “Kara Çığlık”, “Çamlıca’nın Üç Gülü”, “Tavcan” gibi kitaplarının yanı sıra birçok eserinde görsellere ayrılmış bir bölüm bulunmaktadır. Kitapları yazmasına kaynaklık eden çok sayıda belgeye başvurmuştur muhakkak ve fakat neden fotoğraflar kitabın bir parçasıdır? Bu yöntem, romanlarda edebi gücünü yitirilmesine neden olur mu? Fotoğraflar yalnızca birer gösteren olarak mı yer almaktadır? Fotoğrafın kullanım işlevleri içerisinde nerede konumlandırabiliriz bu tutumu? Anı türüyle fotoğrafın ‘an’lığı arasında belleğin temsili açısından ne söylenebilir? Hıfzı Topuz, çok yönlü ve üretken kişiliğinde bakış açısı gazeteciliği örneği sergilemesiyle hem fotoğrafın hem de edebiyatın gerçekçiliğini katmanlaştırmaktadır. “Bir olayın fotoğraflanmış imgesi, fotoğraf olarak gösterildiğinde kültürel insanın bir parçası olur. Belli bir toplumsal duruma, fotoğrafçının hayatına, bir önermeye, deneyime, dünyayı açıklamanın bir yoluna, bir kitaba, gazeteye, sergiye aittir” (Berger, 2017, s. 86). Fakat bu imgeler oldukça dağınık bir şekilde kişisel, kurumsal ya da anonim şekilde arşivlerde yer almaktadırlar. Türkiye’de toplumsal ve kültürel hafızanın inşasındaki en büyük eksikliklerden biri de bu arşivlerin gözlerden ırak olmasıdır. Hıfzı Topuz kitaplarının bir yönü de farklı kullanım amaçlarıyla da olsa konu edilen kişi, durum ve olgularla ilgili bu imgeleri yan yana getirmesidir. Çeşitli özel koleksiyonlardan (Filiz Ali, Nezih Başgelen, Av. Müşerref Cimcoz), gazete ve ajans arşivlerinden (Cumhuriyet, Yeniden İmece, Sipa Piress), gravürlerden, karikatürlerden ve kendi çektiği fotoğraflardan yararlanmıştır. Belleğini bu denli güçlü kılan etmenlerden birinin de fotoğraf çekme eylemindeki seçici zihinsel aktivite olduğu öne sürülebilir. Akşam gazetesinde çalıştığı yıllarda, diğer iki çalışma arkadaşıyla (Şahap, Sadettin) birlikte patronları Kazım Beyden fotoğraf makinesi istediklerini anlatmaktadır. Olayları foto muhabir gibi izlemek istediklerini aktaran Topuz, “Kazım Bey bize kırkar lira avans verdi. Bunu sekiz ayda ödemeyi üstlendik. Artık üçümüzün de boynunda birer makine vardı. Ama Şahap’ın makinesi iki ay bile dayanmadı. İlk krizde Şahap makineyi okuttu. Arkasından da Sadettin. Benim makinem ise tam 30 yıl dayandı. Onu 1979’da İspanya’da çaldırdım” (2000, s. 82) ifadelerini kullanır.

Kara Çığlık: Afrika’da Başkaldırı ve Aşk (2008) kitabında da diğer kitaplarında olduğu gibi kendi çektiği fotoğrafları görmek mümkündür. Kongolu siyasetçi Patrice Emery Lumumba’nın ailesinin fotoğrafları da Hıfzı Topuz imzasıyla yer almaktadır. Foto muhabirlik ya da fotoğrafın başka bir ilgi alanında, temel unsurun ne olduğunu fotoğrafçı David Hurn çok iyi özetlemektedir. “Sadece fotoğrafçılıkla ilgilendiğin için fotoğrafçı olamazsın” diyen Hurn, bu sözlerle ne kastettiğini şu şekilde açıklamaktadır: “o, sizi gerçekte bir yere götürmüyorsa tamamen yararsızdır (Jay ve Hurn, 2020, s. 59-60).” Hıfzı Topuz’un imgesel düşün dünyasının toplamında parçalar bütüne hizmet etmektedir ve bu nedenle önemli görülmüştür.

3. “ESKİ DOSTLAR”DA AYDIN İMGESİ

Hıfzı Topuz’un “Eski Dostlar” kitabı 1947-2000 yılları arasında, yarım asırlık bir dönemde kişisel dünyasında yer etmiş isimleri anlatmaktadır. Sabahattin Ali’ye ayırdığı ilk bölümü Akşam gazetesindeki çalışma yıllarını topladığı bölüm izlemektedir. TRT’de gerçekleştirdiği röportajlardan alıntılarının ve kişilerin olduğu bölümü Paris ve İstanbul anıları izlemekte ve son olarak beş anı ve beş kişiyle kitabı son bulmaktadır. Kitapta yer alan bazı isimlerin (Sabahattin Ali, Melih Cevdet Anday, Fikret Mualla, Nazım Hikmet) daha sonra yeniden Hıfzı Topuz tarafından kapsamlı bir şekilde ele alındığı biyografik romanları bulunmaktadır. “Eski Dostlar” kitabının bu çalışmada kök yapıt olarak düşünülmesinin nedeni de burada yatmaktadır. “Belleğin ve fotoğraf makinesinin ayırım gözetmeyen gözleri bilinçli olarak algılanandan daha fazlasını özümser ve bunların hepsini daha sonra incelenmek üzere kaydeder. Bir fotoğrafın zamandan bir görüntüyü koparıp sonra onu dünyaya sunması gibi, bellek de sonradan kavrayış haline gelir” (Benjamin, 2019, s. 46). Topuz da bu kitabın ardından diğer roman türünde eserlerine burada bahsettiği, anılarında yer verdiği insanlar üzerinden devam etmiştir. Kitapta çok sayıda isim bulunmakta ve bu kişilerin Hıfzı Topuz ile bağının nasıl oluştuğuna dair bilgiler de yer almaktadır. Bununla birlikte betimsel niteliklere yer verilmediği ve fakat diyalogların doğal kurgu unsuru olarak atmosferi yarattığı görülmektedir. Farklı anıların seçiminde, bir araya getirilmesinde; tıpkı roman türünde verdiği eserlerde de olduğu gibi gerçekçiliği oluşturan belge unsurlarına zarar vermeden kültürel kodlama gerçekleştirilmiştir. Bu yan anlam, bakış açısı;

düşünce özgürlüğü, basın-sermaye ilişkisi, sermaye-iktidar ilişkisi, Cumhuriyet'in kültür devrimleri, sol entelektüel çevre ve kolektiflik gibi kategorilere ayrılabilir. Fakat farklı zaman ve mekanlara yayılan anlatılarında bir üst kadraj olarak Türkiye'de 'aydın' imgesini çerçevelediği görülmektedir. Fotoğrafik bir mecaz yoluyla ifade edilecek olursa bir seçim, ayıklama işlemi olan fotoğrafik eylemi Türkiye'nin yakın tarihine uygulamaktadır. Sakıncalı olarak resmi tarihin dışına itilmişleri, Paris'te sürgünde olanları, öldürülenleri ve fişlenenleri ile Türkiye'de entelektüelin ve sanatçının görülme biçimlerini de yakalamaktadır.

Fransız düşünür Jean Paul Sartre'a göre aydın, "kendi içinde ve toplumdaki, pratik gerçekliğin araştırılmasıyla (gerektirdiği bütün normlarla) egemen ideoloji (geleneksel değerler sistemiyle birlikte) arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır." (2011, s. 37). Hıfzı Topuz'un ve dostlarının farklı iktidar yapılarıyla mücadele içinde bulunmalarının birçok örneği bu kitapta yer almaktadır. Cumhuriyet'in kazanımlarının halk kitlelerine yeterince ulaşmadığı toplumsal yapı içerisinde kendi kültürel sermayelerinin getirisiyle, kitleye ulaşmanın en doğrudan yolu olan gazetelerde faaliyet yürüten entelektüellerin bir korku odağı olarak gösterilmesi (komünist-sosyalist), bir anlamda toplumun kendi gerçekliğinin bilincine varacak araçlarını da vurmak anlamına gelmektedir. "Eski Dostlar"da verilen mücadelenin ve öznelere hikayelerinde yatan alt metin, bu saldırının ne denli uydurma fakat korku odağı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Sanatçı Abidin Dino ile ilgili bölümdeki şu satırlar bu nedenle alıntılanmalıdır: "Birçok kimsenin kafasındaki sakıncalı komünist imajının yıkılmasına Abidin çok yardımcı oluyordu. İstanbul'dan gelen bazı kimseler de Abidin'le tanıştıklarını gizlemeye çalışıyor ve gazetelerindeki yazılarında ondan hiç söz etmiyorlardı." (Topuz, 2000, s. 206). Düşünce ve iletişim özgürlüğüne adanmış ömründe Hıfzı Topuz'un fotoğrafik belleğinin önemi, "politik olarak eğitilmiş gözü" (Benjamin, aktaran Frisby, 2002, s. 302) sayesinde ayrıntılara tuttuğu ışıktır. Gazetecilerin, Cumhuriyet'in ilk asrı süresince Topuz'un bakış açısında kümelenen entelektüel faaliyetinin içeriğini ve niteliğini Fransız düşünür Michel Foucault'nun sözlerinde bulmak mümkündür: "Sol" entelektüel uzunca bir dönem boyunca hakikat ile adaletin efendisi olma kapasitesini taşıyan biri olarak konuşmuş ve böyle konuşma hakkına sahip olduğu

kabul edilegelmiştir... Bu entelektüel olmak, bir ölçüde hepimizin bilinci/vicdanı gibi bir şey olmak demektir." (Foucault, 2005, s.77).

3.1. Sabahattin Ali ve Kızı Filiz'in Fotoğrafik Çözümlemesi

"Eski Dostlar" kitabında Sabahattin Ali'nin birden fazla fotoğrafı gerek eşi ve kızı, gerekse aile dostlarıyla yer almaktadır. Bu fotoğraflardan daha fazlası "Başın Öne Eğilmesin" (2007) adıyla yayımlanan ve Sabahattin Ali'yi anlatan kitapta bulunmaktadır. Fotoğrafların birçoğu kızı Filiz Ali'nin kişisel koleksiyonuna aittir. Tek bir fotoğrafa ait çözümleme girişimi, bu çalışma kapsamında sadece fotoğrafın olasılıklarının ve sınırlılıklarının gösterilmesi adına yapılmıştır ve bu fotoğrafın seçilme nedeni, aile albümüne ait mutlu bir fotoğrafın bilgi ve tarih bağlamı olmaksızın yararsızlığına işaret etmek içindir.

Resim 4. Sabahattin Ali kızı Filiz'le

Sabahattin Ali'nin bu fotoğrafı üzerinden bir göstergebilimsel çözümleme oluşturduğumuzda şöyle bir tabloyla karşılaşmak mümkündür. Fotoğrafa kitapta yer aldığı haliyle alt yazısıyla bir bütün olarak bakmak gereklidir. Zira yazılı metin de görsel alan içerisinde. Fotoğraf tek başına imgenin yan anlam kodlarına erişimimizde kısıtlı kalmaktadır. Bizi düz anlam çerçevesinde tutmaktadır. Burada yan anlam kodlarının tarihle ilgisi olduğu çok açıktır ki o anlamı veren de Topuz'un anlatı yapısında yer almaktadır.

Tablo 1. Sabahattin Ali kızı Filiz’le fotoğrafı çözümleme

Düz Anlam	Yan Anlam
Bedensel Temas	Yakınlık, tanışıklık
Gülümseme	Mutlu iletişim, duygudaşlık
Pipo, gözlük	Entelektüellik
Fotoğraf altyazısında yer alan ifadeler	Ölüm, direnme, boyun eğme

Fotoğrafta baba-kız gösterenleri bulunmaktadır ve fakat bu akrabalık düzeyi yalnızca altyazı sayesinde edinilmektedir. Sabahattin Ali’nin genel görünümüne ilişkin görsel unsurlar takım elbise, pipo, gözlük kitaptaki diğer fotoğraflarla da uyumlu bir kişilik bütünü sunmaktadır. Sabahattin Ali’nin son yıllarda oldukça popüler hale gelen ve 100’ü aşkın basımıyla çok satanlar listesinde yer alan kitabı “Kürk Mantolu Madonna” kitabının kapagında da Ali’nin papyon taktığı bir portre fotoğrafı bulunmaktadır. Filiz Ali koleksiyonuna ait fotoğraflarda da çekenin bilgisi bulunmamaktadır. Ama yakınlığı itibarıyla ve babasıyla ilişkisindeki yakınlığına bakıldığında yine aileden biri olabileceği izlenimini uyandırmaktadır.

Fotoğraftan Sabahattin Ali’nin ailesiyle görüşmesinin önündeki hapsilik, izlenme gibi engellerin olduğu anlaşılmaz. Babasına bir daha kavuşamayacak bir kız çocuğu portresi olduğu da anlaşılmaz. Sabahattin Ali’nin de işkence ve ölüme sürüklenen bir yolculuğa çıkacağı anlaşılmamaktadır. Sabahattin Ali’nin ölümünü perdeleyen sis bulutu ne dağılmıştır ne de gerçek fail ortaya çıkmıştır. Hıfzı Topuz kitabında bu ismi bilen ama söylemekten çekinen kişilerden bahsetmektedir. Fotoğrafta belirsizlik yoktur, mutlu bir birliktelik, duygusal bağın güçlü bir dışavurumu vardır. Fotoğraftaki an, öncesi ve sonrasıyla kesintilidir. Karşımızda duran bu tek fotoğraf, içerisinde taşıdığı öznelere rağmen ıssızdır. Hıfzı Topuz’un neşeli anılarla çizdiği portresiyle Sabahattin Ali’nin fotoğrafları uyum göstermektedir. Fotoğrafçısını tanıdığı portrelerde Sabahattin Ali, objektife sempatiyle bakmaktadır. Fakat fotoğrafın dışsal bilgisiyle bu fotoğrafa/fotoğraflara bakıldığında rahatsızlık yaratmaktadır. Örtüşmeyen zaman ya da kişinin bu dünyadan geçip gitmesinden kaynaklı ölüm duygusu değildir; “oradaydı” duygusu da değil, “orada olabilirdi” duygusuna eşlik eden çekip alınmışlık hissidir bu rahatsızlığı yaratan.

SONUÇ

Fotoğrafın metin ile birbirinden bağımsız durmasına rağmen her iki yapının da alıntılar olduğu sonucundan hareketle, toplumsal hafızayı entelektüel açıdan eğitilmiş gözün inşa edebileceği sonucu çıkmaktadır. Fotoğrafik imge ister çekilmiş olsun isterse seçilmiş olsun, kullanım işlevlerinden bağımsız toplumsal hafızanın inşasında kültürel anlam birimleri olarak tetikleyici bir misyon üstlenmektedirler. Burada yazılı ya da bugün elektronik medyada yer alan fotoğrafların, yeterince nüfuz edemediği geçicilik ortamı sunduğu açıktır. Dolayısıyla güncel olan imgelerin anında tarihe dönüştüğü günümüz görsel üretim çağında, fotoğrafların basılı ve entelektüel perspektifi kuşanmış yazılarıyla donanımlı imge ağlarına ihtiyaç olduğu çıkarılabilecek sonuçlardan biridir. Toplumsal hafızanın inşa olduğu bilinciyle yeni hafızalar yaratmanın mümkünlüğü, kendi tarihimize yüzleşmenin önemini de ortaya koymaktadır. Öte taraftan Hıfzı Topuz özelinde birbirinden farklı entelektüel kanalları bir araya getirmenin ve söylem yaratmanın ‘aydın’ imgesini de daha derinlikli okumak gerekmektedir. Dayanışmanın, temasın ve fiziksel birlikteliğin farklı rollerinde düşünsel ortaklıklar ve örgütlenmeler bu kapsamda hala aciliyetini ve önemini korumaktadır. Fotoğraf bu noktada fragman olarak tarihsel gerçekliği toplumcu gerçekçilik ölçütünde yeniden kurgulamanın sayısız verisine ve anlam olasılıklarına sahip eşsiz bir kaynak sunmaktadır.

Dijital bir dönemi kapsamadığı için Hıfzı Topuz kitaplarındaki fotoğrafların film yüzeyine ışığın doğrudan teması olarak gerçekçilik düzeyi, dijital imaj çağındaki kuramsal literatürden bağımsız olarak değerlendirilmiştir. Çünkü dijital fotoğrafik yaratım özü itibarıyla kesintilidir, dolayısıyla analog medyanın doğrudanlığı konusunda ontolojik açıdan da örtüşmemektedir. Hıfzı Topuz’un çeşitli kitaplarında fotoğraflara ayrılmış bölümler envanter gibi numaralandırılarak özenle tanımlanmıştır. Bu da fotoğrafik ölümün yazıyla yeniden kimliğe büründüğü ve doğal dilin aracılığındaki önemli başka bir temsiliyete işaret etmektedir. Ayrıca fotoğraf söz konusu olduğunda yazılı basınımda fotoğrafı çeken kişinin ismine yer verilmeyişinden kaynaklı anonimlik, fotoğrafların bizde değerlendirilişi açısından da bir veri sunmaktadır. Fotoğraf ağırlıklı yayınlarıyla Avrupa ve Amerika medyasında foto muhabirlerin özerkleşme mücadeleleri, bizde henüz gazetecilerin bile hakları

konusundaki geri kalmışlıkları ile karşılaştırıldığında fotoğraf alanının gelişiminde kurumsal desteği olmayan gençlerin bu medyumla yalnızca hobi düzeyinde ilgilenmenin ötesine geçemeyeceklerinin kanıtı olmaktadır. Ayrıca fotoğrafik arşivlerin kurumsallaşıp dijitalleşmemesinin, toplumsal hafıza açısından Hıfzı Topuz gibi bireysel örnekleri olmadığı takdirde yitip gideceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Barthes, R. (2000). *Camera lucida*. 3. Basım. (R. Akçakaya, Çev.). Altıkkırkbeş Yayınları.
- Benjamin, W. (2019). *Fotoğraf yazıları*. 1. Basım. (B. Halaç, T. Turan, Çev.). Kolektif Kitap.
- Berger, J. (2005). *Görme biçimleri*. 11. Basım. (Y. Salman, Çev.). Metis Yayınevi.
- Berger, J. (2017). *Bir fotoğrafı anlamak*. 3. Basım. (B. Eyüboğlu, Çev.). Metis Yayınevi.
- Berger, J. ve Mohr, J. (2018). *Yedinci adam. Avrupa'da bir göçmen işçinin hikayesi*. (C. Çapan, Çev.). Metis Yayınevi.
- Burke, P. (2009). *Tarihin görgü tanıkları*. 2. Basım. (Z. Yelçe, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Foucault, M. (2005). *Entelektüelin siyasi işlevi*. 2. Basım. (I. Ergüden, O. Akınhay, F. Keskin, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Frisby, D. (2012). *Modernlik fragmanları*. (A. Terzi, Çev.). Metis Yayınevi.
- Grotta, M. (2015). Baudelaire's media aesthetics: The gaze of the flâneur and 19th-century media. Bloomsbury Academic.
- Hugo, V. (1996). Kentin felsefesi. (O. Kunal, Çev.). *Cogito: Kent ve Kültürü* 8: 63-71. Yapı Kredi Yayınları.
- Ifrah, G. (2004). *Çakıl taşlarından babil kulesine II. Rakamların evrensel tarihi*. 11. Basım. (K. Dinçer, Çev.). TÜBİTAK Yayınları.
- Koetzle, H. M. (2002). *Photo icons: The story behind the pictures volume I*. Taschen.
- Kracauer, S. (2011). *Kitle süsü*. (O. Kılıç, Çev.). Metis Yayınevi.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekanları*. (M. E. Özcan, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Sartre, J. P. (2011). *Aydınlar üzerine*. 4. Basım. (A. Bora, Çev.). Can Yayınları.
- Sayın, Z. (2019). *İmgenin pornografisi*. 2. Basım. Metis Yayınevi.
- Topuz, H. (2000). *Eski dostlar*. 2. Basım. Remzi Kitabevi.
- Topuz, H. (2007). *Başın öne eğilmesin*. 7. Basım. Remzi Kitabevi.

GRAFİK TASARIM TARİHİNDE TEKNOLOJİK İLERLEMELER VE YAPAY ZEKÂNIN YARATICILIĞA ETKİLERİ

TECHNOLOGICAL ADVANCEMENTS IN THE HISTORY OF GRAPHIC DESIGN AND THE EFFECTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON CREATIVITY

Arş. Gör. Ülkü SÖNMEZ

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Grafik Tasarımı Bölümü Sanatta Yeterlilik Öğrencisi
ORCID: 0000-0003-1445-855X, ulku.sonmez@yeniyyuzyil.edu.tr

ÖZ

Çağımızda yapay zekâ teknolojileri hızla büyümekte ve çoğu alanda kullanılmaktadır. Tasarım endüstrisi de bu gelişmelerden yoğun biçimde etkilenmektedir. Yapay zekâ, grafik tasarım süreç ve aşamalarında tasarımcılara kazandırdığı özgürlüğün yanı sıra yüksek kalitede tasarımları hızlı bir şekilde sunmaktadır. Bu sebeplerle grafik tasarım endüstrisi için yapay zekâ kullanımı bir vazgeçilmez haline gelmektedir. Ancak, yapay zekâ ile oluşturulan grafik tasarımların tasarım olarak kabul görmesi grafik tasarım endüstrisinde tartışma yaratan bir mevzudur. Bu tartışma grafik tasarım sektörünün etkilendiği neredeyse her teknolojik gelişmede yaşanmaktadır. 19. Yüzyılın bitimine doğru, baskı teknolojisi ve sanayi devrimi ile modern haliyle ortaya çıkan grafik tasarım disiplini günümüze dek sürekli farklılaşmıştır. Grafik tasarımın gelişmeye başladığı yıllardan beri gelişen teknolojilere entegre olarak ilerlemiştir. Bu süreçlerde tasarımcılar tarafından sürekli mesleklerinin yok olacağı, yaratıcılık açısından kötü etkileneceği gibi şüphelere mahal vermiştir. Makalede, yapay zekâdan faydalanılarak ortaya çıkarılmış grafik tasarım ürünlerinin üretim süreçlerinde olumlu ya da olumsuz etkilerin neler olduğu ve gelecekte neler olacağı irdelenecektir. Gelişen teknolojiler boyunca grafik tasarım tarihinde tasarımcıların üretim süreçleri sürekli değişim göstermiştir. Bu değişimlerden yola çıkarak yapay zekânın da gelecekte grafik tasarıma etkilerine dair çıkarımlar yapılabilecektir.

Anahtar kelimeler: Grafik tasarım, Yapay zekâ, Yaratıcılık

ABSTRACT

In our era, artificial intelligence (AI) technologies are rapidly advancing and being extensively utilized in various fields. The design industry is heavily impacted by these developments, as AI not only provides designers with freedom in the graphic design process but also enables the rapid production of high-quality designs. Consequently, the use of artificial intelligence has become indispensable for the graphic design industry. However, the acceptance of graphic designs created with AI as valid design has been a subject of debate within the graphic design industry. This debate is a recurring theme in the sector with almost every technological advancement affecting graphic design. Since the end of the 19th century, when graphic design as a discipline emerged in its modern form with the advent of printing technology and the industrial revolution, it has continuously evolved. Graphic design has progressed in tandem with integrating emerging technologies throughout its development. Throughout these processes, doubts have arisen among designers about the potential disappearance of their profession and adverse impacts on creativity. This article will explore the positive and negative effects of graphic design products created using artificial intelligence in the production processes, as well as what the future may hold. The production processes of designers have undergone constant changes throughout the history of graphic design with evolving technologies. By extrapolating from these changes, insights into the potential impacts of artificial intelligence on graphic design in the future can be derived.

Keywords: Graphic design, Artificial intelligence, Creativity

GİRİŞ

Grafik tasarımcılar, tasarımlarını oluştururken belli estetik ilkelere özen gösterir, belli bir hedef kitleye ulaşmayı amaçlayan tasarımlar yaratmak isterler. Yapay zekâ ile tasarlanan grafik tasarım çalışmaları ise geleneksel grafik tasarım çalışmalarından daha farklı yaklaşımlar ortaya koyar. Yapay zekâ teknolojileri var olan verileri inceleyerek, farklı veri gruplarındaki modelleri tanıyarak ve bu modele dayalı yeni ve farklı tasarımlar ortaya koyarak tasarımcıların tasarım süreçlerini oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu teknoloji tasarım sürecini oldukça hızlı ve kaliteli sonuçlarla tamamlamaktadır. Yapay zekâ teknolojisinin grafik tasarım alanında kullanımı önlenemez bir şekilde her geçen gün artmaktadır. Ancak yapay zekâ, tasarım sürecinde tasarımcının üstlendiği rolü oldukça sınırlandırabilmektedir. Bu durumda da yaratıcılık açısından kullanımı oldukça önemli tartışmaları beraberinde getirebilmektedir. Yapay zekâ teknolojisi, mevcut verileri inceleyerek, farklı veri kümelerindeki örüntüleri belirleyerek ve bu modele dayalı olarak yeni ve farklı tasarımlar oluşturarak bir tasarımcının tasarım sürecini kolaylaştırır. Bu teknoloji, çok hızlı bir tasarım süreci ve yüksek kaliteli sonuçlar sağlar. Aynı zamanda yaratıcılığa ve etiğe etkisi de çok çeşitli yorumlara ve tartışmalara sebebiyet vermektedir. Tüm bu bağlamlar etrafında yakın gelecekte yapay zekâ kullanımının grafik tasarım endüstrisindeki rolü ve olması mümkün gelişmelere nasıl entegre olacağı konusunda çıkarımlar yapılabilmektedir. Grafik tasarımın ortaya çıktığı yıllardan bu yana gelişen teknolojiler ile nasıl evrildiği ve grafik tasarımcıların mesleklerini nasıl etkilediği tartışılacaktır. Makalede grafik tasarım endüstrisinin yapay zekâ kullanımından elde edebileceği faydaları ve olası zorlukları ortaya koymak, tartışmaları derinleştirmek ve gelecekte bu teknolojinin etkin bir şekilde kullanımına katkı sağlanması amaçlamaktadır.

1. GRAFİK TASARIMIN TARİHİNDE TEKNOLOJİ ETKİSİ

Grafik tasarım tarihi, insanların iletişime geçmek, fikirlerini, duygu ve düşüncelerini ifade etmek için görsel araçları kullanmaya başladığı tarih öncesi zamanlara kadar uzanır diyebiliriz. Buna rağmen grafik tasarımın modern bir tasarım disiplini olarak kabullenilmesi 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Grafik tasarımın gelişmesinde en

büyük etkenlerden biri de sanayi devrimi olmuştur. Sanayi devrimi sayesinde matbaa ve teknolojilerinin üretim yollarında büyük ölçüde artış olmuştur. Meggs bu artışı sanayi devrimiyle birlikte ticari reklamcılığın ve popüler kültürün yükselmesine ve bu yükselme sayesinde grafik tasarımın yaygınlaşmasına bağlamıştır. Aynı zamanda bu yıllarda grafik tasarımın, modernizm ve avangard hareketlerin etkisiyle büyük ölçekli dönüşümler geçirdiğini; bu dönüşümler sonucunda ise günümüz temellerinin atıldığını ileri sürmüştür (Meggs, 1992).

Grafik tasarımın teknoloji ile süregelen ilişkisine ve gelişimine yakından bakmak, yapay zekânın yakın gelecekte tasarım süreçlerini nasıl etkileyeceğine dair çıkarımlar yapmamıza fayda sağlayabilir. Alman yazar Alois Senefelder yazdığı tiyatro oyunlarının afişlerini çoğaltmak için maddiyatı yüksek olmayan alternatif çözümler aramıştır. Taş plakaların üstüne yazı ve şekiller işlemek için kullandığı lityum karbonatın, asitliği aza indiren mum ile kaplanması neticesinde plakanın yağı tutmayan kısımlarıyla taşın baskıya hazır hale gelmesi yöntemini, Senefelder 1796 senesinde icat etmiştir. Sonrasında plaka mürekkeple kaplanarak baskı yapılacak olan zemine aktarılmıştır (Alois, 1818). Litografi yönteminin detaylı baskılar yapabilme başarısı sayesinde tasarım ve matbaa alanında hızla gelişmiş ve popüler olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1850'li senelere gelindiğinde ise çizgisel tipografi dönemi başlamıştır. Metal harfler kullanılarak yapılan baskılar ise tipografik anlamda istikrarlı sonuçlar vermekteydi. Aynı zamanda metal harfler sayesinde yazılar detaylı ve keskin hatlara sahip olabilmekteydi. 20. yüzyılın ilk zamanlarında geliştirilen ofset baskı tekniği ise tasarımı başka bir boyuta taşımıştır. Litografi tekniğine benzerlik gösterse de taş plaka yerine bir silindir kullanılmıştır. 1904 senesinde Ira Washington Rubel tarafından icat edilen ofset baskı, yüksek çözünürlükte baskılara izin verebiliyordu. Ancak ofset baskının patentini 1907 senesinde Friedrich Koenig ve Andreas Bauer isimli iki mucit almıştır. Tekniği daha da geliştirerek yaygın şekilde kullanılmasına vesile olmuşlardır. Özellikle kitap, gazete, el ilanı, dergi gibi materyallerin baskılarında sıklıkla kullanılmıştır (Encyclopædia Britannica, 2023). Devam eden seneler boyunca baskı makinalarında ve teknolojilerinde gelişme ve ilerleme hız kesmeden devam etmiştir.

Grafik tasarım alanına bilgisayarın girmesi ile birlikte yine bambaşka bir döneme geçilmiştir. 1984 senesinde satışa sunulan Apple Macintosh bilgisayarlar o

zamanlarda satışta olan diğer bilgisayarlardan farklı olarak ortaya çıkmıştır. Macintosh bilgisayarların kullanıcı dostu arayüze sahip olması grafiklerde ve tipografide oldukça iyi sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yine aynı dönemlerde Adobe Systems tarafından sunulan PostScript grafik tasarım alanında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Adobe PostScript sayfa tanımlama dili ve yazılım platformu olarak geliştirilmiştir. Bu platform ile metinlerin, resimlerin ve vektörlerin kaliteli ve net şekilde yazdırılması sağlanabilmiştir. Metin ve grafikleri birer matematiksel komut ve ifade olarak tanımlayabildiği için dosyalar çözünürlük ile ilgili kayıp yaşamamış ve boyutları küçük kalabilmiştir. Vektör tabanlı yapısı sayesinde tipografi ve logo konularında tatmin edici sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Macintosh ve PostScript, grafik tasarımın dijitale taşınmasının kilit taşlarından biri olarak nitelendirebiliriz.

1987’de Adobe Illustrator, 1990’da Adobe Photoshop, 1991’de kullanıma açılan World Wide Web ve HTML, 1994’te PDF formatı, 1996’da Adobe Animate programının atası olan Macromedia Flash uygulamaları ve teknolojisinin ortaya çıkışı grafik tasarımın bambaşka yönlere evrilmesini sağlamıştır. 2000’li senelere geldiğimizde akıllı telefonlar ve mobil uygulamalar ile grafik tasarım, bilgisayarları aşarak daha kolay erişilebilir ve düzenlenebilir seçeneklere sahip olmaya başlamıştır. Telefonlar ve tablet üzerinden tasarım yapabilmeyi sağlayan uygulamalar ise tasarım süreçleri kısaltarak kolaylaşmasını sağlamıştır. 2010’lara gelindiğinde sanal gerçeklik (VR) ve arttırılmış gerçeklik (AR) teknolojileri yaygınlaşmış; bu teknolojilerin grafik tasarım, oyun ve film sektörü gibi alanlarla ilişkisi ise basılı materyallerden ve klasik ekranlardan taşarak sınırlarını zorlamaya başlamıştır. Sanal gerçeklik ve arttırılmış gerçekliğin ilk ortaya çıkışı, 1968’de Ivan Sutherland ve Bob Sproul tarafından üretilen “Sword of Damocles” isimli başa monte edilen bir cihaza dayandırılmaktadır (Sutherland, 1968). Ancak ticari olarak yaygınlaşması ve erişilebilir olması 2010’lu senelerde Oculus Rift, HTC Vive, PlayStation VR gibi sistemlerin satışa sunulduğu dönemlere dayanır. Tüm bu tarihsel süreçler neticesinde geleneksel anlamda basılı materyallerde daha sık kullanılan grafik tasarım ürünleri, teknolojinin değişimi ve gelişimiyle birlikte dijital ekranlara ve üç boyutlu dünyalara taşınmıştır.

2. YAPAY ZEKÂNIN GRAFİK TASARIMDA KULLANIMI

İnsan zihnini ve eylemlerini taklit etme anlayışı, yapay zekânın ortaya çıkmasına neden oldu. Bu alan istatistiksel algoritmaları, bilgisayar bilimini, veri işleme tekniklerini ve matematiksel yöntemleri birleştirir. Sayısız bilim insanı ve uzman bu alanı araştırdı ve teknoloji ilerledikçe yapay zekâ uygulamaları hızla arttı. Yapay zekânın ortaya çıkmasında en önemli isimlerden olan Alan Turing 1950 senesinde “Makine ve Zekâ” isimli makalesini yazmıştır. Adına Turing Testi denilen düşünce deneyi, makinelerin insanların zekâları ile ne kadar benzerlik gösterebileceği tartışılmıştır. (Turing, 1950) Devamında 1956’da yapay zekâ araştırmaları Dartmouth Konferansında resmiyete kavuşmuş ve temel alanları ile yöntemleri üzerinde durulmuştur. Sembolik yapay zekâ ve bağlantıcı yapay zekâ, yapay zekâyâ yönelik iki farklı yaklaşımdır. Sembolik yapay zekâ, bilgileri temsil etmek için semboller kullanır ve çıkarımlar yapmak için mantıksal işlemleri kullanarak işler. Buna karşılık, bağlantıcı yapay zekâ, problem çözme yetenekleri ve öğrenme yetenekleri geliştirmek amacıyla yapılarını biyolojik sinir sistemlerinden sonra modeller (Norvig & Russell, 2021). Yapay zekâ alanı, makine öğrenimi adlı bir alt alana sahiptir. Amacı, verilerden öğrenebilen ve genellemeler çıkarabilen algoritmalar tasarlamaktır. Daha fazla verimlilik elde etmek için derin öğrenme, daha karmaşık ve sağlam sinir ağlarından yararlanan gelişmiş bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. (LeCun, Bengio, & Hinton, 2015) Yapay zekâ henüz istenilen noktada olmasa da gelişme hızına bakıldığında kısa süre içinde birçok alanda kullanılacağı ortadadır. Görselleştirme, sanal yardımcılar, ses analizi, çeşitli grafiklerin analizi, veri analizi, sosyal ağların analizi, dünya dillerinin öğrenim ve kullanımı, modelleme, makine öğrenmesi, robotik ve nesnelerin interneti gibi alanlar yapay zekâ kullanımına örnek olarak verilebilir. Yapay zekâ aslında insanların gerçekleştireceği birtakım işleri yine insanlara yardımcı olarak yapma görevini üstlenen çözüm ortağıdır (Kocaman, 2021).

Günümüzde en sık kullanılan yapay zekâ türlerini yapay sinir ağları, karar ağaçları, doğal dil işleme, veri madenciliği, örüntü tanıma, genetik algoritma ve üretken çekışmeli ağlar olarak tanımlayabiliriz. Ancak bu türlerin dışında birçok farklı yapay zekâ türü de bulunmaktadır. Bunların arasından ise Türkçesi üretken çekışmeli ağlar olarak tanımlanan Generative Adversarial Network (GAN) grafik tasarım alanında

sıkça kullanılan bir yapay zekâ türüdür. Generative Adversarial Network modeli, ilk olarak 2015 senesinde Goodfellow ve ortak yazarlarının yayınladığı aynı isimli makalede ortaya konulmuştur. Makalede ortaya koydukları bu yapay zekâ modeli ile derin bir öğrenme mimarisi inşa ederek bugün kullandığımız pek çok yapay zekâ ile görsel oluşturma uygulamasının temelini oluşturmuşlardır. Generative Adversarial Network, iki adet sinir ağı olan jeneratör ve diskriminatörün birbirine rakip olarak çalıştığı bir yapı kullanılarak inşa edilmiştir (Goodfellow et al., 2014). Grafik tasarım dünyasında, Generative Adversarial Network (GAN), birinci sınıf, farklı ve gerçek görüntüler üretme yeteneği nedeniyle popülerdir. GAN'lar, iki sinir ağı modelini (üretken ve ayırt edici) karşı karşıya getirerek, aktif olarak diğerini geçmeye ve mükemmelliğe ulaşmaya çalışır. Bu sistemin çeşitli grafik tasarım çalışmalarında paha biçilmez olduğu kanıtlanmıştır.

GAN'lar, öğrenme süreçlerinde sürekli olarak gelişerek yüksek kaliteli ve gerçekçi görüntüler oluşturabilir. Bu, görsel içerik oluşturmak isteyen grafik tasarımcılar için önemli bir avantajdır. Aynı zamanda GAN'lar, bir görüntünün stilini başka bir görüntüye aktararak yeni ve yaratıcı tasarımlar oluşturabilir. Mevcut veri kümesinin genişletilmesi, karışıma benzer görüntülerin eklenmesini içeren GAN'lar kullanılarak veri artırma yoluyla elde edilebilir. Bu sayede grafik tasarımcılar daha zengin ve çeşitli görsel içerikler oluşturabilirler (Parez & Wang, 2017). Yapılan çalışmaların kanıtladığı gibi, bozuk veya eksik görsel içerik, GAN'ların etkin kullanımı ile iyileştirilebilir ve düzeltilebilir. (Pathak et al., 2016). Bu tür bir teknoloji özellikle grafik tasarımcılar için yararlıdır.

İlk olarak 2014 yılında Google tarafından geliştirilen GoogleNet, bahsettiğimiz bu teknolojiye en iyi örneklerden biri olarak piyasaya "DeepDream" ismi ile sürülmüştür. Sonrasında ise metinden görsele veya görsel görsele şeklinde görsel oluşturmaya yarayan Dall-E, Midjourney, Stable Diffusion, Kaedim, Runway gibi uygulamalar hızla gelişmiş ve popülerlik kazanmıştır. Bu uygulamalar sayesinde görsel üretimi çok kolaylaşmıştır. Tasarımcıların hayalinde olan projeleri gerçeğe dönüştürebilmeleri çok daha mümkün hale gelmiştir.

Her gün bir yenisi çıkan bu uygulamaların çalışma prensipleri ise aynı şekilde ilerlemektedir. Metinden görsele ya da görselden görsele şeklinde üretim yaparlar. İki üretim türünde de "prompt" tabiri karşımıza çıkar.

Yapay zekâ ile grafik tasarım ürünleri tasarlarken uygulamalar prompt temelli çalışır. Görsel bir yapay zekâ modeline prompt vermek, bir metin girişi sağlama ve modelin belirli bir görsel çıktı üretmesi için ona talimat verme işlemi manasına gelir. Görsel yapay zekâ modeli, bir metin açıklaması üzerinden görüntü oluşturmak için kullanılabilir. Örneğin, "çalışma masası üzerinde duran içi boş su bardağı" gibi bir prompt, modeli bir görsel çıktı üretmeye teşvik eder. Bu tür bir modelin gelişmesi, büyük görsel veri kümeleri üzerinde gerçekleşir. Model, bu veri kümelerinden farklı özellikler ve yapıları çözümler, anlamlandırır ve bunları kullanırken girilen promptlara dayalı görseller ortaya çıkarır. Sonuç olarak, görsel yapay zekâ uygulamalarında promptlar, metinden görsel üretme sürecini başlatan kıvılcımlar gibidir. Modelin ne tür bir görsel oluşturacağını belirlemek için kullanılır ve sonuç genellikle promptun tanımladığı kriterlere göre değişir. Örneğin Adobe, kullanıcılara sunduğu "Photoshop" programının beta sürümünde "Adobe FireFly" yapay zekâsını programa entegre etmiştir. Bu özellik sayesinde kullanıcılar görsel üzerinde seçtikleri herhangi bir alana prompt girerek görseli düzenleyebilme imkânı bulmuşlardır. Bu özellikle birlikte dijital manipülasyon yapacak olan bir tasarımcı karmaşık görsel birleştirme, renk uyumu sağlama ve perspektif ile uğraşmadan doğrudan sonuca ulaşabilmektedir. Tasarımcının hayal ettiği tasarıma ulaşması doğru ve yerinde prompt kullanımı ile gerçekleşmektedir. Aynı zamanda hayal ettiği tasarım sonucuna ulaşana kadar yapay zekânın ortaya koyduğu sonuçlardan beslenebilir ve üzerine düşünebilir. Tüm bunlar sonucunda tasarımcı grafik ürününü ortaya koyarken uğraştığı ya da ihtiyaç duyduğu operatörlük görevlerinden sıyrılacak ve daha çok tasarıma yoğunlaşabilecek duruma gelmiştir.

3. YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ GRAFİK TASARIMDA YARATICILIĞIN YANSIMALARI

Yaratıcılık, yeni ve orijinal fikirler, ürünler, problem çözümleri ya da sanatsal üretim yapabilme yeteneği olarak adlandırılabilir. Yaratıcılık, kişilerin problemleri var olan deneyimlerini ve bilgilerini daha önce kullanılmamış ve denenmemiş yaklaşımlar ile çözüme kavuşturmasıdır (Sternberg & Lubart, 1993). Yaratıcılık yaşamda neredeyse her alanda gerekli olan bir kavramdır. İnsanlığın yaratıcılık ve yaratıcı düşünce sayesinde bugün pek çok yeniliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Grafik tasarımda yaratıcılık oldukça önemlidir çünkü görsel iletişimi

kuvvetlendirmeye, mesajları etkili şekilde alıcıya iletmeye, görsel tecrübeyi zenginleştirmeye yarar. Bugün çevremizde gördüğümüz ve akılda kalıcı olan grafik tasarım ürünlerinin neredeyse tamamı yaratıcı fikirler ve uygulamalar barındırmaktadır.

Başarılı sayılabilecek bir grafik tasarım çalışmasında yaratıcılık işlevsellik ile desteklenmelidir ki amacını yerine getirebilsin. Bir tasarımın yaratıcı olduğu gibi işlevsel olması gerekliliği Bauhaus Okulu'nun kuruluş felsefesinden gelmektedir diyebiliriz. Bauhaus kurucusu Walter Gropius, teknoloji ile sanat arasında ilişki olduğunu belirterek, tasarımın estetik ve işlevsel yönlerini dengede tutmaya çabalamıştır (Bauhaus-Archiv, 2023). Bahsedilen bu yaklaşımdan yola çıkarak yaratıcılık, tasarımın başarısı ve etkisi için vazgeçilmezdir diyebiliriz. Yaratıcılık, tasarımları görsel açıdan çekici ve akılda kalıcı kılar. Bu, markaların hedef kitleleri üzerinde etkili ve güçlü bir izlenim bırakmalarına yardımcı olur (Meggs & Purwis, 2021). Ayrıca, yaratıcı tasarımlar, kullanıcıların ürün ve hizmetlerle duygusal bir bağ kurmalarına ve markaya olan bağlılıklarını güçlendirmelerine olanak tanır (Bloch, 1995).

Yaratıcılıktan bağımsız düşünilemeyen grafik tasarıma, yapay zekânın dâhil olması bazı avantajları da beraberinde getirmiştir. Yapay zekâ sistemleri, tasarımcıların önceden erişemediği yaratıcı çözümler sunarak, tasarım süreçlerini zenginleştirebilir ve işlerini daha etkili hale getirebilir. Aynı zamanda yapay zekâ insanlarla iş birliği içerisinde çalışarak yeni ve etkili yollarla projelere katkılar sağlayabilir (Sautoy, 2020). Ancak beraberinde bazı dezavantaj ve tartışmaları da getirmiştir. Bunlardan ilk akla gelenler telif hakları ve mülkiyettir. Kimin tarafından üstlenileceği ya da korunacağı yasal ve etik açıdan tartışılması gereken bir konudur (Searle, 1980). Bu durum haricinde bir de yaratıcılık konusuna daha detaylı bakmak gerekmektedir. Yapay zekâ daha önceden oluşturulan verileri ve algoritmaları kullanarak bir sonuç karşımıza çıkarmaktadır. Bu yüzden yaratıcılık kısmı sorgulanabilmektedir (Boden, 2004). Yaratıcılık, insanlar tarafından gerçekleştirilen özgün düşünce ve problem çözme süreçleriyle ilişkilendirilirken; yapay zekâ, önceden belirlenmiş kalıplar ve öğrenme süreçleri üzerinden çalışır. Bu bağlamda da hep tartışılan yapay zekânın meslekleri ele geçirmesi bir yere kadar mümkün olsa da yaratıcılık içeren alanlarda sınırlı kalacaktır.

Yaratıcılık bağlamında yapay zekânın ortaya koyduğu grafik tasarım çalışmalarına hem olumlu hem de olumsuz yönden bakacak olursak daha tutarlı bir sonuca varabiliriz. Verimliliği artırma bu olumlu yönlerden biridir. Yapay zekâ grafik tasarım uygulamaları, iş süreçlerini otomatikleştirerek tasarım süresini önemli ölçüde azaltabilir. Bu, tasarımcılara karmaşık ve zaman alıcı projeler üzerinde daha fazla zaman harcamaları için olanak sağlar. Aynı zamanda, düşük seviyeli tasarım işlemlerinin otomatikleştirilmesi, tasarımcıların daha stratejik ve yaratıcı görevlere odaklanmalarını sağlar. Bu otomatikleştirme, tasarımcıların tekrarlayan görevlerle boğulmalarını önler ve onların yaratıcılığını geliştirmeye daha fazla zaman harcamalarına izin verir. Yapılan araştırmalar da yapay zekânın, kullanıldığı çoğu iş kolunda verimliliği arttırdığı dile getirilmiştir (Duan, Edwards, & Dwivedi, 2019). Verimliliği arttırmanın yanında kişiselleştirme de olumlu etkilerdendir. Yapay zekânın büyük veri analizi kapasitesi, kullanıcıların kişisel tercihlerine ve eğilimlerine dayalı özelleştirilmiş tasarımlar oluşturma olasılığını sunar. Yapay zekâ, geniş kullanıcı veri setlerinin analizine yardımcı olabilir ve bu analizlerin sonuçları, kullanıcıların ilgi alanlarını, zevklerini ve tercihlerini yansıtan kişiselleştirilmiş tasarımlar oluşturmak için kullanılabilir. Yapay zekâ teknolojisi, veri destekli tasarım kararları almayı kolaylaştırır. Kullanıcı etkileşim verilerini analiz ederek, hangi renk şemasının veya tipografinin daha fazla kullanıcı etkileşimi sağladığını belirlemek mümkün olabilir.

Olumlu yönlerle birlikte, yapay zekânın grafik tasarım uygulamaları bazı olumsuz yönleri de barındırabilmektedir. Yapay zekâ sistemlerinin genellikle önceden belirlenmiş algoritmalar ve kurallar üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Bu, onların eşsiz ve yenilikçi tasarımlar üretme yeteneğini sınırlayabilir. Ayrıca, yapay zekâ tabanlı tasarım araçları genellikle standartlaştırılmış tasarımlar ve stok görseller sağlar, bu da onların yaratıcılığı sınırlandırabileceği anlamına gelir. Ancak bu sınırlama tasarımcının kendi yaratıcılığını tamamen ortadan kaldırıp tüm süreci yapay zekâyı bıraktığı durumlarda karşımıza çıkacaktır. Yapay zekânın otomatikleştirme kapasitesi, tasarım profesyonelleri arasında iş güvencesi ile ilgili endişelere yol açabilir. Ancak, bu durum genellikle yeni yeteneklerin ve becerilerin öğrenilebilmesi ve geliştirilmesi gerekliliğini de beraberinde getirir. Tasarımcıların, yapay zekâyı yaratıcı süreçlerine dâhil etmeyi öğrenerek ve onunla çalışmayı öğrenerek bu

yeni teknolojiye uyum sağlamaları gerekir. Yapay zekâ teknolojileri genellikle karmaşık ve maliyetli olabilir, bu da genel erişilebilirliği sınırlar. Özellikle küçük ölçekli işletmeler veya bağımsız tasarımcılar için, yüksek kaliteli yapay zekâ araçlarına erişim maliyetli olabilir. Bu durum, teknolojik eşitsizlikleri artırabilir ve yaratıcı endüstrilerde rekabeti etkileyebilir.

SONUÇ

Grafik tasarım, estetik değeri olan iletişim ürünleri yaratma sürecidir. Tarih boyunca grafik tasarım, teknoloji ve toplumla birlikte gelişmiştir. Yazı ve matbaanın icadı ile grafik tasarımın kökleri ortaya çıkmıştır. Grafik tasarımın ilk örnekleri, elle çizilmiş harfler ve el yapımı resimlerle sınırlıydı ancak Sanayi Devrimi ve matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte grafik tasarım alanı dramatik bir değişime uğramıştır. Bilgisayarların gelişiyle grafik tasarım dijitalleşerek tasarımcılara yaratıcılık için daha geniş bir alan sağladı ve dijital çizim teknikleri popüler hale geldi. Grafik tasarım süreci daha verimli ve esnek hale geldiğini söyleyebiliriz. Örneğin yapay zekâ modelleri, sektöre özgü trendleri ve müşteri tercihlerini analiz ederek tasarımcılara fikir ve öneriler sağlayabilir.

Yapay zekâ sayesinde tasarımcılar daha verimli çalışabilir ve daha yaratıcı projelere odaklanabilir. Ancak yapay zekâ kullanımı bazı endişeleri de beraberinde getiriyor. Birçoğu, yapay zekâ tabanlı tasarımın sıradan ve standart hale gelebileceğinden endişe ediyor diyebiliriz. Bu görüşlerin aksine yapay zekâ modelleri, insanın duygusal anlayışını ve deneyimini yansıtmada konusunda sınırlı yeteneğe sahiptir. İnsan tasarımcının avantajı, tasarımın duygusal bağlantısında veya ham ifadesinde kalır. Grafik tasarım sürecinde yapay zekânın rolü, bir araç olarak kullanılması ve tasarımcıların vizyonunu desteklemesi olarak görülmelidir. Daha açıklayıcı olarak bakmak gerekirse bir tasarımcı çalışmasını ortaya koyarken yaratıcı düşünmesi gerekmektedir. Yaratıcılık tasarımın en önemli aşamalarından biri olarak yer alır. Gelişen bilgisayar teknolojileri ve uygulamaları ile tasarımcıların da bu uygulamaları bilmesi ve kullanması gerektiği gibi bir algı oluşmaya başladı. Normal şartlarda tasarımcıya bağlı olan ve bu grafik tasarım programlarını kullanan, tasarımcının isteklerini uygulamaya geçiren operatörlük yapan ara elemanlar olması gerekirken; günümüz çalışma şartları ve teknolojiye kolay erişim gibi sebeplerden dolayı teknik bilgisayar becerisi gerektiren operatörlük görevi de tasarımcıya atfedilmiştir. Bu durum bazen

teknik bilginin yaratıcılığın önüne geçmesine ve değer görmesine sebep olabilmektedir. Yapay zekâ tam da bu durumda tasarımcıların yaratıcılıklarının ön plana çıkmasına imkân tanıyacak bir araç olarak değerlendirilebilir. Tasarımcının vaktini daha çok yaratıcı süreçlere ve gelişimine ayırmasına imkân sağlayabilir.

Yapay zekâ ile tasarımcılar arasındaki iş birliği, daha yaratıcı ve etkileyici tasarımların ortaya çıkmasını sağlayabilir. Bu nedenle, gelecekte yapay zekâ teknolojilerinin grafik tasarım alanında daha da gelişmesi ve tasarımcıların yaratıcı potansiyellerini daha iyi kullanmalarını sağlayacak şekilde entegre edilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Alois, S. (1818). Vollständiges lehrbuch der steindruckerey. Verlag des Verfassers.
- Bloch, P. H. (1995). Seeking the ideal form: Product design and consumer response. *journal of marketing*, 59(3), 16-29.
- Boden, M. A. (2004). *The creative mind*. Routledge.
- Duan, Y., Edwards, J., & Dwivedi, Y. K. (2019, Ekim). Artificial intelligence for decision making in the era of big data – Evolution, challenges and research agenda. *International Journal of Information Management*(48), 63-71.
- LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature* (521), 436-444.
- Meggs, P. B., Purwis, A. W. (2021). *Meggs' history of graphic design*. John Wiley & Sons.
- Norvig, P., Russell, S. (2021). *Artificial intelligence: A Modern Approach*. Pearson.
- Kocaman, Ş. (2021). Grafik tasarım endüstrisinde yapay zekâ. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(77), 3000-3016.
- Pathak, D., Krahenbuhl, P., Donahue, J., Darrell, T., Efros, A. A. (2016). Context encoders: Feature learning by inpainting. *IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition* (s. 2536-2544). CVPR.
- Sautoy, M. D. (2020). *The creativity code: Art and innovation in the age of AI*. HBR Press.
- Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. In *The Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417-457.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1993). The concept of creativity: Prospects and paradigms. *Handbook of creativity*, 3-15.
- Sutherland, I. E. (1968). A head-mounted three dimensional display. *Fall joint computer conference*. 1, 757-764. Thompson Books.
- Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*(236), 433-460.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bauhaus-Archiv. (2023, 1 Mayıs). The Bauhaus: Founding, development, dissolution. Bauhaus: https://www.bauhaus.de/en/das_bauhaus/46_leben_am_bauhaus/
- Encyclopædia Britannica. (2023, 10 Aralık) Offset printing. <https://www.britannica.com/technology/offset-printing>.
- Goodfellow, I., Abadie, J. P., Mirza, M., Xu, B., Farley, D. W., Ozair, S., Bengio, Y. (2014, 10 Haziran). Generative adversarial nets. <https://arxiv.org/abs/1406.2661>.
- Perez, L., & Wang, J. (2017, 13 Aralık). The Effectiveness of data augmentation in image classification using deep learning. <https://arxiv.org/abs/1712.04621>.

**SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÇÖZÜMÜNDE KRİZ İLETİŞİMİ
VE İLETİŞİM BECERİLERİNİN ÖNEMİ: BİR KAMU HASTANESİ ÖRNEĞİ¹****THE IMPORTANCE OF CRISIS COMMUNICATION AND COMMUNICATION
SKILLS IN RESOLVING VIOLENCE AGAINST HEALTH WORKERS: AN EXAMPLE
OF A PUBLIC HOSPITAL****Betül Büşra ASLAN**

ORCID: 0000-0001-9688-4012, b.busraaslan@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Sevil BEKTAŞ DURMUŞ

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi

Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü

ORCID: 0000-0003-1211-6310, sevilbektas.durmus@yeniuyuzyl.edu.tr

ÖZ

Sağlık hizmeti verilen kurumlar doğası gereği krizlere açık durumdadır. Son yıllarda sağlık hizmeti sunulan ortamlarda hekimlere ve sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olayları artış göstermektedir. Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının, yaşanan krizler karşısında etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerinin şiddet olaylarının önüne geçmeye yeterli olup olmadığı, şiddetin iletişim boyutlu temelleri, sağlıkta şiddet eylemlerine ilişkin mevcut yasal düzenlemelerin sağlık personelinin etkili iletişim becerilerini kullanma ve çalışma motivasyonunu düşürüp düşürmediği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sağlık çalışanlarının eğitim hayatları içinde ve meslek yaşamlarında karşılaşılabilecekleri şiddet olayları ve krizlerle ilgili nasıl baş edecekleri hakkında birçok araştırma yürütülse de sağlık iletişimi alanındaki çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada, İstanbul İli kapsamında, İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı bir kamu hastanesinde sağlık hizmeti veren sağlık çalışanları ile odak grup görüşmesi yapılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda, sağlık çalışanlarının iş yükünün getirdiği yoğunluk ve sağlık okuryazarlık düzeyinin düşük olması nedeniyle etkili iletişim becerilerini kullanma düzeylerinin zayıfladığı, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ile ilgili cezai müeyyidelerin yetersizliği nedeniyle sağlık çalışanlarının etkili iletişim becerilerini kullanma motivasyonlarının düştüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim becerileri, Kriz iletişimi, Sağlık iletişimi, Sağlıkta şiddet

ABSTRACT

Healthcare institutions, by their nature, are susceptible to crises. In recent years, there has been an increase in incidents of violence directed towards physicians and healthcare workers in environments where healthcare services are provided. In this study, it was tried to evaluate whether the level of health professionals' use of effective communication skills in the face of crises is sufficient to prevent violent incidents, the communication-dimensional bases of violence, and whether the current situation in the legal regulations regarding the acts of violence in health in which health personnel are victimized in our country reduces their motivation to use effective communication skills and work. Although many studies have been conducted on how healthcare professionals can cope with violent incidents and crises they may encounter in their education and professional lives, studies in the field of health communication are limited. In this study, a focus group interview was conducted with healthcare professionals providing healthcare services in a public hospital affiliated to the Provincial Health Directorate in Istanbul. Content analysis was used in the data analysis. The findings suggest that due to the intensity of workload and low health literacy levels, healthcare workers' proficiency in using effective communication skills has weakened. Additionally, the inadequacy of legal sanctions regarding violence against healthcare workers has been observed to decrease the motivation of healthcare workers to use effective communication skills.

Keywords: Communication skills, Crisis communication, Health communication, Violence in health

¹ Bu çalışma, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya ve İletişim Yönetimi Programı'nda 27.09.2023 tarihinde sunulan "Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddetin Çözümünde Kriz İletişimi ve İletişim Becerilerinin Önemi: Bir Kamu Hastanesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de toplumsal hayatın her alanını kuşatan şiddet ve saldırganlık olgusuna, işyeri ortamı dikkate alındığında en fazla sağlık sektöründe rastlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Uluslararası Hemşireler Birliği’nin (ICN) sağlıkta şiddet hakkında yapmış olduğu birçok çalışmayla sağlık çalışanlarının yarısından fazlasının görev esnasında şiddete maruz kaldığı saptanmıştır. Gerek hasta ve hasta yakınları tarafından sağlık çalışanlarına yönelik gerekse sağlık çalışanları tarafından hasta ve hasta yakınlarına, hatta sağlık çalışanlarının birbirlerine yönelik gerçekleştirdikleri şiddet son yıllarda sık sık Türkiye’nin gündeminde yer almıştır.

Sağlık işyeri ortamındaki şiddetin varlığı, hizmetin aksamasına ve kalitesinin düşmesine sebep olmakta, çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde de olumsuz etkilere yol açmaktadır. Sağlık kuruluşlarında şiddetin varlığı, sağlık sistemine karşı güvensizliğin de artmasına neden olmaktadır. Şiddetin nedenleri ve çözüm önerileri kapsamlı olarak ele alınması gereken bir konudur. Sağlıkta şiddet ile ilgili çalışmalar yapılmışsa da sağlık iletişimi alanındaki çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmanın sağlık iletişimi alanına katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemlerinden odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Çalışma, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü’ne bağlı bir kamu hastanesinde gerçekleştirilmiştir. Sağlık hizmeti alan hasta ve hasta yakınları ile en yakın temasta olma özelliği taşıması sebebiyle; hekim, cerrahi hekim, hemşire, yoğun bakım hemşiresi, sağlık sekreteri, güvenlik görevlisi, klinik destek personeli, hasta yönlendirme personellerinden seçilmiş 6 kadın ve 5 erkek olmak üzere toplam 11 sağlık çalışanı ile odak grup çalışması yapılmıştır. Katılımcıların, araştırmanın problemine yönelik bilgi ve birikime sahip, ilgili ve istekli olmaları gözetilmiştir. Görüşmede 14 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış, açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Araştırma grubunu oluşturan katılımcılar, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin ve yaşanan krizlerin iletişim boyutunu ve kriz neticesinde ortaya çıkan şiddetin önlenmesi noktasında yapılması gerekenleri değerlendirmiştir.

1. TEORİK ARKA PLAN

Anlama ve anlaşılma ihtiyacından doğan iletişim, toplumların iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için oldukça önemlidir. Sağlık alanında da iletişim, sağlığın geliştirilmesi açısından günümüzde bir sağlık ihtiyacı kadar önem taşır. Sağlık iletişimi toplum sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi ile toplumsal alanda ortaya çıkabilecek muhtemel sağlık sorunlarına karşı iletişimsel farkındalık oluşturulmasını sağlar ve toplumun da gelişimine destek olur. Sağlık alanında bilgi alışverişi hem kişisel hem de toplum genelinde sağlığın geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde en önemli kaynaktır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 7 Nisan 1948 tarihinde onaylanan tüzüğünde sağlık “yalnızca hasta veya sakat olmamak değil, beden, ruhen ve sosyal yönlerden tam bir iyilik hali” şeklinde tanımlanmaktadır (Somunoğlu, 1999, s. 53). Bu bütüncül yaklaşım nedeniyle sağlık iletişimi anlayışı, tıp bilimi ile sosyal bilimleri bir araya getirmektedir. Sağlık iletişimi Türkiye’de yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık iletişimi, Amerika’da 1970’li yıllardan başlayarak iletişim alanının bir kolu olarak kendini göstermiştir. Hurrelmann’a (2001) göre sağlık iletişimi; sağlıkla ilgili süreçlere dâhil olan, vatandaş olarak sağlık, hastalık ve kamusal sağlık politikasıyla ilgili, profesyonel hizmet sağlayıcısı veya müşteri olan insanlar arasında bilgi, görüş ve duyguların iletilmesi sürecidir (Aktaran: Okay, 2002). Sağlık iletişimi alanı itibarıyla tek yönlü bir iletişim değildir.

Toplumsal hayat içinde iletişim sadece günlük diyaloglarla sınırlı tutulamaz. İletişim becerilerinin aktif bir şekilde kullanılması, toplumsal yaşam döngüsünü etkileyen durumlarda, iletişimin başarılı olması açısından da önem arz etmektedir. Etkili iletişim becerileri, her başarılı ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Bu beceriler, düşüncelerin açık ve dürüst bir şekilde ifade edilmesini teşvik eder ve böylece karşılıklı anlayışı ve güveni geliştirir. Etkili iletişim becerilerine sahip olmak, iş dünyasında, kişisel ilişkilerde ve toplumsal etkileşimlerde kaçınılmaz bir öneme sahiptir (Dökmen, 2004). İletişimin etkili bir şekilde kullanımı iş hayatında ve sosyal hayatta başarıyı beraberinde getirecektir. Ancak her insan, iletişim becerilerini aynı etki derecesinde kullanamamaktadır. Kişilerin yaşadıkları sosyal çevre, toplumsal yapı,

kültürel etki, kullandıkları dil ve yaşadıkları çevresel faktörler nedeniyle geliştirdikleri üslup, temel iletişim becerilerinden faydalanma oranını etkilemektedir. Sağlık alanında, özellikle sağlık profesyonelleri ile hastalar arasındaki etkileşimler de etkili iletişime dayanmaktadır. Sağlık sektöründe iletişim, sağlık çalışanları, hastalar ve hasta yakınları arasındaki etkileşimi ifade etmektedir. Sağlık alanındaki ekip üyelerinin başarısı da bu üç kaynak arasındaki iletişim becerilerinin yansıtılmasına bağlı durumdadır (Kaya, 2011). Hastaların ve hasta yakınlarının sağlık hizmetlerinden faydalanırken, kötü psikoloji ve zor şartlar içinde olduğu düşünülmelidir. Hasta ile temas eden kişilerin etkili dinleme, doğru soru sorma ve empatik iletişim diline dikkat etmesi gerekmektedir. Sağlık çalışanları, sağlık hizmeti alan kişilere karşı güler yüzlü, hoşgörülü, saygılı olmalı ve herkese eşit davranarak hastanın güven duymasını sağlamalıdır.

Sağlık kurumları da diğer kurumsal yapıların organizasyonunda olduğu gibi hiyerarşik bir düzen ve işleyişe sahiptir. Bu hiyerarşik yapı içinde, her bir üst düzey çalışan, altındaki çalışanı yönlendirmektedir. Üst yönetim ile alt düzey çalışanlar arasındaki iletişim, kurumun işlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesi için kritik bir öneme sahiptir. Bu yapılarıdaki işleyişin aksamadan yönetilebilmesi için sağlık çalışanlarının kendi aralarında iletişim kurmalarının yanı sıra yönetim ve sağlık çalışanları arasında, yönetim ve sağlık hizmeti alanlar arasında, sağlık çalışanları ile hasta ve hasta yakınları arasında başarılı bir iletişim becerisinin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Kaya, 2011). Çalışma alanının insan yaşamı gibi önemli bir konuda olması ve sağlık hizmetinin kalitesinin sürdürülebilirliği için sağlık alanındaki iletişim sürecinin başarılı bir şekilde yönetilmesi son derece önemlidir.

Sağlık hizmetlerinin sunumu, bir ekip çalışması gerektirmektedir. Bu ekip, farklı yeteneklere sahip bireylerin bir araya geldiği bir gruptur ve ortak hedefe ulaşmak için işbirliği yapmaktadır. Sağlık kurumlarında ekip üyelerinin bir araya gelme amacı, farklı sağlık meslek gruplarından gelen çalışanların bilgi ve deneyimlerini birleştirerek hastalara sistemli bir bakım sağlamaktır. Hasta tedavisi ve bakımı için bir araya gelen bu profesyoneller arasında da iletişimin süreklilik arz etmesi gerekmektedir (Bayraktar, 2020).

Sağlık kurumlarında özellikle hasta-hekim iletişimi,

sağlık alanındaki iletişimin en önemli türlerinden biridir. Sağlık profesyonelleri, hastalarıyla empati yapmalı, duygusal ihtiyaçlarını anlamalı ve tedavi planını anlaşılır bir şekilde iletmelidir. Bu durum hastaların tedaviye uyumunu artırabilir, endişelerini giderebilir ve güven oluşturabilir. Araştırmalar, hasta-hekim iletişimde kullanılan olumlu dilin hasta memnuniyetini artırdığını ve tedavi sonuçlarını iyi yönde etkilediğini göstermektedir.

İnsan ilişkilerinin çok yoğun olduğu sağlık sektöründe, hastalar ile kurulacak iletişimde, sağlık hizmeti veren kişilerin bireysel tutum ve davranışları önemlidir. Bu hizmeti sunan kişilerin sağlıklı bir iletişim için etkin dinleme, anlaşılır bir ton ve dilde konuşma, sempatik ve güçlü bir beden dili sergilemesi gerekmektedir. Hasta ve hasta yakınının hassas ve uyarılara açık olduğu hastane ortamında iletişim, bir sanat özelliği taşımaktadır. Hassas grup olarak nitelendirilen hastane hizmeti alan kişilere karşı oldukça dikkatli bir tavır ve iletişim dili takınılmalıdır. Korku ve kaygının en üst seviyede yaşandığı hastanelerde çalışanların, hastaların ve hasta yakınlarının olumsuz duygu durumlarını yükseltecek hal ve davranışlardan uzak durması beklenmektedir.

Sağlık kurumlarındaki iletişim becerileri, sağlık hizmeti tüketicilerinin, sağlık riskleri ve tedavi çeşitliliği ile ilgili bilgi edinme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. İletişim becerileri, hastaların tedavi sürecinde ve hizmet alımlarında ilgili konuyu daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Ayrıca sağlık hizmeti sunanlarla hastalar arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir. Sağlık hizmetlerinde etkili iletişim kullanma becerileri, kısıtlı zaman diliminde, stresli ve baskı altında olan çalışma ortamının doğası da düşünüldüğünde karmaşık ve zordur. Sağlık profesyonelleri çoğu kez hasta ve yakınlarına kötü haberi vermek ve zor süreçleri aktarmak durumunda kalmaktadır. İlgili kişiler iyi bir iletişim becerisine sahip değillerse bu durum sağlık çalışanlarında stres kaynağı oluşturmaktadır (Bramhall, 2014). Sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim becerileri ve empati gelişimini büyük ölçüde etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında eğitim ve öğrenme fırsatları, çeşitli hasta gruplarıyla elde edilen pratik deneyimler, çalışanların duygusal ihtiyaçlarını karşılamak için kaynaklar ve sağlık kuruluşlarındaki genel kültürel anlayış yer almaktadır. Sağlık profesyonelleri arasında iletişim becerileri

üzerinde etki yaratan bir diğer faktör, teknoloji kullanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknoloji kritik yönleri güçlendirmek veya zayıflatmak adına güçlü bir potansiyele sahiptir. Sağlık sistemleri ve eğitim kurumları, personelleri içinde iletişim ve empatiyi yüksek bir standartla yerleştirmek için bu alanlara öncelik vermelidir (Yılmaz ve Özkan, 2009).

Başarısız iletişim becerileri sebebiyle, doğası gereği krizlere açık durumda bulunan sağlık kurumlarında yaşanan krizlerin, iyi yönetilemediği zaman şiddetle sonuçlanan eylemlere dönüştüğü görülmektedir. Toplumda bireyler arası iletişim istenilen seviyede değilse, bireyler sorunlarını konuşarak çözmek yerine çözümü şiddette aramaya başlamaktadır. Yaygın literatürde şiddet beş ayrı başlık altında ifade edilmiştir. Bunlar en başta fiziksel olmak üzere; sözlü, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddet şeklinde sıralanmaktadır (Durmuş, 2019). Günümüzde sanal ortamlarda bireylerin çok uzun süreler geçirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bu ortamlarda servis edilen şiddet içeren görüntüler bireyler tarafından kanıksanmakta, işlenen onlarca öldürme olayı ve yıkımlardan kimseye bir yaptırım uygulanmadığı görüldüğünde ise bunlar insan zihni tarafından normalleştirilmektedir. Öğrenilen bu şiddet, normal hayatta taklit yoluyla uygulama alanı bulmaktadır (Sanders, 1999). Özellikle sağlık alanında yaşanan şiddete karşı cezai yaptırımların caydırıcı nitelikte olmaması öğrenilmiş şiddet olgusundan çıkmayı da zorlaştırmaktadır.

Şiddetin sebebi birey ve ortama göre farklılık arz etmektedir. Bireyin yaşadığı coğrafyanın, yediği gıdaların, soluduğu havanın ve iklim şartlarının ekolojik etkisinin şiddet üzerinde tesir ettiği bilinmektedir. Daha az sağlıklı toplumlarda, sağlıklı toplumlara nazaran daha çok şiddet görülmektedir (Durmuş, 2019). Yapılan araştırmalara göre de bir toplumda okuma-yazma seviyesinin düşük olması, alkol tüketiminin, uyuşturucu alışkanlığının ve işsizlik oranlarının yüksek olması bireylerin şiddete yönelmelerinde etkili faktörler olarak görülmektedir (Sanders, 1999).

Sağlık hizmetleri sunulan profesyonel yapılarda gerçekleşen şiddet; bir veya birden fazla sağlık çalışanı, sağlık hizmeti alan hasta ve hasta yakınları ya da üçüncü şahıslar ile diğer sağlık çalışanları arasında meydana gelen fiziksel veya ruhsal olumsuz davranış-

lardır (Sadullah, 2009). Ulusal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Enstitüsü (NIOSH) işyeri şiddetini “işyerindeki veya görevdeki kişilere yönelik fiziksel saldırılar ve saldırı tehditleri dâhil olmak üzere şiddet içeren eylemler” olarak tanımlamakta ve sağlık çalışanlarını, işyerinde şiddete karşı en savunmasız olan meslek üyesi olarak görmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Çalışma Bakanlığı, 2002-2012 yılları arasında sağlık hizmetlerinde ciddi yaralanmalı şiddet olayı oranının diğer sektöre göre dört kattan daha fazla olduğunu belirtmektedir (U.S. Department of Labor, 2004, aktaran Alsaleem vd. 2018).

Türkiye’de ise Sağlık-Sen’in 2022 yılında yayımladığı Sağlıkta Şiddet Raporu’na göre, 2021 yılında 190 olan şiddet vakası sayısı 2022’de 249’a çıkmıştır (Sağlık-Sen, 2023). Bu rapora göre; şiddet ve saldırının en çok yaşandığı yerin acil servisler olduğu, saldırı türünün sözlü-fiili şiddet, saldırganların ise hasta veya hasta yakını olduğu belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca şiddetin en çok doktorlara ve kadın sağlık çalışanlara yöneldiği saptanmıştır.

Son yıllarda Türkiye’de sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin dikkat çekici boyuta ulaştığı farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Sağlık personeline yönelik şiddet olaylarının neden-sonuç ilişkilerinin kurulabilmesi ve şiddet uygulayan kişilerin özelliklerinin izlenmesi amacıyla, 2012 yılında Beyaz Kod uygulaması getirilmiştir. Türk Tabipleri Birliği (TTB), sağlık alanında şiddetin gün geçtikçe artması üzerine, 2022 yılında hekimler arasındaki dayanışmayı artırmak ve hekimlerin hizmet alabilmeleri için “TTB Yanımda” mobil uygulamasını oluşturmuştur (Türk Tabipleri Birliği, 2022).

Sağlık kurumlarında şiddet riskini artıran değişik faktörler bulunmaktadır. Tıbbi tedavi öncesi veya sonrasında hastanın hayatını kaybetmesi, hasta ve yakını ile yaşanan iletişim kazaları, hasta ve yakınının ihtiyacı olduğu anda haklı ya da haksız nedenlerden dolayı sağlık personeline ulaşamaması ve gerekli bilgilendirmenin kendilerine yapılmaması gibi durumlar şiddete giden eylemlere yol açmaktadır (Özcan ve Bilgin, 2011). Sağlık hizmeti sunan yapılar 24 saat kesintisiz hizmet vermektedir. Hizmet almaya giden kişilerin hassas ve stresli yapıda olmaları, hizmet verecek sağlık personeli sayısının yetersizliği, hizmet almak isteyen hasta veya hasta yakınlarına yeterli

hizmet verilemeyişi, hastaların uzun süre bekletilmeleri ve yeterli bilgi akışının sağlanamaması sağlıkta şiddete ve krize neden olan başlıca etmenlerdir. Hastalık durumlarında daha hassas bir yapıda ve bir bilinmezlik ile baş başa kalan hasta ve hasta yakınları, çoğunlukla gergin ve sınırlı bir ruh halinde olmaktadır. Böyle zamanlarda sağlık çalışanlarından empati kurma, anlayış gösterme ve anlaşılır bir iletişim dili kullanması beklenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, sağlık hizmeti veren kurumlarda şiddete yönelik eylemlerin nedenlerini iletişim boyutuyla ele alarak ortaya koymaktır. Bu amaçla sağlık çalışanları ile odak grup çalışması yapılmış olup, sağlıkta şiddetin temel sebepleri tartışılarak, sağlıkta şiddeti azaltmaya yönelik önerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının yaşadığı veya şahit olduğu şiddetin ve iletişim sorunları nedeniyle oluşan krizlerin temel sebepleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Şiddetin önüne geçmek için öneriler saptanarak, alana katkı sağlaması amaçlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Sağlık çalışanlarının iletişim, kriz iletişimi, şiddet ve sağlık iletişimine dair görüş, düşünce ve algılarının ne boyutta olduğunu, etkin iletişime ilişkin yaklaşımlarının ve iletişimi engelleyen faktörlerin neler olabileceğinin somut bir şekilde anlaşılması, bu çalışmanın en temel hedefidir. Bu amaçla çalışmanın yönteminde; konu hakkında merak edilenleri daha iyi analiz edebilmek için önemli bir işleve sahip bir nitel araştırma yöntemi olan odak grup çalışması yapılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Bu çalışma için belirlenen odak grup görüşmesi katılımcıları, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı bir kamu hastanesinde görevli; hekim, cerrahi hekim, hemşire, sağlık sekreteri, güvenlik görevlisi, klinik destek personeli, hasta yönlendirme personeli olarak belirlenmiştir.¹ Çalışma, İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'nden ve İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmesi katılımcıları, hastalar ile birebir iletişim ve temas halinde olan 6 kadın ve 5 erkekten oluşan toplam 11 sağlık çalışanı ile yapılmıştır.

¹ Araştırma çalışmalarını gerçekleştirmek üzere etik kurul onayı ve izinleri alınan İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'nün talebi doğrultusunda çalışmanın gerçekleştirildiği hastanenin ismi belirtilmemiştir.

Katılımcıların görüşme yapmayı kabul etme, istekli ve kendi rızalarının olması gözetilmiş ve imzalı rıza, onam formu ve demografik bilgi formu alınmıştır. Çalışma, onayı alınan kamu hastanesinin başhekimlik binasının toplantı salonunda, 19 Eylül 2023 tarihinde 14.00-15.35 saatleri arasında yapılmış ve görüşme 1 saat 35 dakika sürmüştür.

Görüşmelerde etik kurul onayı ile ses kaydı alınmış, katılımcıların fikirlerini özgürce belirtebilmeleri ve hiçbir baskı unsuru altında kalmamaları için, katılımcıların isimlerinin belirtilmesi yerine K1, K2, K3 şeklinde kodlamaya gidilmiştir. Ses kaydı alınan odak grup çalışmasında katılımcılardan elde edilen veriler, daha sonra yazılı hale getirilerek deşifre edilmiştir. Araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış 14 açık uçlu soru ile katılımcıların yorumları değerlendirilmiştir (EK: 1).

Araştırmanın İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı bir kamu hastanesinde görev alan, farklı birimlerde pozisyonlanan sağlık çalışanları ile yapılmış olması ise çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmanın en önemli kısıtı, odak grup çalışmasından elde edilen verilerin, bir başka çalışma ile kantitatif yöntemlerle sınanmamasıdır.

2.2. Araştırmanın Temel Sorunsalı

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ve sağlık hizmetlerinde yaşanan iletişimsel krizlere yönelik sağlık çalışanlarının etkili iletişim becerileri düzeylerini anlamak amacıyla yapılan çalışmada başlıca iki soruya cevap aranmıştır.

1. Sağlık çalışanlarının kriz iletişimi ve iletişim becerilerine yönelik eğitimlerinin desteklenmesi, sağlıkta yaşanan kriz ve şiddetin önüne geçmeye olanak sağlar mı?
2. Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ile ilgili cezai müeyyidelerin yetersizliği, sağlık çalışanlarının etkili iletişim becerilerini kullanma motivasyonlarını düşürür mü?

3. BULGULAR

Odak grup görüşmesine katılan sağlık çalışanlarının demografik bilgileri sunulduktan sonra çalışmada kullanılan 14 açık uçlu soruda, diyalogları daha anlaşılır hale getirmek ve iyi analiz etmek için görüşmeler 6 ana başlık altında toplanarak incelenmiştir. Bunlar:

1. Katılımcıların ifadelerine yansıyan iletişim kavramı,

2. Katılımcıların yaşadığı iletişim sorunları,
3. Katılımcıların etkili iletişime ilişkin yaklaşımları,
4. Katılımcıların ifadelerine yansıyan şiddet kavramı,
5. Katılımcıların yaşadığı şiddete ilişkin ifadeleri,
6. Katılımcıların şiddete uğradığında verdiği tepkilerin nasıl olduğudur.

Katılımcılardan 2 kişi hekim, 1 kişi aile hekimi, 1 kişi cerrahi hekim, 3'ü hemşire (1 hemşire, 1 acil, 1 yoğun bakım hemşiresi) 2 sağlık sekreteri (kayıt ve karşılama), 1 güvenlik şefi, 1 güvenlik görevlisi, 6 kadın ve 5 erkek olmak üzere toplam 11 kişi olarak belirlenmiştir. Katılımcıların çalışma süreleri 5 ile 15 yıl arasında değişmektedir.

Tablo 1. Katılımcıları Tanımlayıcı Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet	
Erkek	5
Kadın	6
Yaş	
18-30	9
30-40	2
40-50	-
50-60	-
Medeni Durum	
Evli	4
Bekâr	7
Eğitim Durumu	
Lise	1
Önlisans	1
Lisans	5
Yüksek Lisans	-
Doktora	4
Görev	
Hekim	4
Hemşire	2
Klinik Destek Personeli	1
Sağlık Sekreteri	2
Güvenlik	2
Mesleki Deneyim	
0-5	8
6-15	3
16 ve üzeri	-

3.1. Katılımcıların İletişimi Nasıl Tanımladığına Yönelik Bulgular

Katılımcılar ile iletişim kavramı üzerine konuşulmuş, iletişimin ne anlam ifade ettiği, sağlık iletişimini nasıl tanımladıkları tartışılmıştır. Öznel olarak yaptıkları değerlendirmelerden anahtar kelimeler çıkarılarak içerik analizi yapılmıştır. Bu kavramlara Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların İfadelerine Yansıyan İletişim Kavramlarına Yönelik Bulgular

Yaklaşımlarla ilgili Kavramlar	Kişi
Bilgi aktarımı	8
Diyalog	8
Etkileşim	9
Anlaşma	6
Empati	11
Kişilerarası İletişim Bağlamında	
Beden Dili	11
Bedensel temas	4
Dil ötesi (üslup)	11
İletişim Türleri ile İlgili Kavramlar	
Sözlü İletişim	11
Yazılı İletişim	8
Sözsüz İletişim	11

Sağlık çalışanları ile iletişim ve sağlık iletişimi kavramları üzerine tartışılan görüşmede; K1, K10 ve K11 iletişimin “bilgi, düşünce ve tutumların aktarılması”, K5 “empati ve doğru araçlarla doğru bilgi akışının sağlanması” şeklinde tanımlamalarda bulunmuştur. Kullanılan söylemler ve tanımların literatürde yer alan tanımlar ile örtüştüğü görülmektedir. Katılımcılar, sağlık iletişimi kavramını iletişim kavramından ayıran en büyük farkın empati ve daha duygusal, hassas bir iletişim yaklaşımı olduğunu düşünmektedir. İletişim kavramına dair değerlendirmelerinde 11 katılımcının hepsi empati, dil ötesi kavramlarının gerekliliğine ve önemine vurgu yapmaktadır. Çalışma alanları sebebiyle, kısa zaman zarfında hızlı hareket etmek ve nitelikli bilgi aktarmanın kendileri için önemli olduğunu savunmuşlardır. Katılımcıların hepsi iletişimin yazılı, sözlü ve sözsüz unsurlarının bir bütün olarak ele alınması gerekliliğini savunmuştur. Ancak zaman kısıtı sebebiyle yazılı, sözlü ve sözsüz iletişim yollarını etkin kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar, çalışma hayatlarını her ne kadar yoğun

stres altında ve hızlı bir tempoda geçiriler de sağlık hizmeti alan kişiler ile sağlıklı iletişim kurma çabasında olduklarını ifade etmişlerdir. Fakat çoğu kez iş yüklerinin fazla olması nedeniyle hasta veya hasta yakınları ile kurdukları iletişimin sınırlı ve eksik kaldığını belirtmişlerdir. İletişim kazalarının yaşanma olasılığının artmasını da bu nedene bağlamaktadırlar. Özellikle hekim katılımcılar, sağlık hizmeti alan kişiler ile sözlü iletişimin yanı sıra yazılı iletişimin de önemine inanmaktadır. Vakti efektif kullanarak mutlaka hasta ve hasta yakınlarına yönergelerini yazılı olarak sunmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. 4 katılımcı meslekleri gereği kişiler arası iletişimde temasın önemli bulunduğunu kaydetmiştir. Katılımcıların hepsi sözsüz iletişimin, üslubun, beden dilinin kişiler arası iletişimde önemine vurgu yaparak, davranışların sözlerden daha yüksek seste olduğunu vurgulamıştır.

3.2. Katılımcıların Yaşadığı İletişim Sorunlarına Yönelik Bulgular

Katılımcılar ile sağlık kurumlarında yaşanan iletişim kaynaklı problemler tartışılmıştır. Katılımcıların ifadelerine yansıyan anahtar kelimeler Tablo 3'te değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların İfadelerine Yansıyan İletişimi Engelleyen Faktörlere Yönelik Bulgular

Kavramlar	Miktar
Ön yargı	9
Sağlık hizmetleri sistemi	11
Personel yetersizliği	6
Empati eksikliği	9
Eğitim	11
Zaman	6
Bencillik	5
Madde kullanımı	2

İletişimi engelleyen en önemli faktör, sağlık hizmetleri sistemlerinin yetersizliği olmuştur. Katılımcılardan K1, K2, K3 ve K4, “ihtiyaca karşılık verecek nitelikte çalışanın bulunmaması, kısıtlı zaman diliminde hizmet vermeye çalışır durumdayken daha fazla zaman sorununu doğurduğunu” belirtmiştir. Zaman ile ilgili yaşanan sorunlar iletişim kazalarını doğurmaktadır. Katılımcılardan 9 kişi iletişim kaynaklı sorunların temelini sağlık hizmeti almak için başvuran kişilerin sağlık çalışanlarına yönelik empati kuramalarına ve bencil yaklaşımlarına dayandırmıştır. Sağlık

hizmeti almak isteyen herkesin benmerkezci tutumunun olayı işin içinden çıkılmaz bir hale getirdiğini belirtmişlerdir. Bu tavrın sebebini ise 11 kişi eğitimsizliğe dayandırmaktadır. Katılımcılardan 9 kişi, iletişimi engelleyen en önemli faktörün önyargı olduğunu söylemiştir. K3, “önyargının bazen kendilerine karşı, bazen de özeleştirilerek sağlık çalışanlarının hastane hizmeti almaya gelenlere yönelik var olduğu” şeklinde görüş belirtmiştir. K10 ve K11, “sağlık hizmeti almak için gelen hasta ve yakınlarının geçmişte yaşamış oldukları olumsuz deneyimleri çoğu kez sağlık çalışanlarına yansıttıklarını” savunmuştur. K8 ve K7, iletişimi engelleyen en önemli faktör olarak, “hasta veya hasta yakınlarının eğitim düzeylerinin düşük olmasına ve çoğu kez madde kullanmalarından kaynaklandığına” dikkat çekmiştir.

3.3. Katılımcıların Etkili İletişime İlişkin Bulgular

Sağlık çalışanlarında etkili iletişimin nasıl olması gerektiği tartışılmış, katılımcıların kullandığı ifadeler Tablo 4'te değerlendirilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Etkili İletişime Dair Bulgular

Kavramlar	Miktar
Bilgi Aktarımı	8
Açık ve net iletişim	9
Beden Dili	11
Empati	11
Eğitim	3

Katılımcıların hepsi etkili iletişimin temelini empatiye dayandığını, çoğu kez küçük bir beden hareketiyle bile karşılıklı anlayış ve iletişim içinde olduklarını savunmaktadır. 9 kişi etkili iletişimi “açık net bilgi paylaşımının varlığı” ile ilişkilendirmişlerdir. Hastalarla diyalog kurarken tıp terminolojisinin kullanılmaması, yabancı kelimelere fazla yer verilmemesi, kültürel olarak hastaların seviyesine inilerek iletişim kurulmasının önemine değinmişlerdir. Çoğu kez krizlerin, hasta ve hasta yakınının bilgisiz bırakma veya eksik bilgilendirme nedeniyle çıktığını belirtmişlerdir.

3.4. Katılımcıların İfadelerine Yansıyan Şiddet Kavramına İlişkin Bulgular

Katılımcıların şiddet kavramlarına yönelik algı ve düşünceleri değerlendirildiğinde, şiddete giden yolun ilk olarak krizler ile kendini gösterdiği belirtilmiştir.

K11, “hasta veya hasta yakınlarının yüksek ses tonu ile konuşmaya başlaması, büyük beden hareketleri ile konuşmasını desteklemesinin bir kriz başlangıcı” kabul ettiğini ifade etmiştir. Katılımcılar ile iletişim kaynaklı bir krizin başlayacağını anladıklarında nasıl davrandıkları üzerine tartışıldığında, K10 “mümkün oldukça daha sakin bir ses tonu ve anlaşılır açıklayıcı ifadeler kullanmaya çalıştığını” belirtmiştir. K11 mümkün oldukça beyaz kod geçmemek için mücadele ettiklerini, açık bir iletişim dili kullanarak sorunun çözülmesi yoluna gitmeyi tercih ettiklerini belirtmiştir. K8, K7, K5 iletişimsel bir krizin başlamasını çoğu kez hastanın yakınlarının yanında bulunan başka kişilerin dâhil olması ile krizin çözülmesinin zorlaştığını hatta şiddete gitmesinde etken olduğunu dile getirmişlerdir.

3.5. Katılımcıların Şiddet Yaşamalarına Yönelik Bulgular

Katılımcılara, eğitim süresi içinde ve çalışma hayatları içinde psikolojik, fiziksel veya sözlü şiddete maruz kalıp kalmadıkları ve şahit olup olmadıkları hakkında sorular sorulmuş, değerlendirmeler Tablo 5’te evet ve hayır şeklinde sunulmuştur.

Tablo 5. Katılımcıların Şiddet Yaşamalarına Yönelik Bulgular

Soru		
1) Çalışma ortamında şiddete maruz kaldınız mı?	Evet	11
	Hayır	0
2) Çalışma ortamında fiziksel ve sözlü şiddete şahit oldunuz mu?	Evet	11
	Hayır	0
3) En son ne zaman şiddete maruz kaldınız?	Son 6 Ay İçerisinde	11
	Son 1-2 Yıl İçerisinde	
	Son 5 Yıl İçerisinde	
	Son 10 Yıl İçerisinde	
4) Yaşadığınız şiddet olaylarının sağlık sistemi veya uygulamalarıyla ilişkisi olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	9
	Hayır	2
5) En son maruz kaldığınız şiddetin türü nedir?	Fiziksel Şiddet	3
	Sözlü Şiddet (Taciz, Korkutma,	
	Cinsel Taciz Gibi)	7
	Psikolojik Şiddet	7

Katılımcıların hepsi çalışma hayatları içinde birçok kez sözlü şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir. Fiziksel şiddete maruz kalan 3 kişi, fiziksel şiddete bizzat şahit

olan ise 11 kişidir. Katılımcılardan hepsinin şiddetin bir ya da birkaç türünü yaşamış oldukları saptanmıştır. En son ne zaman şiddete maruz kaldıkları sorulduğunda ise son 6 ay ifade edilmiş, K8 ve K7 adlı katılımcılar ise ayda bir kez mutlaka bir şiddete şahitlik ettiklerini söylemiştir. Katılımcılardan 7 kişi psikolojik şiddete maruz kaldıklarını, 2 kişi de çalışma hayatları içinde meslektaşlarından psikolojik şiddet gördüklerini bildirmiştir.

3.6. Katılımcıların Şiddete Maruz Kaldıktan Sonraki Sürece İlişkin Bulgular

Katılımcılara çalışma hayatları içinde maruz kaldıkları ya da şahit oldukları bir şiddet durumu karşısında sonraki süreci nasıl yönettikleri ve ne hissettiklerine yönelik bulgular Tablo 6’da aktarılmıştır.

Tablo 6. Katılımcıların Şiddet ve Krize Maruz Kaldıktan Sonraki Sürece İlişkin Bulgular

Sinirlendim	2
Korktum	3
Sistem ile ilgili düzenlemelerin geleceğine dair ümidimi yitirdim	9
Artık sıradanlaştı	9
Meslekten soğudum	2

Şiddete maruz kaldıktan ya da şahit olduktan sonra, şiddet uygulayan kişiye yönelik herhangi bir cezai müeyyidenin olmaması, hatta şikâyetçi olunması halinde dahi arabuluculuk yapılması nedeniyle, 9 kişi sistemin ilerleyişine ve düzelmeyeceğine yönelik ümitsiz olduklarını ifade etmiştir. Şiddet uygulayan kişilere karşı bir ceza yaptırımının olmamasının, sağlık çalışanlarının çalışma motivasyonlarını düşürmekte olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan 2 kişi meslekten soğuduklarını, çalışma yeri olarak tercihlerini daha adil bir yaklaşımla yönetildiğine inandıkları hastanelerden yana kullandıklarını dile getirmiştir. Ayrıca katılımcılara yöneltilen medyada çıkan sağlıkçılara yönelik haberlerden nasıl etkilendikleri sorusuna ise K5, K6 ve K9, “artık sıradan bir haber niteliği taşıdığı ve başka bir gün en yakınının ya da kendilerinin haberinin çıkma ihtimalinin yüksek olduğu” düşüncesine kapıldıklarını kaydetmişlerdir.

SONUÇ

Şiddet; fiziksel gücün kasıtlı olarak kullanılması, tehdit etme veya yaralama, ölüm, psikolojik zarar, yoksunlukla sonuçlanan veya sonuçlanma olasılığı yüksek olan, kişinin kendisine, başka bir kişiye veya bir gruba ya da topluluğa karşı uyguladığı eylemlerdir. Sağlık alanında şiddeti etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. En önemli unsurlar arasında hasta veya hasta yakınlarının asabiyet, saldırganlık gibi duyguları ile aile üyesini kaybetmeye bağlı öfke ve iletişim engelleri yer almaktadır.

Doğası gereği krizlere açık durumda olan sağlık hizmetleri verilen yerlerde yaşanan şiddet, ne yazık ki yalnızca Türkiye’de değil, tüm dünyada önlenmeye çalışılan evrensel bir sorun haline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) başta olmak üzere, Türkiye’de de birçok kurum ve kuruluş bu sorunu çözümlmek için araştırmalar yapmakta ancak sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin önüne geçilememektedir.

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin çözümünde kriz iletişimi ve iletişim becerilerinin önemine dair bir çözüm sunmaya yönelik yapılan bu çalışmada, “sağlık çalışanlarının kriz iletişimi ve iletişim becerilerine yönelik eğitimlerinin desteklenmesi, sağlıkta yaşanan kriz ve şiddetin önüne geçmeye olanak sağlar mı?” sorusuna cevap aranmıştır.

Elde edilen bulgular analiz edildiğinde; sağlık personelinin iletişim ve sağlık iletişimi konusunda teorik bilgi düzeylerinin yeterli olduğu, literatüre hâkim oldukları görülmüştür. Ancak sağlık hizmetlerindeki mevcut sistemsel sorunların sağlık çalışanlarının iletişim becerilerini zayıflatığı saptanmıştır. Kurumlarda yeterli sağlık çalışanının olmaması mevcut çalışanlar üzerinde iş yükünü artırmaktadır. Hasta bakma sürelerinin az, bekleyen hasta sayısının fazla olması, aşırı kalabalık ortamlarda çalışmak zorunda kalmalarının getirdiği stres ve oluşturduğu gerginlik faktörlerinin, sağlık çalışanlarının etkili iletişim kullanma becerilerini zayıflatığı sonucuna varılmıştır. Sağlık çalışanlarının şiddetle baş etme konusunda yeterince bilgiye sahip olmalarına rağmen hasta ve hasta yakınlarının sağlık hizmetleri sistemleri hakkında bilgi düzeylerinin olmaması da iletişim krizlerinin çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmada özellikle önyargı, dinlememek ve

benmerkezci yaklaşımlar iletişimi engelleyen birincil unsurlar olarak öne çıkmıştır. Özellikle önyargı unsuru, kişiler arası iletişim çatışmasına neden olan ve iletişimi olumsuz etkileyen, çoğu kez anlamayı, dinlemeyi engelleme gücüne sahip önemli bir sebep olarak görülmektedir. Önyargılı olan birey, önceden hüküm vererek iki taraf arasında geçilmesi zor bir engel ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da katılımcıların söylemleri üzerinden, iletişime engel olan en önemli unsurun “karşılıklı önyargının varlığı” olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma neticesinde yapılan analizlerde; sözsüz iletişimin, üslubun ve beden dilinin kişiler arası iletişimde kriz ve şiddetin önüne geçen çok güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada cevap aranan bir diğer soru ise “sağlık çalışanlarına yönelik gerçekleşen şiddet ile ilgili cezai müeyyidelerin yetersizliğinin sağlık çalışanlarının etkili iletişim becerilerini kullanma motivasyonlarını düşürüp düşürmediği” olmuştur. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların hepsi sözlü şiddete birçok kez maruz kalmış, fiziksel şiddete şahit olmuştur. Şiddet uygulayan kişilerin cezai bir yaptırıma tabi tutulmaması nedeniyle sağlık çalışanlarının sistemsel işleyişe güven duymadıkları, düzenlemelerin gerçekleşmesine dair inançlarının zayıf ve çalışma motivasyonlarının düşük olduğu sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ile ilgili cezai müeyyidelerin yetersizliğinin sağlık çalışanlarının etkili iletişim becerilerini kullanma motivasyonlarını düşürdüğü saptanmıştır.

Sağlık iletişimi alanı, Türkiye’de yeni sayılabilecek bir alandır. Alana katkı sağlaması bakımından önem arz eden bu çalışmada; şiddetin her çeşidine karşı bir önlem alınması ve cezai yaptırımların caydırıcı nitelikte olması, şiddet karşısında raporlama ve ilgili birimlerin şiddete yönelik bildirimlerinin istekli hale getirilmesi çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Bu konuda şiddeti önlemeye yönelik caydırıcı cezalar getirilmesi önerilmektedir. Kamusal düzeni bozması ve hizmet akışını etkilemesi nedeniyle, sağlık çalışanlarına yönelik şiddete teşebbüs eden veya şiddet uygulayan kişilerin sağlık hizmet sisteminde takibe alınması ve ilgili kişilerin bir sonraki sağlık hizmet alımında güvenlik desteği ile doktor kontrollerini gerçekleştirmesi uygulaması getirilebilir. Bir diğer

caydırıcı önlem ise şiddete teşebbüs eden ya da şiddet uygulayan kişinin para cezasına çarptırılması şeklinde olabilir.

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddeti önlemede ya da şiddete giden yolda gelişen krizleri çözümlemede kesinlikle sadece fiziki şartların düzenlenmesi ya da sağlık çalışanlarına eğitim verilmesi tek başına yeterli olmayacaktır. Sağlık hizmeti alan kişilerin de sağlık okuryazarlığı eğitimi almaları gerekmektedir. Bu yönde gerçekleşen şiddetin nedenlerine yönelik çalışmaların hasta açısından da incelenmesi gerekmektedir. Şiddetin kaynağı bir olmadığı gibi, çözümü de tek değildir. Sağlık Bakanlığı, sağlıkta şiddet sorununun çözümü için, kurumlar, sağlık çalışanları, hastalar ve medya organları birlikte çalışmalı ve birlikte önlem almalıdır.

KAYNAKÇA

- Alsaleem, S. A., Alsabaani, A., Alamri, R. S., Hadi, R. A., Alkhayri, M. H., Badawi, K. K., and Al-Bishi, A. M. (2018). *Violence Towards Healthcare Workers: A Study Conducted in Abha City, Saudi Arabia. Journal of Family & Community Medicine*, 25(3), s.188.
- Bayraktar E. (2020). Sağlık çalışanlarının iletişim becerisi ve duygu gereksinimlerinin incelenmesi. Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Hemşirelik Bilimi Anabilim Dalı.
- Bramhall E. (2014). Effective communication skills in nursing practice, *Nursing Standard*, 29 (14), s.55.
- Dökmen, Ü. (2004). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık ve Matbaa Sanayi Ticaret AŞ.
- Durmuş, M. (2019). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet: Konya 112 acil sağlık hizmetlerinde bir uygulama. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya F. (2011). Hemşirelerin iletişim ve empatik beceri düzeyleri ile hastaların hemşirelik bakımını algılayışlarının karşılaştırılması. Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı.
- Mian, M. (2004). World report on violence and health: what it means for children and pediatricians. *The Journal of Pediatrics*, 145(1), 14-19.
- Okay, A. (2002). Kriz Yönetimi ve Halkla İlişkiler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. (2)12, 473-498.
- Özcan, N., ve Bilgin, H. (2011). The use of expressive methods for developing empathic skills. *Issues In Mental Health Nursing*, 32(2), 131-136.
- Sadullah, Ö. (2009). *İnsan kaynakları yönetiminde koruma işlevi (İş güvenliği ve iş gören sağlığı)*. İnsan kaynakları yönetimi. Beta Basım Yayım Dağıtım.

Sanders B. (1999). *Öküzün a'sı, elektronik çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi*. (Ş. Tahir, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Somunoğlu, S. (1999). Kavramsal açıdan sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4(1), 51-62.

Yılmaz E. ve Özkan S. (2009). Hemşirelik öğrencilerinin empatik beceri ve iletişim beceri düzeyleri ile bireysel özellikleri arasındaki ilişki. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*. 25(1), 37-50.

İNTERNET KAYNAKLARI

Sağlık Sendikası. (2023, 1 Haziran). Sağlık-Sen 2022 Yılı Sağlıkta Şiddet Raporu: <https://agri.sagliksen.org.tr/haber/12308/saglik-sen-2022-yili-saglikta-siddet-raporu> adresinden alındı.

Türk Tabipleri Birliği. (2023, 1 Haziran). TTB Yanımda Uygulaması Kullanıma Açıldı: https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=c06bd78c-79fc-11ed-b4df-d1d4aff1ac8a adresinden alındı.

EKLER

Araştırma kapsamında kullanılan yarı yapılandırılmış açık uçlu 14 soru.

Şiddet kavramı sizin için ne ifade ediyor?

Sağlık iletişiminde kriz kavramı sizin için ne ifade ediyor?

İletişim kurduğunuz hasta veya hasta yakını tarafından yeterince anlaşılıp anlaşılmadığınızı hissediyor musunuz?

Hasta veya hasta yakınları ile bir konuda iletişim kuramadığınızı düşündüğünüzde nasıl davranırsınız?

İletişim kurduğunuz hasta veya hasta yakınının tutumunu mu sorununu mu önceliklersiniz?

Hasta veya hasta yakını ile iletişim kurduğunuzda anlatmak istediklerine yeterince zaman ayırabiliyor musunuz?

Ses tonunuzu konunun özelliğine göre ayarlayabiliyor musunuz?

Şiddete yol açan unsurların sinyallerini anlayabiliyor musunuz?

Çalıştığınız sağlık kurumunda fiziksel ya da sözlü şiddete maruz kaldınız mı?

Çalıştığınız sağlık kurumunda fiziksel ya da sözlü şiddete tanık oldunuz mu?

Şiddet ya da eğilimine maruz kalındığında bu durum ile nasıl baş ediyorsunuz?

Şiddete yönelik bir aksiyon karşısında durumu nasıl yönetebiliyorsunuz?

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet de mevcut yasal düzenlemelerin etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin, doğru iletişim yollarıyla çözülebileceğine inanıyor musunuz?

SIYASAL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: SINIR ÖTESİ OPERASYONLARA DAİR BİR İNCELEME

THE USE OF SOCIAL MEDIA IN POLITICAL COMMUNICATION: A STUDY ON CROSS-BORDER OPERATIONS

Dr. Gamze GEZGİNCİ

ORCID: 0009-0001-1303-1629, gamzegezginci90@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Taylan MARAL

İstanbul Gelişim Üniversitesi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Yeni Medya ve İletişim Bölümü

ORCID: 0000-0003-4508-4001, taylanmaral@gmail.com

ÖZ

Bilgi tüketiminin hızla gerçekleşmesi ve yeni teknoloji sistemlerinin toplumsal çevrelerce kabul görmesi, kitleleri içerik ve bilgi paylaşımı noktasında özgür kılmış ve insan hayatında birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bireyler, haklarını özgür kamusal alanda arayarak dijital sahada örgütlü eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Bu eylemler toplumsal dinamikleri ve değerleri tabandan etkileyerek sosyal medya ağlarının gücünü ortaya koymuştur. Geniş kitleler, hızlı erişim ve iletişim birleşerek siyasal iletişim alanını da dijitale taşımıştır. Siyasal iletişimin yeni ifade alanı olan bu yeni dünyada siyasi partiler de gerçekliğin izdüşümünü sağlayanlar arasında yerini almaktadır. Bu çalışmada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan partilerin resmi X hesapları ile aynı partilerin genel başkanlarının ve parti sözcülerinin kişisel hesaplarından sınır ötesi operasyonlara ilişkin yaptıkları paylaşımlar incelenmiştir. Çalışmada içerik analizi yapılarak partilerin başta kendi kitleleri üzerinde ve ardından toplumun geri kalanı üzerinde oluşturmak istedikleri algı ve etkileşimler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital iletişim, Siyasal iletişim, Sınır ötesi operasyonlar, Sosyal medya

ABSTRACT

The rapid realisation of information consumption and the acceptance of new technology systems by social circles have made the masses free in terms of content and information sharing and brought many innovations in human life. Individuals have started to take organisational actions in the digital field by seeking their rights in the free public sphere. These actions have revealed the power of social media networks by influencing social dynamics and values from the grassroots. The concepts of large masses, fast access and communication have combined and moved the field of political communication to digital. In this new world, which is the new expression area of political communication, political parties are among those who provide the projection of reality. In this study, the official X accounts of the parties represented in the Grand National Assembly of Türkiye, along with the personal accounts of the party leaders and spokespersons, were examined for their posts related to cross-border operations. Content analysis was conducted to evaluate the perceptions and interactions that the parties aimed to create, primarily within their own constituencies and subsequently within the broader society.

Keywords: Digital communication, Political communication, Cross border operations, Social media

GİRİŞ

İletişim teknolojilerinin olanakları bilgi ve belgeye ulaşımın ötesine geçerek siyasal iletişim alanının güç aldığı merkezi bir sistem haline bürünmüştür. Bu olanaklar kısa zamanda büyük kitlelere erişim sağlaması sayesinde “örgütlü” ve “tepkisel” bir kitle oluşturma noktasında önemli dinamikler haline gelmiştir. Paylaşılan içeriklerin hızlı ve kolay bir biçimde tartışma ortamı oluşturması sosyal medya platformlarının siyasal ve toplumsal yönden hem düzenleyici hem de örgütleyici açıdan iki farklı çizgide seyredebilme özelliğini göstermektedir.

Yeni iletişim teknolojilerinin düşünceyi oluşturma, yayma ve örgütlenme özelliği bakımından ne denli güçlü olduğu 2010 yılında başlayan ve Arap dünyasında yaşanan bir dizi hükümet karşıtı protesto, ayaklanma ve sonrasında silahlı isyanlara kadar ulaşan Arap Baharı olarak adlandırılan hareketlerle ortaya konulmuştur. Ülkemizde ise 2013 yılında yaşanan “Gezi Parkı” olayları sürecinde başta X olmak üzere sosyal medya platformları ve uygulamalarının, özellikle kamuoyu oluşturma, örgütlenme ve haber verme bağlamında etkisi ve önemi net bir biçimde gözlemlenmiştir. Bu olay, toplumsal pratiklerin online zeminde tezahür ettiğini, etkisini arttırdığını ve önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Castells’in “ağ toplumu” olarak adlandırdığı toplumsal yapı içindeki kitleler, slaktivistler ve kltivistler (Castells, 2013), Gezi Parkı olayları süresince sosyal medya platformlarından biri olan X üzerinden haberleşme sağlayarak örgütlenmişlerdir. Sosyal medyadan alınan güç ile ortaya çıkan bu olay, toplumsal bir patlama olarak toplumsal bilincin kırılma anıdır. Sosyal medya iletişimsel eylemlilik doğrultusunda etkileşimlilikten öte siyasal ve toplumsal birçok pratiğin düzenleyicisidir. İletişimin siyasallaşmasının ardından iletişim teknolojilerinin de siyasal iletişimin zemini haline gelmesi, algı oluşturma için siyasetçilerin bu platformları aktif olarak kullanmasını sağlamıştır.

Son dönemlerde politikacıların uygulamaları bildirmek, alınan kararları ilan etmek gibi toplumu ilgilendiren olayları duyurmak için basın toplantıları veya haber bültenleri yerine sosyal medya platformlarını tercih ettikleri görülmektedir. Dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, 12 Nisan 2020 tarihindeki X paylaşımı ile görevinden istifa ettiğini duyurmuştur. Yine Hazine

ve Maliye Bakanı olan Berat Albayrak da görevinden istifa ettiğini 8 Kasım 2020 tarihinde bir başka sosyal medya uygulaması olan Instagram üzerinden yapmış olduğu bir paylaşım ile duyurmayı tercih etmiştir. Bu örnekler doğrultusunda siyasilerin halka ulaşmak için klasik kitle iletişim araçlarının yerine yeni iletişim ortamlarını kullandıkları görülmektedir. Ülkeyi ilgilendiren iç ve dış politikaların halka bildirilmesi, düşünce ve tutum oluşturularak kitlesel destek inşa edilmesi için de yine sosyal medya platformlarının tercih edildiği görülmektedir.

İç politika dışında da sıkça kullanılan X, siyasiler için kimi zaman bir devlet uygulamasının duyurulması, kimi zaman da bir uygulamadan önce zemin hazırlanması amacıyla tercih edilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, hükümet yetkililerinin paylaşımları muhalif siyasetçiler açısından da tepkiyle karşılanmakta, ortaya iki kutuplu siyasal ayrışma çıkabilmektedir. Söz konusu operasyonlara karşı çıkmanın “vatan hainliği”, desteklemenin ise “vatanseverlik” olarak nitelendiği ya da diğer bakış açısıyla karşı çıkmanın “insani”, destek vermenin ise “savaşçılık” olarak değerlendirilebileceği durumlar meydana gelebilmektedir. Nitekim mevcut Meclis yapısının ortaya çıktığı 2018 Genel Seçimleri sonrası yapılan sınır ötesi askeri harekâtlara ilişkin de gerek Mecliste gerekse Meclis partilerine mensup Milletvekilleri ve Grup Başkan Vekillerinin X paylaşımlarında benzer tartışmalar yaşanmıştır.

1. SİYASAL İLETİŞİMİN ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA

Kitle iletişim araçları var olduğu günden itibaren yönetici sınıfın halk üzerindeki varlığını devam ettirebilmek, kontrol sağlamak ve hegemonya oluşturabilmek amacıyla kullandığı bir güç olmuştur. İlerleyen zamanlarda bu araçlar giderek siyasallaşmış ve tekelleşme olgusunun da düşünce araçlarının üzerini gölgelemesi ile birlikte medyanın propaganda aracı olarak kullanılması serüveni başlamıştır. İletişim araçlarının dijitalleşmesi ve dijital platformların insan hayatına dâhil olmasıyla beraber her sektör dijitalleşmeye büründüğü gibi siyasi pratikler de bu dönüşüm sürecinden etkilenmiştir.

Propaganda; siyasal sistemi elde etmek isteyenlerin seçmen desteğini elde etmek amacıyla ortaya

koydukları, genellikle seçmen beklentilerine göre oluşturdukları programlarını ifade etmektedir. Bir propaganda seçmenlerin taleplerine uygunluğu veya onların taleplerini değiştirebildiği, onları ikna edebildiği, propaganda yapıcının amacına matuf olarak harekete geçirebildiği ölçüde, bir diğer ifadeyle başarılı bir propaganda, sahibinin amacına hizmet edebildiği ve onun isteklerine ulaşmasını sağlayabildiği oranda başarılı kabul edilmektedir (Köseoğlu ve Al, 2013). Propagandaya ilişkin yapılan tanımlardan hareketle propagandanın amacı genel olarak üç maddeyle özetlenebilir. Bu amaçlar sırasıyla; hedef kitlede yeni bir düşünce ya da eylem geliştirmek, hedef kitlede var olan bir düşüncenin ya da eylemin şiddetini arttırmak ve son olarak da hedef kitlede var olan düşünceleri ya da eylemleri değiştirmek şeklinde sıralanabilir. Bu çerçevede söz konusu amaçlar propaganda sahibinin hedefe ulaşmasında önemli oranda destek elde etmesini de sağlamış olur (Onaran, 1984).

Teknolojiler, tıpkı sözcükler gibi metafordurlar. Onlar da benzer biçimde kullanıcıyla çevresi arasında yeni ilişkiler kurulana kadar kullanıcıyı dönüştürürler. “Doğal çevrenin insan eliyle oluşturulan çevreyle ilişkisi neyse, doğal insanın, insan eliyle oluşturulmuş yapıların insanıyla ilişkisi de odur” yaklaşımıyla çifte figürlü bir zemin ilişkisi sahneye konmaktadır. Bu durumun tamamlayıcısı da şudur: “İnsan eliyle üretilen teknolojinin insan eliyle yaratılan çevreyle ilişkisi neyse, doğal insanın doğal çevreyle ilişkisi de odur” (McLuhan, 2001, s.33). Ayrıca McLuhan yine teknolojinin, insan duyularından herhangi bir tanesini öne çıkmaya zorladığını belirterek, “aynı anda öteki duyuları ise zayıflatılır ya da geçici olarak tümüyle ortadan kaldırır. Yeterince ileri gidildiğinde de böylelikle insanoğlu ‘kendi makinasının bir yaratığı’ haline gelir” (McLuhan, 2001, s.25) diyerek teknolojik gelişmelerin ve yeniliklerin insan hayatını kolaylaştırmanın ötesinde insani ve toplumsal pratikleri de değiştirdiğinin altını çizmektedir.

Gelinen noktada bireyler haklarını özgür kamusal alanda arayarak dijital sahada örgütsel eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Bu eylemler toplumsal dinamikleri ve değerleri, tabandan etkileyerek sosyal medya ağlarının gücünü ortaya koymuştur. Bilgi tüketiminin hızla gerçekleşmesi ve yeni teknoloji sistemlerinin toplumsal çevrelerce kabul görmesi, kitleleri içerik ve bilgi paylaşımı noktasında özgür

kılmış ve insan hayatında birçok yeniliği de beraberinde getirmiştir.

Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte pek çok toplumsal mücadeleyi bünyelerinde birleştiren yapılar, ortak eylem vurgularıyla yerelden küresele uzanan ulus aşırı bir nitelik kazanmaktadır. Yeni sosyal hareketler, materyalist değerlere karşı post-materyalist değerlere yaptıkları vurgu; yapısal çıkarlara (örn. milliyet, ekonomik sınıf, etnik veya dini köken) karşı ortak çıkarlara (örn. hava, su, ekosistem, sanat, bilgi, hukuk gibi müşterekler) odaklanmaları ve bu kapsamda oluşturdukları yeni ve kapsayıcı kolektif kimlikler ile hiyerarşik, merkezi örgütlenme biçimlerine karşı tabandan tepeye, çok merkezli, katılımcı ağ örgütlenmeleriyle dikkat çekmektedir (Yüksek, 2015).

We Are Social medya ajansının yayınladığı 2020 yılı Nisan ayı verilerine göre X kullanımında Türkiye, dünya genelinde 6, Avrupa ülkeleri arasında ise 2. sırada yer almaktadır. Türkiye’de 11,8 milyon aktif kullanıcısı bulunan X, Türkiye’de en çok tercih edilen sosyal medya platformları arasında yer almaktadır. Günümüzün popüler kültür kitle iletişim araçlarından olan sosyal medya platformları, siyasetin de yeni mecrası olarak karşımıza çıkmaktadır. Her parti ve parti lideri resmi olarak sosyal medya hesabı açarak paylaşımlarda bulunmaktadır. Kitlelerine erişim imkânı sağladığı bu yeni alan aracılığıyla siyasi görüşlerini, uygulamalarını, olaylar ve durumlar karşısındaki tutumlarını bu mecralar üzerinden gerçekleştirdikleri paylaşımlar aracılığıyla duyurmaktadır.

2. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN SINIR ÖTESİ OPERASYONLARI

Türk Silahlı Kuvvetleri, 1984 yılında PKK terör örgütünün Siirt’te gerçekleştirdiği ilk terör eylemiyle birlikte tanıştığı terörist faaliyetlere karşı yurtiçi ve yurtdışında çeşitli operasyonlar ve tedbirler almaya başlamıştır. Türkiye’nin özellikle Güneydoğu bölgesinde kendisini gösteren olaylar ve bölücü hareketlenmelere karşı, yurtiçerisinde gösterdiği önlem ve harekâtlara ek olarak örgütün yurtdışı desteğini de göz önünde bulundurarak sınır hattımızı korumak ve geçişleri engellemek amacıyla çeşitli zamanlarda büyük ve orta ölçekli harekâtlar düzenlenmiştir.

Özellikle 90’lı yıllarda Irak’ın kuzeyine yönelik düzenlenen askeri operasyonlar doğrudan terör

örgütüne büyük kayıplar verdirmiş, örgütün ülkemizdeki yapılanmalarına ve personel desteğinin kesilmesine, dolayısıyla büyük oranda güç kaybına neden olmuştur. Bu tarihten sonra çeşitli aralıklarla devam eden operasyonlar, Türkiye'deki siyasal yapının değişmesine, farklı siyasal görüşte partilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir araya gelmesine rağmen değişmemiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında bulunan siyasi partiler ve bağımsız milletvekillerinin oy çokluğu ile operasyon kararları alınmaya devam edilmiştir. Burada aksi yönde oy kullanan veya çekimser kalan parti günümüzdeki Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) öncülü olan diğer partiler veya aynı görüşteki bağımsız milletvekilleridir.

Terörle mücadelede başarı, verilen şehit sayısı ve terörist kayıplarıyla değerlendirilirken, bu sayılar 2000 yılında 29'a, 2001 yılında 20'ye düşmüş ve 2002 yılında 7 şehit sayısına kadar inmiştir (Öztürk, 2016). 2002 yılında yapılan Türkiye Genel Seçimleri ile büyük bir değişim yaşanmış ve siyasal konjonktür önemli ölçüde değişmiştir. Seçimi Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) birinci parti olarak tamamlamış ve tek başına iktidar süreci de bu tarihten itibaren başlamıştır. Günümüzdeki operasyonların kararları, zamanları ve dolayısıyla verilen kayıplar da bu nedenle önemli olmaktadır.

Çalışma konusunun sınırlılığı bağlamında mevcut siyasi partilerin sınır ötesi operasyonlar hakkındaki X paylaşımları değerlendirilecek olduğundan, son yapılan Türkiye Genel Seçimleriyle meclise girmeye hak kazanan Milletvekilleri ve bağlı oldukları siyasi partiler değerlendirilmeye alınacaktır. Bu amaçla Haziran 2018'de gerçekleştirilen Genel Seçimler tarih olarak taban alınmışsa da, seçim ortamı düşünülerek 2018 yılından günümüze TBMM kararlarıyla gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonlar çalışma evrenine dâhil edilmiştir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde ise Irak ve Suriye'ye yönelik operasyonlar gerçekleştirildiği ve halen devam etmekte olan operasyonların olduğu görülecektir.

2.1. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ın Kuzeyine Düzenlediği Operasyonlar

Türkiye, Irak'ın kuzeyine yönelik özellikle 90'lı yıllarda büyük çaplı birçok operasyon gerçekleştirmişti. Bu operasyonlar doğrudan PKK terör örgütü kamplarına

ve sığınaklarına yönelik gerçekleştirilen operasyonlar olup son dönemde Suriye'ye yapılan operasyonlar IŞİD terör örgütüne yönelik olarak yürütülmüştür.

2014 yılında başlatılan "Çözüm Süreci" kapsamında ülkemize de gelen Kuzey Irak Bölgesel Kürdistan Yönetimi lideri Mesud Barzani'nin ardı ardına "Bağımsız Kürdistan" açıklamaları ve 22 Temmuz 2015'teki Ceylanpınar saldırısıyla birlikte yürütülen "Çözüm Süreci" de sona ermiştir. 2017 yılına kadar çeşitli hava operasyonlarıyla belirlenen hedefler vurulurken, 23 Eylül 2017'de TBMM tezkeresi ile sınır ötesi operasyon izni TSK'ya verilmiştir (Resmi Gazete, 30190). Çalışmanın sınırlılığının başladığı 2018 yılındaki harekâtların temelini oluşturan bu gelişmeler olmuştur.

2018 yılından günümüze Irak'ın kuzeyine yönelik olarak gerçekleştirilen iki harekât bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 11 Mart 2018'de başlayan Dicle Kalkanı Harekâtı olarak da bilinen Kararlılık Harekâtıdır. Kararlılık Harekâtını önceki harekâtlardan ayıran temel özellik ise yapılan operasyonlarla terörden temizlenen noktalara komandoların askeri üs kurmasına dayanmaktadır. 28 Mayıs 2019'a kadar süren Kararlılık Harekâtı neticesinde Türk Silahlı Kuvvetleri Irak sınırının 30 km içerisine kadar ilerlemiş, özellikle Sidekan ve Hakurk bölgesinin tamamı kontrol altına almıştır (Habertürk, 2018).

Bu operasyonun tamamlanmasının ardından, bölgedeki askeri birliklerin sürekliliği adına yeni bir harekât başlatılmış, buna da Pençe Harekâtı adı verilmiştir. 2018'den bugüne Irak'ın kuzeyine yapılan iki harekâttan ikinci olan Pençe Harekâtı, Pençe-2, Pençe-3, Pençe-Kartal, Pençe-Kaplan ve Pençe-Kartal-2 olmak üzere 6 aşamada planlanmıştır. İlk Pençe Operasyonu 12 Temmuz 2019'da sona ermiştir. 13 Temmuz 2019'da başlayan Pençe-2 Operasyonu 23 Ağustos 2019'da sona ererken yerini Pençe-3 Operasyonuna bırakmıştır. 14 Haziran 2020'ye kadar süren Pençe-3 Operasyonundan sonra kısa süreli ancak aralıksız hava baskınlarını içeren Pençe-Kartal operasyonu gerçekleştirilmiştir (Ensonhaber, 2018). Operasyonla ilgili olarak Irak Dışişleri Bakanlığınca Türkiye'nin Irak Büyükelçisi bakanlığa çağrılarak Türkiye'ye nota verilmiştir. 15 Haziran'da sona eren Pençe-Kartal Operasyonundan iki gün sonra başlatılan Pençe-Kaplan Operasyonu aralarında Irak Ordusundan ve PKK terör örgütünden

olmak üzere çok sayıda önemli kademedeki personel etkisiz hale getirilmiştir.

18 Ocak 2021 tarihinde Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler Bağdat'a giderek, Irak İçişleri Bakanı Osman Ali Ferhud El Ganimi, Irak Savunma Bakanı Cuma Anad Sadun El Cuburi, Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih ve Irak Başbakanı Mustafa el-Kazimi ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ertesi gün Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin başkenti Erbil'e geçen heyet burada Mesud Barzani ve Neçirvan Barzani ile görüşmüştür. Pençe-Kaplan Operasyonu sürerken gerçekleşen bu görüşmelerin Irak'taki operasyon alanını genişletme ve Sincar'a yönelik bir askeri harekâta hazırlık amacıyla yapıldığı iddia edilmiştir (TheArabWeekly, 2021). Bu ziyaretten kısa bir süre sonra 12 Şubat 2021'de sınırın 40 km ilerisindeki Gara bölgesine bağlı Siyana'ya hava indirme operasyonlarıyla Pençe-Kartal-2 harekâtı başlamıştır. Günümüzde TSK bölgedeki varlığını sürdürmekte ve operasyonlar bu ad altında devam etmektedir.

2.2. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriye'nin Kuzeyine Düzenlediği Operasyonlar

Suriye'de çıkan iç karışıklıklar ve iç savaş nedeniyle, Türkiye'nin güney sınırını korumak ve sızmaları engellemek amacıyla gerçekleştirdiği operasyonlar ilk olarak Şah-Fırat Operasyonu olarak bilinen ve 22 Şubat 2015'te başlamıştır (NTV, 2015). Çalışma kapsamında belirlenen 2018 yılına kadar Fırat Kalkanı ve İdlib Operasyonu harekâtları da gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra 2018 yılının başında Zeytin Dalı Harekâtı, Ekim 2019'da Barış Pınarı Harekâtı ve 27 Şubat 2020'de Bahar Kalkanı Harekâtı başlatılmıştır.

Suriye'de yaşanan iç savaş ve Suriye hükümetinin kuzeyde kontrolü kaybetmesiyle birlikte PKK terör örgütünün Suriye uzantısı PYD ve YPG ile IŞİD terör örgütünün bu bölgedeki faaliyetlerine Türkiye izin vermemek, ülkeye sızmaları ve tehditleri engellemek amacıyla öncelikli hedef Afrin olmak üzere 20 Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekâtını başlatmıştır. Milli Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada "PKK/YPG terör örgütünün Afrin Bölgesinden hudut karakollarımıza yönelik saldırı ve tacizlerini engellemek, bölge halkını örgütün zulmünden kurtararak istikrarı sağlamak amacıyla 20 Ocak 2018 tarihinde 'Zeytin Dalı Harekâtı' başlatılmıştır" denilmiştir (Msb.gov.tr, 2018). Harekât sonucunda Türk Ordusu ile Suriyeli Arap ve Türkmenlerden oluşan Suriye Milli Ordusu

güçleri, 24 Mart 2018'de bölgedeki kontrolü tamamen ele almışlardır. Yine Milli Savunma Bakanlığının 26 Mart'ta yaptığı açıklama şu şekildedir:

282 meskûn mahal ve 2.000 km²'lik alan kontrol altına alınmıştır. Diğer bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordineli olarak icra edilen hayatın normalleştirilmesine yönelik faaliyetler kapsamında, 1 hastane hizmete girmiş, 287 okulda 53.000 öğrenciye eğitim verilmeye başlanmıştır. Bölgede su ve elektrik problemi bulunmamaktadır (Msb.gov.tr, 2018).

Bu harekât, ulusal ve uluslararası alanda en çok tepki alan ve gösterilere neden olan operasyonlardan olmuştur. Harekât 18 Mart'ta Afrin kent merkezinin 24 Mart'ta ise Afrin ilçesinin tamamının TSK ve Suriye Milli Ordusu tarafından ele geçirilmesiyle sona ermiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ABD Başkanı Trump arasında 6 Ekim 2019'da gerçekleşen telefon görüşmesinin ardından, ABD askeri güçleri Türkiye ile Suriye arasındaki Fırat nehrinin doğusunda yer alan bölgeden çekilmeye başlamıştır (Crowley ve Gall, 2019). ABD hükümeti, Türkiye'nin olası operasyonlarına karışmayacağını da ilan etmiştir. Ancak bu tarihe kadar istihbarat paylaşımında bulunan ABD yetkilileri, 7 Ekim itibarıyla elde edilen video ve görüntülü olarak sağladıkları istihbarat paylaşımını durdurmuştur (Hubbard ve Gall, 2019). 9 Ekim'de ise TSK tarafından Tel Abyad, Resulayn, Ain İssa ve Kamışlı'ya top saldırısı düzenlenerek Barış Pınarı Harekât resmen başlamış oldu. Aynı gün Suriye tarafından Şanlıurfa'nın Akçakale, Birecik ve Ceylanpınar ilçeleri ile Mardin'in Nusaybin ilçesine havan saldırısı düzenlenmiş 3 kişi hayatını kaybetmiştir. 9 Ekim tarihi, operasyonların başladığı gün olmakla birlikte aynı zamanda diplomatik bir skandala da dönüşecek olan ABD Başkanı Trump'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan'a gönderdiği mektubun da tarihidir. Mektubunda ağır ifadeler kullanan Trump, Türkiye'yi ekonomik olarak mahvetmekle tehdit etmiş, Cumhurbaşkanı'na da hakaret içeren ifadeler kullanmıştır (Gazeteduvar, 2019). 17 Ekim'e kadar süren çatışmalar neticesinde Suriye devlet başkanı Esad da bildiri yayınlarak Türkiye'yi işgalci olmakla suçlamıştır (Sputnik, 2019). Aynı gün ABD başkan yardımcısı ile Cumhurbaşkanı Erdoğan görüşerek geçici ateşkes ilan edildiğini duyurdu. Anlaşmaya

göre sınırın 32 km'lik kısmı Türkiye ve Suriye Milli Ordusunun kontrolünde kalacaktı.

Milli Savunma Bakanlığından yapılan 23 Ekim tarihli açıklamada ise şu ifadeler yer verilmiştir:

Harekâta, 605 meskûn mahal, 4.219 km2 alan kontrol altına alınmıştır. Diğer bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordineli olarak bölgede hayatın normalleşmesine yönelik faaliyetlerimiz başarı ile sürdürülmektedir. Bu kapsamda, bugüne kadar Barış Pınarı Harekât Alanında, 400 okul, 86 cami ve 7 kilise hizmete açılmış, hizmete giren devlet hastaneleri ve mobil sağlık birimleri vasıtası ile 130.000'den fazla Suriyeli muayene edilmiş, yaklaşık 4.000.000 ekmek ile 200.000 yardım kolisi dağıtımı sağlanmıştır (Msb.gov.tr, 2019).

Çalışma kapsamında değerlendirilen ve Suriye'ye karşı gerçekleştirilen son harekât ise Bahar Kalkanı Harekâtı'dır. Suriye'nin İdlib kentine yönelik yürütülen operasyon, TSK ve Suriye Milli Ordusu güçlerince 27 Şubat 2020'de gerçekleştirilmiştir. Operasyon süresi boyunca Suriye Silahlı Kuvvetleri'ne Rus askeri birlikleri destek vermiş, bazı kasaba üsleri geri almışlardır. Çatışmaların ardından 5 Mart'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin Moskova'da bir araya geldiler. Yaklaşık 6 saat süren görüşmenin ardından 4 maddelik Moskova Mutabakatını açıkladılar. Mutabakata göre (TCCB, 2020);

1. İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi'ndeki temas hattı boyunca tüm askeri faaliyetler 6 Mart 2020 tarihinde saat 00.01'den itibaren durdurulacaktır.
2. M4 Karayolunun kuzeyinde 6 km ve güneyinde 6 km derinliğinde bir güvenli koridor tesis edilecektir. Güvenli koridorun işleyişine dair ayrıntılı esas ve usuller Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Savunma Bakanlıkları arasında yedi gün içinde kararlaştırılacaktır.
3. Türk-Rus ortak devriyeleri 15 Mart 2020 tarihinde M4 karayolunun Turumba'dan ve Ayn El-Havr'a kadar olan kesimi boyunca başlatılacaktır.
4. İş bu protokol imzalandığı anda yürürlüğe girer. Türkçe, Rusça ve İngilizce üç örnek olarak ve eşit yasal geçerliliği olacak şekilde 5 Mart 2020 tarihinde Moskova'da imzalanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma dört büyük meclis partisinin ülke genelini ilgilendiren operasyonlarda örgütlenme biçimi olarak X'i nasıl kullandıklarını ölçümlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla tarihsel süreç kısaca kronolojik olarak belirtilerek, partilerin X paylaşımları değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye tarafından gerçekleştirilen sınır ötesi askeri harekâtlara yönelik siyasi partilerin sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiği paylaşımlar değerlendirilmiş olup, X'in "örgütlenme" ve "kitle oluşturma" gücünden hareketle Meclis partilerinin sınır ötesi operasyonlar hakkındaki görüşleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırma AK Parti, Milliyetçi Hareket Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve İyi Parti'ye ait resmi X hesabı, parti genel başkanları ile parti sözcülerinin şahsi hesapları üzerinden Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına ilişkin X paylaşımları ile sınırlandırılmıştır. 28 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye genel seçimlerinde meclise yeni giren Yeniden Refah Partisi ve Türkiye İşçi Partisi, operasyonların başladığı tarihlerde mecliste yer almamalarından dolayı araştırmanın evrenine dâhil edilmemiştir. Bu amaçla meclis partileri olarak Haziran 2018'de gerçekleştirilen genel seçimlerde mecliste yer alan partiler ve aynı dönemde başlayan sınır ötesi operasyonlara ait paylaşımlar ele alınmıştır.

3.4. 2018 Türkiye Genel Seçimleri

Çalışma kapsamında X paylaşımları incelenmiş olan siyasi parti ve temsilcilerinin mevcut TBMM çatısı altındaki varlıklarını ve sandalye paylaşımlarını belirleyen seçim 24 Haziran 2018'de gerçekleşen genel seçimler olmuştur. Normal şartlar altında 3 Kasım 2019'da yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçimi de MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin önerisiyle erkene çekilerek 24 Haziran genel seçimleriyle eş zamanlı gerçekleştirilmiştir.

Belirtilen tarihteki genel seçimlere katılan siyasi partiler şu şekildedir: Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik

Partisi (HDP), Hür Dava Partisi (HÜDAPAR), İyi Parti (İYİP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Saadet Partisi (SP) ve Vatan Partisi (VP). Büyük Birlik Partisi (BBP), Adalet ve Kalkınma Partisi listelerinden seçime girerken, Demokrat Parti (DP) de İyi Parti listelerinden seçime katılmıştır. 2002 öncesi Türkiye’de seçim sonrasında çoğunluğu elde edemeyen partiler bir araya gelerek ‘koalisyon’ hükümetleri kurarlarken, bu seçimde benzer bir durum farklı şekilde değerlendirilmiştir. Bu seçim öncesinde bazı partiler bir araya gelerek ‘ittifak’ açıklaması yapmıştır. AK Parti ve MHP birlikte Cumhur İttifakı’nı oluştururken, CHP, İYİP ve SP de Millet İttifakı adı altında seçime girmişlerdir.

Gerçekleştirilen Genel Seçimlere toplam katılım oranı %86,22 olurken, geçerli oy 50.137.175 olmuştur. AK Parti %42,56, CHP %22,65, HDP %11,70, MHP %11,10, İYİP %9,96, SP %1,34 oranında oy almışlardır (YSK, 2018). Meclis sandalye dağılımı ise şu şekildedir: AK Parti 295, CHP 146, HDP 67, MHP 49, İYİP 43. Çalışma ekseninde Meclis partileri değerlendirilirken, seçim sonrası oluşan dağılım değerlendirilmiştir.

3.5. Zeytin Dalı Harekâtı’na Ait Paylaşımlar

Zeytin Dalı harekâtı 20 Ocak 2018 tarihinde başlayıp 2 ay 4 gün sürmüş olan sınır ötesi bir operasyondur. Bu operasyona ilişkin olarak X üzerinden meclis partileri, yöneticileri ve sözcüleri tarafından toplamda 73 paylaşım gerçekleştirilmiştir. Son genel seçimden sonraki süreçte gerçekleştirilen operasyonlar arasında HDP’nin en çok Zeytin Dalı operasyonu ile ilgili tweet attığı görülmektedir. HDP, bu operasyon ile ilgili olarak başladığı günden itibaren bu askeri girişimi desteklemediklerini belirten paylaşımlar yapmıştır. Zeytin Dalı ile ilişkili olarak toplamda 9 adet tweet atan HDP’nin bu operasyona yönelik ilk paylaşımı “Afrin Savaşına Hayır” etiketi olmuştur (YeniAkit, 2018). Bu paylaşımların iki tanesi video içerikli olup, bu videolarda HDP vekillerinin “savaşa hayır” temalı konuşmaları mevcuttur. Ayrıca HDP bu operasyonu işgal girişimi olarak tanımlarken, Kürt halkına yapılan bir zulüm olduğunu da ileri sürmüştür.

Operasyona yönelik olumsuz yaklaşımlarına örnek olarak Serpil Kemalbay’ın “Bu savaş Türkiye halklarının ekmeğini küçültecek, tek adam rejimini inşa etme savaşı. Halkların barışı için savaşa hayır demeye devam edeceğiz. #AfrinSavaşınaHAYIR” içerikli paylaşımı gösterilebilir (x.com/SerpilKemalbay/status/954720696508338176, 2018).

Zeytin Dalı harekâtı ile ilgili olarak en çok paylaşımda bulunan parti hesabı AK Parti’ye aittir. AK Parti resmi hesabından bu konuya ilişkin toplamda 16, AK Parti sözcüsü Ömer Çelik tarafından da 15 tweet paylaşımında bulunulmuştur. Parti hesabından da paylaşılan ve operasyona dair ilk paylaşım dönemin Başbakanı Binali Yıldırım’ın açıklamasının yer aldığı “Bugün saat 17.00 itibarıyla Suriye’nin Afrin bölgesinde; PKK, KCK, PYD, YPG, DEAŞ ve El Kaide terör yuvalarına karşı ordumuz bir hava harekâtı başlatmıştır. Operasyonun adı ‘Zeytin Dalı Harekâtı’dır’” (<https://x.com/BY/status/954742554930679810>, 2018) ifadesidir. Paylaşımın kendisi, AK Parti’nin yeniden paylaşımından daha fazla etkileşim almıştır. Parti hesabından yapılan paylaşımın etkileşiminin yüksek olmayışı dikkat çekmektedir. Sadece 995 beğeni alan bu tweet, 277 yeniden tweetleme ve 16 yoruma sahiptir. Bu hesaptan gelen ikinci paylaşım ise operasyon sırasında şehit düşen askerin cenaze töreni ile ilişkilidir. AK Parti sözcüsü Ömer Çelik’in bu süreçte paylaşımlarını aktif olarak yaptığı görülmektedir. Operasyonun başladığı gün operasyonun önemine ilişkin attığı tweet şöyledir: “Dostlarımız ve mazlumlar için zeytin dalı olan bu harekât, terör örgütleriyle mücadele için tavizsiz bir kararlılık iradesidir. Allah muvaffak etsin” (<https://x.com/omerrcelik/status/954731867005161472>, 2018).

Çelik’in yaptığı paylaşımlarda HDP’nin tweetlerine gönderme yaptığı görülmektedir. Operasyonun Türk Milleti ve Milliyetçilik adına ne denli önemli olduğunu vurgulayan içeriklerin yer aldığı paylaşımlarda, ülke güvenliği için bu askeri girişimin ne kadar gerekli olduğunun altı çizilmektedir.

Zeytin Dalı’na dair en çok paylaşım yapan ikinci parti ise 14 paylaşım ile MHP’dir. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin konuyla ilgili 11, MHP sözcüsü Semih Yalçın’ın da 7 tweeti bulunmaktadır. Sözcü Yalçın operasyon günü yaptığı paylaşım ile girişimi desteklediklerini belirtmiştir. İlerleyen günlerde de paylaşımlarını aktif olarak sürdürmüştür. Bu paylaşımlarda içerik olarak milliyetçilik temalı olduğu görülmüş, askeri her türlü hareketliliğe destek vereceklerini ve gerekirse kendilerinin de en ön saflarda yer alacaklarını bildiren dinamik söylemler yer almıştır.

İyi Parti’nin operasyona yönelik parti genel hesabından paylaşılan bir adet tweeti bulunmaktadır. Bu tweet operasyonun başlangıç tarihinden yaklaşık

üç ay sonra paylaşılmıştır. İçerik olarak da operasyon esnasında şehit düşen askerlere yönelik görsel ve yazı bulunmaktadır. Parti Genel Başkanı Meral Akşener'in de şahsi hesabından yayınlamış olduğu Zeytin Dalı'na dair iki paylaşımı bulunmaktadır. Her iki paylaşımın içeriği de yine parti genel hesabında olduğu gibi şehit düşen askerlere yönelik taziye içerikleridir. Parti sözcüsü Yavuz Ağırlioğlu da yine aynı nitelikte bir paylaşımında bulunmuştur.

CHP'nin konuya dair parti resmi hesabından iki adet paylaşımı bulunmaktadır. Aynı içerikteki paylaşımlar parti Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ve parti Sözcüsü Faik Öztrak tarafından da kendi hesaplarından yapılmıştır. Bu paylaşımların içerikleri İyi Parti siyasetçilerinde olduğu gibi taziye niteliğindedir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın şahsi hesabından yapılmış Afrin'in güvenlik altına alınarak kontrol sağlandığını ifade eden bir adet paylaşımı bulunmaktadır (<https://x.com/RT Erdogan/status/975280826681364480>, 2018).

Zeytin Dalı operasyonuna dair yapılan paylaşımlar incelendiğinde en çok paylaşımın AK Parti ve MHP kanadından geldiği görülmektedir. Üçüncü sırada HDP resmi hesabı yer almaktadır. Ancak MHP ve AK Parti operasyonu desteklerken HDP ise bu operasyona dair olumsuz görüşlerini belirten paylaşımlarda bulunmuştur. Operasyonu desteklemeyen tek parti HDP olmuştur. Özellikle MHP'nin milliyetçilik duygularına yönelik dinamik paylaşımları dikkat çekmektedir. AK Parti yöneticilerinin paylaşımları operasyonun önemine ve gerekliliğine vurgu yaparken, MHP'nin paylaşımları ise terörizmin altı çizilerek milliyetçilik duyguları ekseninde gerektiğinde silahlı her türlü karşılığın verileceğine yöneliktir.

Bu operasyon süresince AK Parti, genel başkanı ve sözcüsü tarafından paylaşılan toplam 34 içerik, 88,1 bin beğeni, 22,1 bin paylaşım ve 1,8 bin yorum etkileşimine sahiptir. CHP kanadından gelen 6 içerik, 19,5 bin beğeni, 2,2 bin paylaşım ve 1,7 yorum almıştır. MHP ekseninde ise 33 paylaşımın 128,1 bin beğeni aldığı görülmektedir ki bu yapılan tüm siyasi parti paylaşımları arasında en yüksek orana sahiptir. 37,1 paylaşım ve 1,7 bin de yorum sahiptir. İyi Parti tarafında ise 4 tweete, 14,6 beğeni, 1,6 paylaşım ve 503 yorum gelmiştir. HDP'nin sadece parti hesabından gerçekleştirilen 9 içeriğinde de 3,1 bin beğeni, 956

paylaşım ve 1,3 bin yorum bulunmaktadır.

Zeytin Dalı operasyonu kapsamında değerlendirildiğinde süreç içerisindeki en aktif kullanımın ve X etkileşiminde en yüksek olduğu partinin MHP olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Zeytin Dalı Harekâtı'na Yönelik Etkileşim Tablosu

Sıra No	Hesap Sahibi (X)	İçerik	Beğeni (bin)	Paylaşım (bin)	Yorum (bin)
1	AK Parti	34	88,1	22,1	1,8
2	CHP	6	19,5	2,2	1,7
3	MHP	33	128,1	37,1	1,7
4	İYİP	4	14,6	1,6	0,5
5	HDP	9	3,1	0,9	1,3

3.6. Dicle Kalkanı Harekâtı'na (Kararlılık Harekâtı) Ait Paylaşımlar

Dicle Kalkanı Harekâtı ya da Kararlılık Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta yürütülmüş sınır ötesi bir operasyondur. 11 Mart 2018 tarihinde başlayıp 28 Mayıs 2019 tarihine kadar devam etmiştir. Yüksekova 3'üncü Piyade Tümeni tarafından gerçekleştirilmiştir ve Hakurk büyük ölçüde kontrol edildikten sonra yerini Pençe Operasyonları bırakmıştır. Bu operasyona yönelik X üzerinden siyasilerin ve meclis partilerinin hiçbir paylaşım gerçekleştirmediği görülmüştür. Sadece Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın şahsi hesabı üzerinden operasyonların devam edeceğine yönelik bir paylaşım mevcuttur. Paylaşımın içeriği tam olarak şöyledir:

Güney sınırlarımız boyunca oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu paramparça ettik. En son Afrin'de destan yazan kahramanlarımız, yeni görevlere hazırdır. Aynelrab'tan Haseke'ye, oradan Sincar ve Kandil'e kadar tek bir terörist bırakmayana kadar operasyonlarımız sürecektir (<https://x.com/RT Erdogan/status/993113671999131648>, 2018).

Bu paylaşımın etkileşimi ise 6,8 bin beğeni, 2,4 bin paylaşım ve 124 yorum olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Dicle Kalkanı Harekâtı'na Yönelik Etkileşim Tablosu

Sıra No	Hesap Sahibi (X)	İçerik	Beğeni (bin)	Paylaşım (bin)	Yorum (bin)
1	CB (Şahsi)	1	6,8	2,4	0,1
2	AK Parti	0	0	0	0
3	CHP	0	0	0	0
4	MHP	0	0	0	0
5	İYİP	0	0	0	0
6	HDP	0	0	0	0

3.7. Pençe Harekâtlarına Ait Paylaşımlar

Harekata ilişkin toplamda 71 adet tweet atılmıştır. Pençe Harekâtları 28 Mayıs 2019 tarihinde başlamıştır. Pençe 1-2-3 ve Pençe-Kartal, Pençe-Kaplan, Pençe-Kartal 2 Operasyonlarının tamamına Pençe Harekâtları adı verilmektedir. Bu harekâtlarla ilgili ilk tweet operasyonun başladığı gün MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin şahsi hesabından yapılan, operasyonun önemine ilişkin içeriğe sahip paylaşım (https://x.com/dbdevletbahceli/status/1133389831038484483, 2019). MHP Resmi Parti hesabından gerçekleştirmiş olduğu paylaşımlarda ağırlıklı olarak operasyonun önemine, milliyetçilik duygularına ve taziye mesajlarına yer verirken, parti Genel Başkanı Bahçeli'nin yayınlamış olduğu tweetler daha dikkat çekicidir. Bahçeli bu operasyonla ilgili toplamda 7 paylaşımda bulunmuştur.

Bahçeli X paylaşımında açıkça "MHP, Pençe Operasyonu'nu ön şartsız desteklemektedir" şeklinde parti ve şahsi duruşlarını kamuoyuna duyurmuştur (https://x.com/dbdevletbahceli/status/1133389145072652289, 2019). MHP'nin daha önceki operasyonlar esnasında paylaşımlarında yer vermiş olduğu dinamik duygulara bu operasyona ilişkin paylaşımlarda da rastlanmaktadır. Milliyetçi ve agresif yaklaşımın hâkim olduğu Bahçeli'nin paylaşımlarında, sıkça bu operasyonların istikrarlı

duruşun simgesi olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bahçeli'nin MHP'nin hesabından yaptığı en agresif paylaşımı ise şöyledir: "Terör örgütlerine darbe vuruldukça CHP-HDP ve marjinal partiler şoka girip şuur kaybı yaşamaktadır. Pençe operasyonları terör örgütünün korkulu rüyasıyken bunların da bunların da kâbusudur" (https://x.com/MHP_Bilgi/status/1293562021741563905, 2019).

MHP sözcüsü Semih Yalçın'ın da konuya ilişkin bir adet paylaşımı bulunmaktadır. Bu paylaşım da içerik olarak yine agresif ve dinamik bir tutumun tezahürü olarak yer almıştır. X'da yer alan paylaşım şöyledir: "Pençe-Kartal Operasyonu'nun başladığı anda Ayasofya meselesinde D. Perinçek, H. Bağcı ve B. Yücel gibi MHP liderine saldırmayı fırsat bilenlerin CNN'de ağırlanması anlaşılamaz!" (https://x.com/E_SemihYalcin/status/1272280677518540803, 2020).

Yalçın'ın bu paylaşımı 480 retweet, 1,500 beğeni ve 31 yorum olarak genel etkileşim oranları göz önüne alındığında yüksek bir etkileşime sahip olmuştur.

Pençe harekâtı süresince en çok paylaşım gerçekleştiren ikinci parti ise İyi Parti olmuştur. Parti hesabından 9, parti Genel Başkanı Akşener tarafından da 12 paylaşım gerçekleştirilmiştir. Parti sözcüsü Ağırlioğlu tarafından da 2 paylaşım yer almıştır. Parti hesabı, Akşener'in şahsi hesabı ve Ağırlioğlu'nun hesabından gerçekleştirilen paylaşımların tamamı taziye mesajı içeriklidir. Mesajlarda özellikle Türk Bayrağı görseline yer verilmiştir.

CHP kanadında da paylaşım içerikleri İyi Parti'de olduğu gibidir. Şehit düşen askerlere Rahmet, ailelerine başsağlığı dilemek amacıyla Türk Bayrağı görseli ile yayınlanan CHP'nin 4, Kılıçdaroğlu'nun 9, CHP sözcüsü Öztrak'ın da 2 adet paylaşımı mevcuttur.

İktidar partisinin bu operasyonla ilgili 2 adet paylaşımı mevcuttur. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kendi hesabından bu konuya ilişkin hiç paylaşım yapmadığı görülmektedir. Parti sözcüsü Ömer Çelik de paylaşımda bulunmamıştır. Parti hesabından atılan tweetlerden biri harekâtın devam ettiğini kamuoyuna bildirmeye yöneliktir. Diğeri de parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kongre konuşmasına ait video içeriğidir. Metin olarak da şehitlere rahmet dilemeye yöneliktir. Dikkat çeken ayrıntı ise paylaşımın "inandığın yolda yürü" konu etiketiyle paylaşılmış olmasıdır.

Harekâta yönelik yapılan AK Parti tarafından yapılan 3 paylaşım toplamda 5,3 bin beğeni, 1,3 bin paylaşım ve 49 yorum almıştır.

CHP'nin paylaşımları ise 5,8 bin beğeni, 760 paylaşım ve 188 yoruma sahiptir. Parti lideri Kılıçdaroğlu'nun 9 paylaşımına gelen beğeni 67,1 bin, paylaşım 6,3 bin, yorum 1,8bin'dir. Öztrak iki paylaşımıyla, 494 beğeni, 50 paylaşım, 58 yorum almıştır.

MHP toplamda 16 paylaşımıyla 50,3 bin beğeni, 9,8 bin paylaşım ve bin tane de yorum almıştır. Parti lideri Bahçeli 8 tweeti ile 110,3 bin beğeni, 27,6 bin paylaşım ve 3,2 bin de yorum yer almaktadır. Parti sözcüsü tek paylaşımıyla 1,5 bin beğeni, 40 paylaşım ve 31 yorum etkileşimine sahiptir.

İyi Parti 9 paylaşımında toplam 4,4 bin beğeni, 1,4 bin paylaşım, 236 yorum bulunmaktadır. Akşener'in 12 paylaşımı 59,7 bin beğeni, 7,3 bin paylaşım ve 2,4 bin yorum almıştır. Parti sözcüsünün hesabından yaptığı iki paylaşıma 9,5 bin beğeni, 1,3 bin paylaşım ve bin adet de yorum gelmiştir.

Pençe Harekâtında da yine Zeytin Dalı operasyonunda olduğu gibi en yüksek etkileşim oranını MHP'ye ait olduğu dikkati çekmektedir. Beğeni, paylaşım ve yorum oranlarına bakıldığında yine iktidar partisinden önde oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise İyi Parti'nin etkileşim oranı yer almaktadır.

Tablo 3. Pençe Harekâtlarına Yönelik Etkileşim Tablosu

Sıra No	Hesap Sahibi (X)	İçerik	Beğeni (bin)	Paylaşım (bin)	Yorum (bin)
1	AK Parti	3	5,3	1,3	0,04
2	CHP	4	5,8	0,7	0,1
3	MHP	16	50,3	9,8	3,2
4	İYİP	9	4,4	1,4	0,2
5	HDP	0	0	0	0

3.8. Barış Pınarı Harekâtı'na Ait Paylaşımlar

Barış Pınarı harekâtı 9 Ekim 2019 tarihinde başlayarak 25 Kasım 2019 tarihinde sona ermiştir. Medyaya en çok yansıyan ve en çok ses getiren operasyonlar arasında yer almaktadır. Barış Pınarı ile ilgili meclis partileri

tarafından toplamda 86 paylaşım gerçekleştirilmiştir. Sınır ötesi operasyonlar arasında X'te hakkında en çok paylaşım yapılan operasyon Barış Pınarı Operasyonu'dur.

İktidar partisi tarafından bu süreçte konuya ilişkin olarak atılmış 23 paylaşım bulunmaktadır. Zeytin Dalı operasyonunda olduğu gibi AK Parti sözcüsü Ömer Çelik'in bu operasyon için de en çok paylaşım yapan kişi olduğu görülmektedir. Çelik, toplamda 15 tweet paylaşımı gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ise iki adet paylaşımı bulunmaktadır. Erdoğan'ın bu iki paylaşımın içeriği şöyledir: İlki operasyonun başladığının ve operasyonun taraflarının kim olduğuna yönelik bilgi verirken ikinci paylaşımında da operasyonun amacını ifade eden bilgiler yer almaktadır. AK Parti'nin resmi hesabından yapılan paylaşımlarda ise aktif bir biçimde sürece ilişkin bilgilerin paylaşıldığı görülmektedir. Etkisiz hale getirilen terörist verilerinin, güvenli hale getirilen bölgelerin bilgilerine yer verilen paylaşımlarda en çok dikkati çeken içerikler ise AK Parti'nin MHP'ye teşekkürlerini içeren paylaşımlarıdır. Son seçim sürecinde MHP ile ittifak oluşturan AK Parti'nin operasyon kararlarında MHP'nin destekleyici duruşundan dolayı yine ittifaklarını sergiledikleri gözlemlenmektedir. Aynı doğrultuda AK Parti sözcüsü Ömer Çelik'in de yine aynı teşekkür içerikli paylaşımlarının bulunduğu görülmektedir. Harekâtın isminin sebebi de yapılan bir paylaşımda açıklanmıştır. Tayyip Erdoğan'ın açıklamasının ve fotoğrafının yer aldığı paylaşım şöyledir: "Pınarlar oralarda bol olduğu için barışı başına getirelim ve Barış Pınarı harekâtı olsun istedik" (<https://x.com/Akparti/status/1187437275443060741>, 28 Aralık 2023).

AK Parti hesabından yapılan dikkat çekici bir diğer paylaşım ise harekâtın bitmesine yakın bir sürede harekâtı destekleyen diğer partilere, kişi, kurum ve kuruluşlara yönelik teşekkür mesajıdır. AK Parti'nin muhalefet partisi CHP başta olmak üzere bu sürece destek olan İyi Parti ve diğer tüm siyasetçilere yönelik her kesimden insana teşekkür ettiğini ifade eden paylaşımdır.

AK Parti'nin ardından süreci yine en çok destekleyen ittifak partisi olarak MHP gelmektedir. Parti hesabından konuya ilişkin 18 paylaşım bulunmaktadır. Genel Başkan Devlet Bahçeli şahsi hesabından hiç paylaşım yapmamıştır. Parti sözcüsü Semih Yalçın bu harekât

ile ilgili 6 tweet gönderiminde bulunmuştur. MHP'nin yaptığı paylaşımlarda yine milliyetçilik duygusunu ön plana çıkardığı görülmektedir. Daha önceki terör girişimleri, olay ve örgütlerine de referans verilerek terör ile mücadele için etkin rol oynayacaklarını belirtmektedirler. Ayrıca MHP vekillerinin Barış Pınarı Operasyonu'na dair meclis konuşmalarının olduğu videolar da sıkça paylaşımlarda yer bulmuştur.

Ana muhalefet partisi CHP'nin parti resmi hesabından konuya ilişkin hiçbir paylaşım yapılmadığı görülmüştür. Ancak parti Genel Başkanı Kılıçdaroğlu kendi hesabından 2 paylaşım gerçekleştirmiştir. Bu iki paylaşımın da içeriği operasyon sırasında şehit düşen askerler için taziye mesajıdır. Barış Pınarı harekâtına yönelik CHP kanadından en çok paylaşım parti sözcüsü Faik Öztrak tarafından gerçekleştirilmiştir. Öztrak, taziye içerikli beş paylaşımda bulunurken iki adet dikkat çekici paylaşım yapmıştır. Bu iki paylaşım aslında harekâta yönelik destekleyici anlam barındırmaktadır. Ancak Barış Pınarı harekâtının başlangıcına ve ateşkesine yönelik kararların ABD gölgesinde ve kontrolünde gerçekleştiğine yönelik eleştirel bir yorum sunmuştur. Barış Pınarı Harekâtı'nın apar topar durdurulduğunu ifade ederek, bunun da Trump'ın emriyle gerçekleştirildiği yönündeki iddiası X paylaşımında yer almaktadır (<https://x.com/faikoztrak/status/1302959646311936000>, 2020).

Bir diğer muhalefet partisi olan İyi Parti'nin harekâta yönelik 4 paylaşımı mevcuttur. Parti Genel Başkanı Akşener'in 6, parti sözcüsü Ağırlioğlu'nun da 3 paylaşımı bulunmaktadır. Parti paylaşımları taziye içeriklidir. Akşener'in de beş paylaşımı taziye içerikli olup, bir paylaşımı ise parti grup toplantısındaki konuşmasının yer aldığı videodur. Bu videoda, milliyetçi duygulara yönelik söylemler yer almaktadır.

Barış Harekâtı içerikli X paylaşımları incelendiğinde yapılan sınır ötesi operasyonlar arasında medyada en çok yer alan operasyonun Barış Harekâtı olduğu görülmektedir. HDP ve CHP'nin parti hesaplarından hiç paylaşımda bulunmaması dikkat çekmektedir. İyi parti ve MHP parti genel vizyonlarına uygun olarak milliyetçilik içerikli paylaşımlarına yer vermektedir. Özellikle taziye mesajlarının yer aldığı görülmektedir. CHP Genel Başkanı ve sözcüsü kendi hesaplarından taziye mesajları yayınlarken, parti hesaplarından taziye mesajı dâhil operasyona yönelik hiçbir içerik

paylaşımında bulunmamıştır. HDP'nin resmi parti hesabı dâhil olmak üzere hiçbir siyasetçisinin de bu operasyona dair bir paylaşım gerçekleştirmediği görülmektedir.

İktidar partisi kanadından atılan 33 tweet, 38,2 beğeni, 82,1 paylaşım ve 16,2 bin de yorum almıştır. Bu rakamlar doğrultusunda Barış Pınarı Harekâtı'nın medyada en çok yer alan operasyon olmasının haricinde sosyal medya platformu olan X'te de en çok ses getiren operasyon olduğunu söylemek mümkündür. CHP kurumsal hesabından hiç paylaşım olmamasına rağmen genel başkan ve parti sözcüsü tarafından gelen toplam 9 içerik, 17,1 beğeni, 1,6 paylaşım ve 7,6 yorum almıştır. MHP'nin toplamda 24 paylaşımı 53,4 bin beğeni, 10,7 yeniden paylaşım ve 578 yoruma sahiptir. İyi Parti'de ise durum, genel başkan ve parti sözcüsünün toplam 13 tweetine 36,6 bin beğeni, 5,1 bin yeniden paylaşım ve 1,2 bin yorum şeklindedir. MHP'nin oran olarak iktidar partisinden sonra gelmektedir.

Bireysel paylaşımların öne çıktığı ancak CHP ve İYİP tarafından kurumsal hesaplardan paylaşım yapılmadığı bir durum söz konusudur. Bu duruma rağmen muhalefet kanadında bireysel paylaşımların yine etkileşim aldığı ve sıralamaya girdiği de görülmektedir.

Tablo 4. Barış Pınarı Harekâtı'na Yönelik Etkileşim Tablosu

Sıra No	Hesap Sahibi (X)	İçerik	Beğeni (bin)	Paylaşım (bin)	Yorum (bin)
1	AK Parti*	33	38,2	82,1	16,2
2	CHP*	9	17,1	1,6	7,6
3	MHP*	24	53,4	10,7	0,5
4	İYİP*	13	36,6	5,1	1,2
5	HDP	0	0	0	0

*Partilerin resmi hesapları, Genel Başkanları ve Parti Sözcülerinin paylaşımları birlikte değerlendirilmiştir.

3.9. Bahar Kalkanı Harekâtı'na Ait Paylaşımlar

Bahar Kalkanı harekâtı 27 Şubat 2020 tarihinde başlamış olup 6 Mart tarihinde sona ermiştir. Bir hafta kadar süren operasyon, medyada diğer operasyonlar kadar yer almamıştır. Bu operasyona ait meclis partileri

ve siyasiler toplamda 8 paylaşım gerçekleştirmiştir. İktidar partisi konuya ilişkin yine en çok X paylaşımı yapan parti olmuştur. AK Parti resmi hesabından 2, Recep Tayyip Erdoğan tarafından 1, AK Parti Sözcüsü Ömer Çelik tarafından da 1 tweetin atıldığı paylaşımların içerikleri, operasyonun önemini ve gerekliliğini ifade etmeye yöneliktir. Operasyonların, vatan bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak adına ne denli gerekli olduğu belirtilirken, sürekli olarak bu vurgunun yapılmasının muhalefet kanadından gelen ve operasyonların gereğinin olmadığını düşünen kesimlere yöneliktir mesaj olarak yorumlanmıştır.

Bu operasyonda da HDP ve CHP'nin resmi hesaplarından operasyona yönelik hiçbir paylaşımda bulunmadığı görülmüştür. Bu kez CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu kendi şahsi hesabından da paylaşım yapmamıştır. Sadece CHP Sözcüsü Faik Öztrak'ın "kahraman Mehmetçiği desteklemeye ve yalnız olmadığına" vurgu yapan bir adet paylaşımı bulunmaktadır (<https://x.com/faikoztrak/status/1242909960213876737>, 2020).

İyi Parti resmi hesabından konuya ilişkin 1 paylaşım bulunmaktadır. Bu paylaşımın içeriği de daha önceki operasyonlarda da ağırlıklı olduğu gibi operasyon esnasında şehit düşen askerlere yönelik taziye mesajıdır. İyi Parti Genel Başkanı ve sözcüsünün hesaplarında bu operasyona yönelik başka hiçbir paylaşım yer almamaktadır.

Bahar Kalkanı harekâtına dair AK Parti'nin yaptığı 2 paylaşımın etkileşimi toplamda 2,1 bin beğeni, 598 yeniden paylaşım ve 24 yorum şeklindedir. Tayyip Erdoğan tarafından paylaşılan bir gönderinin 38,6 bin beğeni, 8,2 paylaşım ve 895 yorum aldığı görülmektedir. Parti sözcüsü Çelik'in bir paylaşımı da 2,2 bin beğeni, 540 paylaşım ve 30 yorum etkileşimine sahiptir.

MHP'nin bu sürede yaptığı 2 paylaşım 1,9 bin beğeni, 349 paylaşım ve 20 yorum oranına sahiptir. Devlet Bahçeli'nin ve parti sözcüsünün hiç paylaşımı bulunmamaktadır.

İyi Parti'nin 804 beğeni, 133 paylaşım ve 12 yorum alan bir adet paylaşımı mevcuttur.

CHP'nin ve parti başkanının paylaşımı bulunmamaktadır. Parti sözcüsünün yapmış olduğu 170 beğeniye, 33 paylaşıma ve 7 yoruma sahip bir adet tweet yer almaktadır.

Tablo 5. Bahar Kalkanı Harekâtı'na Yönelik Etkileşim Tablosu

Sıra No	Hesap Sahibi (X)	İçerik	Beğeni (bin)	Paylaşım (bin)	Yorum (bin)
1	AK Parti	2	2,1	0,6	0,02
2	CHP	0	0	0	0
3	MHP	2	1,9	0,3	0,02
4	İYİP	1	0,8	0,1	0,01
5	HDP	0	0	0	0

SONUÇ

Günümüzde, sosyal medya kullanımı günlük yaşam dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Gelişen iletişim teknolojileri ile bireylerin kendilerine yabancılaşma durumları yerini küreselleşme ekseninin olumlu bir yanı olan haberleşmede ve örgütlenmede kolaylığa bırakmıştır.

Sosyal medya platformları arasında en çok kullanılan uygulamalardan biri olan X, örgütlenmeye yönelik gücünü Arap Baharı ve Gezi Parkı olaylarında açıkça ortaya koymuştur. Geline süreçte X'in siyasal iletişimin yürütüldüğü bir propaganda platformu haline dönüşüp dönüşmeyeceği merak konusu olmuştur. Ağırlık olarak gençlerin kullandığı X, siyasi partilerin ve siyasetçilerin son dönemde yaptıkları uygulamaları, aldıkları kararları ilan ettikleri, kamuoyu ile haberleşme sağladıkları bir mecra haline dönüşmüştür. Hazine ve Maliye Eski Bakanı Berat Albayrak'ın ve İçişleri Eski Bakanı Süleyman Soylu'nun görevlerinden istifasını X paylaşımları aracılığıyla medyaya duyurması da bu platformun siyasallaşması gösteren örnekler arasında yer almaktadır.

2018 Türkiye genel seçimleri sonrasında medyada geniş yankı uyandıran sınır ötesi operasyonların gerçekleştirilmesi siyasi partiler başta olmak üzere halk arasında da birçok farklı görüşün oluşmasına neden olmuştur. Bir grup, sınır ötesi operasyonları, başka ülkelerin toprak bütünlüğüne ve içişlerine müdahale olarak görmesinden ve özellikle de Avrupa ülkelerinin sınır ötesi operasyonları işgal olarak adlandırabilmelerinden dolayı ülke imajı açısından olumsuz etki oluşturabileceği sebebiyle sınır ötesi

operasyonlara olumlu yaklaşmamıştır. Diğer bir grup ise bu operasyonların terör unsurlarının Irak ve Suriye üzerinden ülkeye sızma girişimlerinin önlenmesi, sivillerin korunması, terörle mücadele kapsamında bölgesel huzur ve barışın tesis edilmesi amacıyla operasyonların istikrarlı bir şekilde yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır.

X paylaşımları incelenen 4 meclis partisinin paylaşımları sonucunda iktidar partisine bu operasyonlar kapsamında en büyük desteğin MHP kanadından geldiğini söylemek mümkündür. HDP haricinde tüm meclis partilerinin, parti başkanlarının ve parti sözcülerinin operasyonlar esnasında şehit düşen askerlere yönelik taziye içerikli paylaşım yaptığı görülmüştür. Medyada en çok ses getiren Barış Pınarı Harekâtı, X üzerinde de en çok etkileşime sahip olan operasyon olma özelliğini taşımaktadır. Bahar Kalkanı ve Dicle Harekâtı'nın X'te diğer operasyonlar kadar yer almadığı görülmektedir. Diğer medya mecralarına da bakıldığında da aynı durum geçerlidir. Öyleyse diğer medya mecralarında yer alan haberler doğrultusunda operasyonların X'te ilgi görme ve ses getirme durumları arasında paralellik olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm operasyonlar süresince en az paylaşım yapan ve hatta bazı operasyonlarda hiç paylaşım yapmayan partinin HDP olduğu görülmüştür. HDP'nin en çok paylaşım yaptığı operasyon Zeytin Dalı Harekâtı'dır. Parti kanadından gelen paylaşımların içerikleri de operasyonu desteklemediklerine ve barışı sağlamak adına doğru bir girişim olmadığı görüşü üzerinedir.

Operasyonlar süresince en çok X etkileşimine sahip partinin MHP olduğu görülmüştür. Bu oranın yüksek olmasında iktidar partisi ile oluşturdukları ittifakın da etkisi olduğu düşünülmektedir. MHP kanadından gelen paylaşımların içerik olarak halk arasında "vatan, millet, sakarya" üçlemesinden feyz alınarak gerçekleştirilmesi de etkileşim oranının yüksek olmasına neden olmaktadır. MHP'nin operasyonlar sürecinde iktidar partisi olan AK Parti'den daha fazla sayıda etkileşime ulaştığı görülmüştür. CHP'nin parti duruşu, bir başka ülkenin toprak bütünlüğüne müdahale ederek, uluslararası arenada Türkiye'nin işgalci devlet pozisyonunda görülmesine engel olunması, bu doğrultuda da şehit verilmemesi amacıyla sınır ötesi operasyonlara mesafeli yaklaşmaktadır. İyi Parti hesaplarına bakıldığında da MHP ile aynı görüşte

yer alıyor gibi görünse de MHP'nin paylaşımlarında yer aldığı kadar keskin bir dil kullanmaktan kaçındığı görülmüştür. Paylaşımlarda sıkça Türk Bayrağı görselinin ön plana çıkarılması göstergebilimsen açıdan anlam taşımaktadır. HDP'nin genel olarak çok az operasyon için paylaşımda bulunduğu görülmüştür. Bu paylaşımların içeriklerinde de bölgeye yapılan operasyonların bölgede yaşayan Kürtlere yönelik yapıldığı ve sivillerin katledildiğine ilişkin iddiaları öne sürmektedirler.

Sonuç olarak operasyonlar arasında medyada en çok yer alan operasyonun X'te de en çok etkileşim alan operasyon olduğu görülmüştür. Bu bağlamda siyasal iletişim ekseninde geleneksel medya ile X gündemi arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir. En çok X etkileşimine MHP'nin sahip olduğu tespit edilmiştir. Parti politikaları ne olursa olsun söz konusu ulusal çıkarlar olduğunda CHP, MHP, İyi Parti ve AK Parti'nin aynı eksende yer aldığı görülmektedir. Ancak HDP'nin farklı tutum ve bakış açısına sahip olduğu görülmüştür. HDP'nin kendisini bu gruptan soyutladığı fark edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Castells, M. (2013). *İşyan ve umut ağları: İnternet çağında toplumsal hareketler*. (E. Kılıç, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Crowley, M. ve Gall, C. (2019). "In Trump, Turkey's Erdogan keeps finding a sympathetic ear", The New York Times.
- Hubbard, B. ve Gall, C., (2019). Turkey launches offensive against U.S.-backed Syrian militia, The New York Times.
- Kadıoğlu, İ. A. (2018). The proxy warfare in Syria. *Political Reflection*, 4/4, 10-15.
- Kırık, A. M. ve Özcan, A. (2014). Bir dijital aktivizm örneği: Akıllı ağ çeteleri (Smart Mobs). *Online Academic Journal of Information Technology*, 5(14), 61-78.
- Köseoğlu, Y. ve Al, H. (2014). Bir siyasal propaganda aracı olarak sosyal medya, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 103-125.
- McLuhan, M. (2001). *Global köy*. (B. C. Düzgören, Çev.). Scala Yayınları.
- Onaran, A. Ş. (1984). *Kamuoyu*. Filiz Kitabevi.
- Öztürk, S. (2016). "İşte AKP'nin terör bilançosu", *Sözcü Gazetesi*.
- Sivitanides, M. (2011). The era of digital activism. *Conference for Information Systems Applied Research*, CONISAR Proceedings Wilmington North Carolina, USA.
- Yüksek, D. (2015). Alternatif medya ve direniş kültürü: Sosyal hareketlerde birleştirici güç olarak alternatif medya. *Direnış Çağında Türkiye'de Alternatif Medya* (B. Çoban, B. Ataman, Der.). 62-63. Epsilon Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- AK Parti, [@akparti]. (2019, 24 Ekim). X.com. <https://x.com/Akparti/status/1187437275443060741>, Erişim Tarihi: 19 Kasım 2023.
- Anadolu Ajansı, 2020. Türkiye ve Rusya İdlid'de ateşkes üzerinde anlaştı, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/turkiye-ve-rusya-idlibde-ateskes-uzerinde-anlasti/1756201>, Erişim Tarihi: 2 Nisan 2021.
- Bahçeli, D. [@dbdevletbahceli]. (2019, 28 Mayıs). X.com. <https://x.com/dbdevletbahceli/status/1133389831038484483>, Erişim Tarihi: 12 Eylül 2023.
- Çelik, Ö. [@omerrcelik]. (2018, 20 Ocak). X.com. <https://x.com/omerrcelik/status/954731867005161472>, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2023.
- En Son Haber, 2018. TSK Kuzey Irak'ta Askeri Üs Kurdu, <https://www.ensonhaber.com/galeri/tsk-kuzey-irakta-askeri-us-kurdu>, Erişim Tarihi: 24 Mart 2021.
- Erdoğan, R.T. [@RTErdogan]. (2018, 18 Mart). X.com. <https://x.com/RTErdogan/status/975280826681364480>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2023.
- Erdoğan, R.T. [@RTErdogan]. (2018, 6 Mayıs). X.com. <https://x.com/RTErdogan/status/993113671999131648>, Erişim Tarihi: 13 Aralık 2018.
- Gazete Duvar, 2020. Trump'ın mektubu sızdırıldı, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/10/17/trumpin-erdogana-harekat-onesi-yazdigi-mektup-sizdirildi>, Erişim Tarihi: 26 Mart 2021.
- Habertürk, 2018. Kararlılık harekâtı, <https://www.haberturk.com/kararlilik-harekati-ndan-carpici-goruntuler-1888599>, Erişim Tarihi: 15 Nisan 2021.
- Kemalbay, S. [@SerpilKemalbay]. (2018, 20 Ocak). X.com. <https://x.com/SerpilKemalbay/status/954720696508338176>, Erişim Tarihi: 14 Kasım 2023.

MHP, [@MHP_Bilgi]. (2020, 12 Ağustos).
X.com. https://x.com/MHP_Bilgi/status/1293562021741563905, Erişim Tarihi: 27 Eylül 2023.

Milli Savunma Bakanlığı, Terörle mücadele, [https://www.msb.gov.tr/tr-TR/Terorle Mucadele](https://www.msb.gov.tr/tr-TR/Terorle-Mucadele), Erişim Tarihi: 18 Nisan 2021.

Öztrak, F. [@faikoztrak]. (2020, 7 Eylül).
X.com. <https://twitter.com/faikoztrak/status/1302959646311936000>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2023.

Öztrak, F. [@faikoztrak]. (2020, 25 Mart).
X.com. <https://x.com/faikoztrak/status/1242909960213876737>, Erişim Tarihi: 29 Aralık 2023.

Resmi Gazete, 24 Eylül 2017 tarih ve 30190 sayı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170924-5.pdf>, Erişim Tarihi: 4 Eylül 2023.

Sputnik, 2019. Esad'dan Barış Pınarı Harekatı'yla ilgili sert açıklama: Türkiye'nin saldırganlığıyla mücadele edeceğiz, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201910171040416224-esad-turk-saldirganligina-suriyenin-her-yerinde-karsilik-verecegiz/>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021.

The Arab Weekly, 2021. Turkish defence chief in Iraq to impose security-for-water formula, <https://the arabweekly.com/turkish-defence-chief-iraq-impose-security-water-formula>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021.

TCCB, 2020. İdlib'de bu gece yarısı itibariyle ateşkes yürürlüğe girecektir, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/116924/-idlib-de-bu-gece-yarisi-itibariyle-ateskes-yururluge-girecektir->, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2024

Yalçın, S. [@E_SemihYalcin]. (2020, 15 Haziran).
X.com. https://x.com/E_SemihYalcin/status/1272280677518540803, Erişim Tarihi: 11 Ocak 2024.

Yeni Akit, 2018. Operasyonlar başlar başlamaz HDP'den skandal tweet!, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/operasyon-baslar-baslamaz-hdpden-skandal-tweet-415683.html>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2023.

Yıldırım, B. [@BY]. (2018, 20 Ocak).
X.com. <https://x.com/BY/status/954742554930679810>, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2023.

Yüksek Seçim Kurulu, Duyuru, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf>, Erişim Tarihi: 19 Nisan 2021.

ULUSAL ACI: İSİAS OTEL FACİASININ KUZHEY KIBRIS YAZILI BASININDA SUNUMU

PRESENTATION OF NATIONAL PAIN İSİAS HOTEL IN THE NORTH CYPRUS PRINTED PRESS

Dr. Gülay ASİT

Bağımsız Araştırmacı

ORCID: 0000-0001-6834-8714, gulayasit@gmail.com

ÖZ

Bu çalışmada, Kuzey Kıbrıs yazılı basınının İsiyas Otel faciasını nasıl haberleştirdiği irdelenmiştir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremine bu otelde yakalanan ve otelin enkazı altında kalan Gazimağusa Türk Maarif Koleji öğrenci, öğretmen ve velilerinden oluşan voleybol kafilesiyle ilgili basında çıkan haberler bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini yazılı basında sol ve sağ eğilimli, en çok satan dört gazetede (Avrupa, Yenidüzen, Kıbrıs ve Diyalog) depremin ertesi günü itibariyle bir hafta boyunca (7 Şubat 2023-13 Şubat 2023) yayımlanan haberlerdir. Karma yöntemin birlikte kullanıldığı çalışmada, haber sayıları ve haberlere ayrılan alan nicel içerik analizi tekniğiyle, ön sayfada yer alan haberler ise nitel içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Avrupa ve Yenidüzen'in konuya geniş yer ayırdığı, buna karşılık son yıllarda Türkiyeli yatırımcılar tarafından satın alınan Kıbrıs ile Diyalog'ta ise daha az yer verildiği belirlenmiştir. Özellikle Kıbrıs Türkiye'de habercilik yapan bir gazete görüntüsü sergilemiş, İsiyas Otel faciasını önem derecesinde ikinci sıraya koymuştur. Tüm gazetelerde konuya ilişkin arama-kurtarma faaliyetleri ve cenaze törenleriyle ilgili haberlerin yoğunlukta olduğu, haber metinlerinde dramatik söylemlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Olayın arka planındaki nedenlere ve ihlallere ise genellikle değinilmediği saptanmıştır. Bu konuya değinen tek gazetenin aşırı sol eğimli Avrupa olduğu ancak onun da eleştirilerde çok keskin bir dil kullanarak suçlayıcı söylemlerde bulunduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsiyas Otel faciası, Gazimağusa Türk Maarif Koleji, Kahramanmaraş Depremi, Kuzey Kıbrıs basını

ABSTRACT

In this study, how the Northern Cyprus print media reported the Isias Hotel disaster was examined. The news published in the press about the volleyball team consisting of students, teachers and parents of Famagusta Turkish Maarif College, who were caught by the earthquake that happened on February 6th at Kahramanmaraş and remained under the rubble of the hotel, constitute the scope of this study. The sample of this study is the news published in the four best-selling left- and right-leaning newspapers (Avrupa, Yenidüzen, Kıbrıs and Diyalog) for a week (7 February 2023-13 February 2023) as of the day after the earthquake. In this study which mixed methods were used, the number of news and the space allocated to the news were analyzed with the quantitative content analysis technique, and the news on the front page were analyzed with the qualitative content analysis technique. According to the results of the study, it was determined that Avrupa and Yenidüzen devoted extensive coverage to the subject, whereas Cyprus and Diyalog, which were purchased by Turkish investors in recent years, gave less coverage. In particular, the newspaper Kıbrıs displayed the appearance of a newspaper reporting in Türkiye, and placed the Isias Hotel disaster in second place in importance. It has been observed that all newspapers contained news about search and rescue activities and funeral ceremonies, and dramatic discourses came to the fore in the news texts. It has been determined that the reasons and violations behind the incident were generally not mentioned. It has been observed that the only newspaper that touched upon this issue was the left-leaning Avrupa, but at the same time it also used a very sharp language in its criticisms and made accusatory statements.

Keywords: İsiyas Hotel Disaster, Famagusta Turkish Maarif College, Kahramanmaraş Earthquake, North Cyprus press

GİRİŞ

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta, son seksen yılın en yıkıcı depremleri meydana gelmiştir. Deprem Türkiye ve Suriye'de on binlerce can kaybının yanı sıra binlerce kişinin yaralanmasına, evsiz kalmasına ve binaların da yerle bir olmasına neden olmuştur (WHO, 2023). Kahramanmaraş depremi bu iki ülkeyle birlikte Kuzey Kıbrıs için de büyük bir yıkıma ve acıya yol açmıştır. Depremde, hasarın çok büyük olduğu illerden biri olan Adıyaman'da birçok konut ve işyeriyle birlikte konaklama tesisleri/oteller de enkaza dönüşmüştür. Bu otellerden biri olan Grand İsis Otel'de, KKTC'den voleybol müsabakaları için gelen Gazimağusa Türk Maarif Koleji öğrenci, öğretmen ve velilerinden oluşan otuz beş kişi hayatını kaybetmiştir. Kıbrıs halkı için 1974 Barış Harekâtı sonrasında yaşanan en büyük facia olan bu olay günlerce medyanın gündeminde kalmıştır. Otelin enkazı altında kalanlara ulaşma ve enkazdan çıkarma sürecinin uzun sürmesi nedeniyle basının deprem sonrasında en önemli gündemi bu olay olmuştur. Günlerce arama-kurtarma faaliyetlerine ilişkin gelişmeler aktarılmış, enkaz altında kalanların deprem öncesi fotoğrafları paylaşılmış, müsabakalara giderken söyledikleri sözler geride kalanların anlatılarından aktarılmıştır.

Bu çalışmada 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi'nde Adıyaman'daki İsis Otel'in enkazı altında kalan Gazimağusa Türk Maarif Koleji kafilesiyle ilgili Kuzey Kıbrıs basınında yer alan haberler ele alınmıştır. Yazılı basında bu haberlerin nasıl sunulduğu, sol görüşlü *Avrupa* ve *Yenidüzen* ile sağ görüşlü *Kıbrıs* ve *Diyalog* özelinde irdelenmiştir. Çalışmanın zaman aralığı depremin ertesi günü itibarıyla, 7 Şubat 2023-13 Şubat 2023 tarihleri arasındaki yedi günlük periyottur. Nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanıldığı çalışmada, toplanan veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir.

1. OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA HABERCİLİK, SÖYLEM VE İDEOLOJİ

Olağanüstü durumlar alışılmışın dışında gerçekleşen olaylara işaret etmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “olağanüstü” sözcüğü her ne kadar fevkalade, harikulade (TDK, 2023) gibi ifadelerle

birlikte kullanılsa da habercilik söz konusu olduğunda olumsuz bir anlam taşımaktadır. Olağanüstü durum haberciliği genellikle bozulma, aksaklık, yıkım, infial, afet gibi olaylarda karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi “afet” sözcüğü, bir olay veya olaylar dizisinin insanların yaşamlarında veya kendilerine ait taşınmazlarda yaygın bir bozulmaya yol açmasını nitelemektedir. Genellikle sözcüğün “doğal afet” şeklindeki kullanımı yaygındır ancak afetler doğal değildir. Doğal olan “tehlike”dir, tehlike içeren olgulardır. Depremler, volkanik patlamalar, su baskınları doğal tehlikedir. Ancak bunlar bir bozulmaya, yıkıma yol açmıyorsa afet olarak nitelendirilemez. Bu tür olayların yaşanması olasıdır hatta çoğu zaman kaçınılmazdır ancak afetler için durum farklıdır. Bunları önlemek, zarara uğramaktan kaçınmak mümkündür (DRR Media Hub, 2023).

Olağanüstü durum haberciliği günceldir, yeni oluşmuştur. Bu tür haberlerin şemalarında öncelikle resmi kaynaklardan alınan ölü-yaralı sayıları, arama-kurtarma faaliyetleri, olay yerindekilerin duygusal tepkileri öne çıkmaktadır. Bunu, yetkililerin açıklamaları ve bölgeyi ziyaret etmeleri gibi haberler takip etmektedir. Verilen haberlerde ana amaç bilgi vermek ve bölgeye daha fazla desteğin gitmesini sağlamaktır (Akgül, 2017). Büyük yıkıma neden olan bu gibi durumlara ait haber başlıklarında objektiflikten uzak nitelemeler ve duygusal ifadeler sıkça gözlemlenmektedir. Bu yaklaşım yaşanan yıkımın ve acının büyüklüğünden dolayı çoğu kez mazur görülmektedir (Temiztürk, 2012). Ancak haberlerde mevcut duruma ilişkin sayısal verilere ve dramatik görüntülere yer verilmesinin çokluğuna karşın yaşanan yıkımın nedenleri, arkasında yatan ihmaller ve çözüm önerilerine ilişkin bilgilerin azlığı dikkat çekici boyuttadır (Budak, 2023). Aslında deprem, diğer afetlerden daha büyük bir yıkıma ve etki alanına sahip olduğu için tıpkı savaş haberciliği gibi depreme özgü bir habercilik anlayışına geçilmesi gerekmektedir. Gazetecilerin de bu yönde eğitilmesi, depremle ilgili kavramlar ve bu gibi durumlarda nasıl habercilik yapılacağı konusunda gerekli bilgiyle donatılması önemlidir. Depremden sonraki haberciliğin yanı sıra önleyici ve uyarıcı habercilik pratikleriyle depremden önce konuya dikkat çekilmelidir (Maden 2023).

Medya kuruluşlarının kârlılık esasına göre faaliyet gösterdiği, birincil amaçlarının kâr etmek olduğu bir gerçektir. Ticari başarı, tirajın artması ve daha çok

¹ Çalışmada bu andan itibaren İsis Otel olarak söz edilecektir.

kişi tarafından tercih edilmeyeyle gerçekleşmektedir. Bu durum ise kıyasıya bir rekabeti beraberinde getirmektedir (Atabek ve Uztuğ, 1998). Daha çok satılmak ve daha çok okuyucu tarafından tercih edilmek için gazeteler, haberi dikkat çekici manşetlerle vermeye özen göstermekte, okuyucunun ilgisini çekmeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de belli bir çerçeveyi kullanmaktadırlar. Bu bağlamda medya çerçeveleri, belli bir konu hakkında bireylerin veya grupların, düşünme, yorumlama hatta harekete geçme temellerini şekillendirmektedir. Bu noktada görüş ve tutum değişikliğinde ikna edici mesaj tasarımı ayrıca ön plana çıkmaktadır (D'Angelo, 2017). Haber çerçevesi ve mesaj tasarımında ise söylem ve ideoloji etkin olmaktadır. Söylem Türkçe metinlerde dil, sav, bakış açısı, anlatım şekli, öğreti, biçim ve ideoloji anlamında kullanılmaktadır (Devran, 2010). Ancak söylem ve ideolojinin odak noktaları farklılık göstermektedir. Söylem iletişim pratiklerinin içsel özelliklerine, özellikle dil ve gösterge boyutuna; buna karşın ideoloji dışsal özelliklere, özellikle çıkar ve konum nosyonlarıyla olan bağlantıya işaret etmektedir (Purvis ve Hunt, 2014). Bu bağlamda söylem içerikle, ideoloji dış çevreyle olan çıkar ve fikir birliğiyle ilişkilendirilmektedir.

Söylenen kelimeler veya cümleler söylemin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak söylem, sadece gözlemlenebilir sözlü veya sözsüz özellikleri, sosyal etkileşimi ve konuşma pratiklerini değil, onun üretilmesi ve anlaşılması esnasındaki bilişsel temsilleri de içermektedir (Van Dijk, 1990). Belki de bu nedenle söylem bazıları için tek bir söze ya da bir konu hakkında iki kişinin arasında gerçekleşen konuşmaya odaklanan dar bir girişimken, bazıları için ise sosyal ve politik dünyayı oluşturan tüm sosyal sistemle eşanlamlıdır (Howart, 2000). Dilsel bir kavram olarak kullanılan söylem, aslında bilginin dil aracılığıyla üretilmesiyle ilgilidir ve bir inşa sürecine işaret eder (Hall, 2004) Foucault'ya göre bir söylem tarafından üretilen şey, o söylemin toplumsal gerçek olarak kabul edilmesi yoluyla, yapısal olarak ortaya çıktığı tarihsel dönemin bilgi yapısıyla yakından alakalıdır. Ayrıca söylemlerin iktidar etkisiyle üretildiği gerçeği unutulmamalıdır. Bu iktidar, toplumsal düzen içinde bilgiyi ve o bilgiyi meşrulaştırmayı sağlayan kategori ve kriterleri de belirlemektedir (Adams, 2017). Bu bağlamda söylem, iktidardakiler tarafından belirli sebeplerle yaratılmakta ve sosyal kontrol amacıyla

kullanılmaktadır (Görgülü, 2023). Diğer taraftan söylem gücü teorisyenleri söylem ve güç kavramını genellikle birbirine karıştırmakta, söylemin tamamen güç ilişkileri tarafından belirlendiğine inanmaktadırlar. Fakat bu bakış açısı yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Çünkü söylemi şekillendiren ve belirleyen ana faktör, faillerin elde ettiği faydayla da yakından ilgilidir (Miller, 1990).

Toplumdaki iktidar ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ideolojiler, bir grubun diğeri üzerinde tahakküm kurmasının meşru yolunu açmaktadır. Bu bağlamda ideoloji, söylem ve iktidar kavramları birbirlerinden beslenmektedir (Şahin ve Birincioğlu, 2020). İdeolojiler, kendi sürekliliğini muhafaza etmek için direnç halindedirler ve sözcülüğünü üstlendikleri sınıfı egemen hale getirmek için çalışırlar (Güngör, 2001). Althusser (2014), egemen sınıfın mevcut ideolojinin unsur ve biçimlerini birleştirme çabasının asla son bulmayacağını ifade ederek, bunu tıpkı bir sınıf mücadelesine benzetmiş, dahası ideolojiyi sınıf mücadelesinin bir yansıması olarak nitelemiştir. Ona göre medyanın dâhil olduğu sivil toplum kuruluşlarınca üretilen, insanların yapıp-edeceklerini somutlaştıran ideoloji, çıkar sahiplerinin amaçları ekseninde fikir ve eylem arasındaki ilişkinin nasıl şekilleneceğini belirlemektedir (Oçak, 2018). Gramsci ise sivil toplumun hegemonyasını politik toplumun tahakküme dayalı yapısı karşısına koymakta ve ideolojiyi işin içine katmaktadır. Çünkü ideolojilerin işlevlerinden birisi hedef alınan sınıfın dünya görüşüne katkıda bulunmak ve bu görüşü kendi çıkarları doğrultusunda zenginleştirmektir (Dural, 2012). Böylelikle sosyal etkileşimi ve koordinasyonu, grup uyumunu ve sosyal üyelerin ortak hedefe ulaşmasını amaçlayan organize veya kurumsallaşmış faaliyetleri etkilemektedirler (Van Dijk, 2005).

Haber değerindeki bir olayın aktarımında söylem yoluyla bir temsiliyet söz konusudur. Temsil edilen, kurumun yapısı ve ideolojisidir. Bunları ise gazetecinin kendi ideolojisinin yanı sıra (Kazaz ve Gülnar, 2017) medyanın sahiplik yapısı, mali özellikleri ve güç odaklarıyla olan ilişkisi şekillendirmektedir. Birbirine bağlı olan bu unsurlar, medyanın şeffaf bir mesaj aktarımının önüne geçtiği gibi söylemini de şekillendirmektedir (Özkır ve Şişman, 2014).

Haber söylemleri olağanüstü durumlarda şu başlıklar altında toplanmaktadır:

- Keder yüklü söylemler
- Empatik söylemler
- Korku söylemleri
- Öfke ve tepki söylemleri
- Suçlayıcı ve savunucu söylemler
- Dinsel söylemler
- Resmi/siyasi söylemler
- Bilimsel söylemler (Akgül, 2017).

Haberin aktarımında kullanılan anlatı şekilleri bilgi verici, teşvik edici, umut verici, duygusal olabileceği gibi eleştirel, yargılayıcı abartılı ve sansasyonel de olabilmektedir (Kazaz ve Gülnar, 2017). Anlatı şekillerindeki bu farklılıklar çoğu zaman aynı haberde bile görülmektedir. Farklı içeriklerle sunulan tek bir haberde açık veya üstü örtülü ideolojik yanlılık tespit edilebilmektedir (Çakmak, 2019).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye'deki depremlerle ilgili yapılan afet haberciliğine ilişkin bilimsel çalışmalar Maden'in (2023), deprem haberciliğine iletişim alanından akademik bir perspektiften katkı koymak amacıyla Prof. Dr. Süleyman İrvan ile yaptığı söyleşide de belirttiği gibi oldukça az sayıdadır. Ancak yine de 1999 Marmara Depremi sonrasında bir artış görülmeye başlanmıştır. Yapılan çalışmalarda genellikle haber içerikleri ele alınarak bu haberlerin nasıl sunulduğu irdelenmiştir. Örneğin Erdoğan (2006), "Türkiye'de Ulusal ve Yerel Gazetelerin Habercilik Anlayışları: Deprem Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi" isimli çalışmada *Hürriyet* ve *Yeni Asır*'ın Seferihisar depremiyle ilgili haber üretim süreçlerini incelemiştir. Çalışmada her iki gazetede haber üretiminin, yaygın haber değerleri olan sansasyonel, dramatik ve trajik unsurlardan oluştuğunu saptamıştır. Ayrıca her iki gazete seçkin kişilerle bağlantılılık özelinde siyasal seçkinlerin söz ve eylemlerine yer vererek seçkinlik habercilik sergilemiştir.

Kolukırık ve Tuna (2009), "Türkiye medyasında deprem algısı: Marmara Depremi Örneği" isimli çalışmada *Hürriyet*, *Milliyet*, *Sabah* ve *Zaman*'da yer alan haberleri incelemiştir. Haberlerde duygusalılık, korku ve panik süreçlerinin yeniden üretimi, yöneticilere yönelik kızgınlık, sorumluluğun müteahhitlere yüklenmesi, yardımlaşma ve devlet kurumları yerine halkın kendisinin kurtarma faaliyetlerinde bulunması gibi konular yer almıştır.

Kütükoğlu (2021), İzmir Depremi sonrasında ulusal basında depreme ilişkin haberleri ele aldığı "Afet Gazeteciliğine Gündem Belirleme Kuramı ve İzmir Depremi Haberlerinden Bakış" isimli çalışmada ulusal basından dört gazetede yer alan deprem haberlerini incelemiştir. Çalışmada iki farklı politik görüşe sahip olan *Sabah* ve *Yeni Şafak* gazeteleri ile *Sözcü* ve *Cumhuriyet*'i ele almıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre *Sabah* ve *Yeni Şafak* haberlerinde depremde enkaz altında kalanların arama kurtarma faaliyetleri, yardımlaşma, dayanışma, birlik ve beraberlik gibi konuları öne çıkarmıştır. Buna karşın muhalif kanatta yer alan *Sözcü* ve *Cumhuriyet* ise yıkıma sebep olan nedenler ve olayların sorumluları gibi konuların üzerinde durmuştur. Bu bağlamda gazeteler gündem belirleme kuramı çerçevesinde, yayın politikaları ekseninde oluşturdukları haberleri kamuoyuna aktarmışlardır.

Budak (2023), Kahramanmaraş depremine ilişkin Türk Basınının afet haberciliğini değerlendirdiği "Türk Medyasının Depremle İmtihani: Kahramanmaraş Depremini Afet Haberciliği Üzerinden Değerlendirmek" adlı çalışmada ulusal basından altı gazetede yer alan haberleri incelemiştir. Editöryal tutumları farklı olan yani ideolojik olarak farklı kanatları temsil eden *Hürriyet*, *Evrensel*, *Habertürk*, *Sabah*, *Sözcü* ve *Yeni Şafak*'ın web sayfalarındaki haberleri analiz ettiği çalışmada, genellikle sayısal verilere ve arama-kurtarma faaliyetlerindeki dramatik unsurlara yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Buna karşın afetin nedenleri, gelecekte yaşanabilecek olumsuz durumlara ilişkin çözüm önerilerine çok az değinildiğini tespit etmiştir. Genel itibarıyla *Sözcü* ve *Evrensel* eleştirel, *Yeni Şafak* ve *Sabah* savunucu, *Habertürk* ve *Hürriyet* ise ılımlı bir habercilik sergilemiştir.

Yalçın (2023), "Doğal Afetlerin Doğal Olmayan Sonuçları: Gazetelerin Deprem Haberciliği" isimli çalışmada, Kahramanmaraş Depremi sonrasında *Hürriyet*, *Sabah*, *Türkiye*, *Cumhuriyet*, *Karar* ve *Milli Gazete*'nin habercilik pratiklerinde siyasi-ideolojik tutumlarını değiştirip değiştirmediğini irdelenmiştir. Araştırmanın sonucuna göre gazeteler afet haberlerini verirken bile yanlı haber aktarımında bulunarak muhalif oldukları tarafı eleştirmeye odaklanmışlardır.

Kuzey Kıbrıs basınıyla ilgili literatüre bakıldığında ise akademik çalışmaların genel olarak basının misyonu (Demiryürek, 2003; Keser, 2012; Ercan, 2019; Ercan, 2020; Ercan, 2021; Özaşık, 2023), sahiplik yapısı (Hançer, 2006; Altan Bayraktar, 2015; Kalkan, F., Safaklı, O. V. ve Günalp, Ö. S. 2015; Özaşık, 2023),

etik anlayışı (İrvan, 2006; Özejder, 2018, Asit, 2019; Dolunay ve Kasap, 2020; İrvan, 2021) ve ideolojik konumlanması (Dolunay ve Kasap, 2017; Yılmaz, 2018; Ceylanlı ve Kanlı, 2020) gibi konularda olduğu görülmektedir. Ülkenin kuruluşundan bu yana büyük çaplı olumsuz bir olay yaşanmaması bu tür çalışmaların olmayışının nedenidir. Felaketlere ilişkin ancak basında yer alan haberlerden söz edilebilir. Kuzey Kıbrıs'ın yakın tarihinde öğrencilerle ilgili olarak, İsis Otel faciası kadar toplumu derinden etkileyen ve toplumsal travmaya neden olan iki olay gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Girne-Lefkoşa arasında Dağyolu olarak anılan güzergahta, 29 Kasım 2016 tarihinde meydana gelen trafik kazasıdır. Türkiye'de o yıl yaz saati uygulamasının kalıcı hale getirilmesi ile aynı uygulamaya Kuzey Kıbrıs'ta da geçilmiştir. Sabah karanlığında yola çıkan ve öğrencileri taşıyan bir öğrenci servisi ile bir tır çarpışmış, kaza sonucunda servis şoförü ile iki öğrenci hayatını kaybetmiştir². Gerçekleşen kazanın baş sebebinin, yaz saati uygulaması nedeniyle çocukların karanlıkta yola çıkmak zorunda kalmaları olduğu üzerinde durulmuştur. Veliler başta olmak üzere tüm toplum harekete geçmiş, ülkenin her tarafında protestolar düzenlenmiş, change.org'da imza kampanyaları başlatılmıştır. Yaşanan üzücü olay sonrasında yapılan eylemler etkili olmuş ve Kuzey Kıbrıs'ta yeniden kış saati uygulamasına geçilmiştir.

Ölü sayısının fazla oluşu nedeniyle toplumda büyük üzüntüye yol açan olaylardan bir diğeri ise Girne-Boğaz yolunda meydana gelen bir trafik kazasıdır. Ciklos bölgesinde 5 Aralık 2018 tarihinde aşırı yağışların sele neden olması sonucunda, sel sularına kapılan bir aracın içerisindeki dört genç hayatını kaybetmiştir³. Olay günlerce medyanın gündeminde kalmış, kazanın gerçekleştiği yolun henüz yenilenmiş olması soru işaretlerini bu noktaya çekmiştir. Ülke tarihine kara bir leke olarak geçen ve "Ciklos Felaketi" olarak anılan olayın ilk raporlarında mühendislik hatasına işaret edilmiş ancak sorumlular hala tespit edilememiştir⁴.

² "KKTC'de ölümlü trafik kazası yaz saatine isyan başlattı." Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://t24.com.tr/haber/kktcdde-olumlu-trafik-kazasi-yaz-saatine-isyan-baslatti,374207> Erişim Tarihi: 4 Aralık 2023

³ Yaşanan kaza sonrasında tüm birimler bir başka birimi suçlamış, kimse sorumluluğu kabul etmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://haberkibris.com/atakan-sel-sularina-kapilan-aracin-korkuluk-olmayan-yerden-yuvarlandigi-teyide-muhtac-2019-12-23.html> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2023

⁴ "Ciklos felaketinin üzerinden 4 yıl geçti ama sorumlularından

Şüphesiz İsis Otel faciası, Kuzey Kıbrıs'ın kuruluşundan bu yana toplumun yaşadığı en büyük yıkımdır. Olay ülkenin anayasasının dördüncü bölümünde düzenlenen ve üç maddede yer alan olağanüstü durumlar kapsamına girmese⁵ de tüm ülkede olağanüstü ilgi, endişe ve üzüntüye neden olmuştur. Bakanlar Kurulu acil olarak toplanmış, kafiye kurtarmaya yönelik kararlar üretmiştir. Bölgeye arama-kurtarma ekip ve ekipmanlarıyla birlikte her gün bir bakan gönderilmiştir⁶. Olayın hemen ertesinde çoğu medya mensubu olay yerine gitmiş, bazen de çalışmalara bizzat katılmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Çoklu yöntem olarak da ifade edilen bu yöntemde nicel ve nitel verinin birlikte toplanarak analiz edilip bütünleştirilmesi yoluyla, problemin daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır (Creswell, 2017). Yapılan tarama sonucunda ulaşılan haber sayıları, haberlerin kapladığı alan ve bunların gazetelere dağılımı çalışmanın nicel kısmını oluşturmaktadır. Haberlerin, özellikle manşet haberlerin söylemi ise nitel kısmı oluşturmaktadır. Manşet haberlerin "ilgi çekicilik, çarpıcılık durumuna göre okuyucunun habere devam edip etmemesinde belirleyici" olması bu haberleri önemli kılmaktadır (Özkır ve Şişman, 2014). Bu önem basılı gazetelerde okuyucunun gazete satın alma kararını da etkilemektedir. Dolayısıyla bu haberler tüm çerçeveyi de ortaya koymaktadır. Analizde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi güvenilir (tekrarlanabilir) sonuçlar ortaya koyarak, geniş medya içeriklerinin istatistiksel bir özetini sunmaktadır (Mcquail, 2010). Araştırmanın örneklemini, KKTC Enformasyon Dairesi'nin web sayfasında⁷ isimleri

hesap sorulmadı" Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.detaykibris.com/ciklos-felaketinin-uzerinden-4-yil-gecti-ama-sorumlularindan-hesap-sorulmadi-310295h.htm> Erişim Tarihi: 1 Aralık 2023

⁵ Anayasa'da yapılan düzenleme ülke sınırları içerisindeki durumlara ilişkindir. Ayrıntılı bilgi için bkz. 1985 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'na Göre Olağanüstü Durumların Kapsamı

⁶ "Adıyaman'a her gün bir bakan ve gönüllü uzman ekip gönderilecek" <https://www.yeniduzen.com/adiyamana-her-gun-bir-bakan-ve-gonullu-uzman-ekip-gonderilecek-160911h.htm> Erişim Tarihi: 10 Aralık 2023

⁷ KKTC'deki günlük gazeteler, 2023, <https://pio.mfa.gov.ct.tr/gunluk-gazeteler/> Erişim Tarihi: 8 Ekim 2023

yer alan ve basılı olan dört günlük gazetedir. Bunlar *Avrupa*, *Yenidüzen*, *Kıbrıs* ve *Diyalog*'dur.

Yayın hayatına 17 Eylül 1997 tarihinde başlayan *Avrupa*, o dönem cumhurbaşkanı olan Rauf Denktaş ve Türkiye aleyhine bir yayın politikası benimsemiştir. Şener Levent'in sahip olduğu gazete 2001 yılında *Afrika* adıyla yayınlanmaya başlamıştır (Hürriyet, 2002). İdeolojik olarak aşırı solda yer alan gazete (Hançer, 2006), özellikle Kıbrıs Türk toplum yapısı ve kimliğine yönelik haberler yapmakta ve mevcut düzene muhalif yayınlarıyla alternatif medya kapsamında değerlendirilmektedir (Ceylanlı ve Kanlı, 2020). Hakkında sayısız dava açılan, çeşitli para cezalarına çarptırılan gazete 25 Haziran 2020 tarihinde eski adına dönerek *Avrupa* adını almıştır (Kıbrıs Postası, 2020). *Yenidüzen* 12 Aralık 1975'te Cumhuriyetçi Türk Partisi tarafından kurulmuştur. United Medya Grubu'na ait olan ve barış gazeteciliğini misyon edinen gazete (Yenidüzen, 2023), sol basını temsil etmektedir (Bayraktar, 2016). Sağ kanatta yer alan ve anaakım medya özelliği gösteren *Kıbrıs* ise 11 Temmuz 1989 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Asil Nadir'e ait olan gazete, uzun yıllar sektörün lideri konumunda kalmış, ancak düşen satış grafiği ve yönetici değişiklikleri sonucunda Aralık 2022'de el değiştirmiştir. Ülkede uzun süredir yatırımlarda bulunan, Türkiye kökenli AKSA grubuna geçen gazetenin satış işlemi birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir (Özadam, 2022). Kıbrıs Diyalog Yayıncılık Ltd.'ye ait olan *Diyalog* ise yayın hayatına 4 Aralık 2013 tarihinde başlamıştır. Gazete "liberal demokrat, popüler ve egemen söylemi temsil etmektedir" (Yılmaz, 2018). Gazetenin de içinde bulunduğu yayın grubunun ülkede birçok yatırımı bulunan, Merit Oteller zincirinin sahibi Besim Tibuk tarafından fonlandığı (Karapaşaoğlu, 2023) ancak Besim Tibuk'un tek hissedar olmadığı, yüzde beş oranında hisseye sahip olduğu (Alçı, 2020) ifade edilmektedir.

Depremi meydana geldiği 6 Şubat 2023'ün ertesi günü itibarıyla bir haftalık zaman aralığında (7-13 Şubat 2023) gazetelerde yer alan İsis Otel faciası ile ilgili haberler bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Çalışmanın sınırlılığı ise köşe yazılarının incelemeye dahil edilmemesidir.

4. İSİAS OTEL FACİASININ ARKA PLANI

Merkez Üssü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan olan, 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremlerden en çok etkilenen illerden birisi olan Adıyaman'da 7 katlı İsis Otel de göçmüş ve otel bir enkaza dönüşmüştür. KKTC'den voleybol turnuvası için gelen Gazimağusa Türk Maarif Koleji kız ve erkek voleybol takımlarının oyuncularını, öğretmenleri ve bazı veliler yıkılan otelin enkazı altında kalmışlardır. Üç veli ve bir öğrencinin kendi çabalarıyla enkazdan çıkmayı başardığı faciada kafilenin geri kalanlarının ise cansız bedenlerine ulaşılmış, 39 kişi hayatını kaybetmiştir. KKTC'de 1974 yılından bu yana yaşanan en büyük trajedi olan bu olay tüm toplumda derin bir üzüntüye neden olmuştur.

Temeli 1990'lı yıllarda atılan İsis Otel, sahibi olan Bozkurt ailesi tarafından aile apartmanı olarak tasarlanmış ve kaba inşaat şeklinde yaklaşık 10 yıl bekledikten sonra 2001 yılı itibarıyla belediyeden ruhsat alınarak aile oteline dönüştürülmüştür⁸. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan İşletme Belgesi olan 10 katlı otel, 4 yıldızlı, 66 odalı ve 132 yatak kapasiteli olarak hizmet vermiştir⁹. Deprem esnasında otelde konaklayan 43 kişilik turist rehberi kafilesinden 30 kişi, KKTC'den gelen voleybol takımından da 35 kişi hayatını kaybetmiştir. Kahramanmaraş depreminde hem Adıyaman'da hem de diğer illerde İsis gibi birçok konaklama işletmesi yıkılmış, bunlardan bazılarının deprem yönetmeliğine uygun inşa edilmediği ya da sonradan değiştirilen yapılar olduğu ve bunun da can ve mal kaybını artırdığı belirlenmiştir (Sezgin ve Karagöz, 2023).

5. BULGULAR VE ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde bulgular yer almaktadır. Gazetelerin İsis Otel'de kalan kafileye ve olaya ilişkin verdiği haberlerin sayıları, kapladıkları alan ve ön sayfada yer alan haberlerin analizi bu bölümde ele alınmıştır.

5.1. İsis Otel Faciasına İlişkin Haber Sayıları

Çalışmanın kapsamındaki dört gazetede bir haftalık süre içerisinde verilen haberlerin sayısı ve yüzdeleri Tablo 1'de görülmektedir. Dört gazetede konuyla ilgili

⁸ Mert İnan, 2023, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/isis-faciasi-boyle-geldi-bos-apartmani-otele-cevirdiler-6904947> Erişim 5 Kasım 2023

⁹ Konaklama (ktb.gov.tr). Erişim 5 Kasım 2023

toplamda 191 haber yayınlanmıştır. En fazla haberin *Avrupa*'da yayınlandığı, en az haberin ise *Diyalog*'da olduğu gözlemlenmiştir. *Avrupa*'nın yedi günlük periyotta verdiği haberlerin neredeyse tamamı İsias Otel'de kalan kafiyeyle ilgilidir. Çalışma kapsamında köşe yazarlarının kaleme aldığı yazılar, okur yorumları, vefat ilanları, spor haberleri ve diğer haberler kapsam dışında tutulduğundan haber sayıları görece az olarak değerlendirilse de gazetenin 12 sayfa olduğu göz önünde bulundurulduğunda yine de haber sayısının çok olduğu söylenebilir. *Diyalog* ise rakamsal olarak konuya ilişkin daha az haber vermiştir. Ancak yine de dengeli bir habercilik yapmaya gayret gösterdiği söylenebilir. Haber sayısının az olması ise gazetenin deprem haricindeki haberlere de yer vermesiyle ilgilidir. Öyle ki ilgili dönemde gazete magazin sayılabilecek haberleri bile yayınlamayı sürdürmüştür. *Yenidüzen* ise konuyla ilgili haber sayısında ikinci sıradadır. Gazete hacimsel olarak da olaya geniş yer ayırmış, yapılan çalışmaları ve elde ettiği bilgileri kapsamlı bir şekilde aktarmıştır. 8 Şubat tarihi itibarıyla logosunu karartan gazete, son sayfasında neredeyse her gün kafilenin fotoğrafını paylaşmıştır. Henüz kafiyeyle ulaşamamışken “*yüreğimiz sizinle*”, üçüncü gün kafilenin toplu fotoğrafıyla “bu acının tarifi yok *YÜREĞİMİZ YANIYOR*”, dördüncü gün ilk kayıpların fotoğraflarıyla birlikte yine “bu acının tarifi yok *YÜREĞİMİZ YANIYOR*”, beşinci gün İsias Otel'de hayatını kaybedenlerle birlikte KKTC'nin tüm kayıplarının fotoğrafları ile “*YASTAYIZ*”, yine altıncı ve yedinci günlerde kayıpların hangi illerde depreme yakalandığı da yazılarak “*YASTAYIZ*” şeklinde paylaşılmıştır.

Kuzey Kıbrıs'ın en eski gazetelerden birisi olan ve sayfa sayısı 32 olan *Kıbrıs* ise üçüncü sıradadır. Gazetede konuya 9 Şubat itibarıyla ağırlık verilmeye başlandığı saptanmıştır. Kafiyeyle ilgili belirsizliğin hâkim olduğu ilk iki gün gazetede konuya çok az yer ayrılmıştır. Bulgularda öne çıkan, gazetenin Kuzey Kıbrıs kafilesinden çok Türkiye'deki gelişmelere yer vermesidir. Yani *Kıbrıs* ironik bir şekilde sanki Türkiye'ye ait bir gazete gibi habercilik yapmıştır. Gazete Türkiye'deki depreme ve sonuçlarına ilişkin sayısız haber yayınlarken İsias Otel Faciasına ilişkin haberlere daha az yer vermiştir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde yedi günlük periyotta ilk üç sayfasını genellikle Türkiye'ye ilişkin haberlere ayırmış,

özellikle ikinci, üçüncü ve son sayfalarında tamamıyla Türkiye'ye ilişkin haberleri paylaşmıştır.

Tablo 1. İsias Otel Faciasına İlişkin Haberlerin Gazetelere Dağılımı

Gazete	Haber Sayısı	Haber Yüzdesi
<i>Avrupa</i>	63	33
<i>Yenidüzen</i>	51	27
<i>Kıbrıs</i>	41	21
<i>Diyalog</i>	36	19
Toplam	191	100

5.2. İsias Otel Faciasına İlişkin Haberlerin Kapladığı Alan

Gazetelerin Kuzey Kıbrıs kafilesi ve İsias Otel'le ilgili haberlere ayırdıkları alan sayfa sayısı üzerinden saptanmıştır. Tablo 2'de görüleceği gibi *Avrupa*'nın sayfa sayısı 12, *Yenidüzen*'in 24, *Kıbrıs* ve *Diyalog*'un ise 32'dir. Bu bilgi ışığında konuyla ilgili en fazla habere *Avrupa* ve *Yenidüzen*'de yer verilmiştir. *Avrupa* ortalama % 30 gibi bir oranla konuya yer ayırmıştır. Benzer bir orana *Yenidüzen*'de de ulaşıldığı tablodan görülebilir. Buna karşın *Kıbrıs* ve *Diyalog* konuya daha az yer vermişlerdir. Konuya ayrılan alan çoğu gün sadece 1-2 sayfa ile sınırlı kalmıştır. Bunun nedeni ise sol eğilimli gazetelerin Kuzey Kıbrıs kafilesini haberin odağına koyması, sağ eğilimli gazetelerin ise Türkiye'deki arama-kurtarma haberlerini odağına koymuş olması olarak gözlemlenmiştir.

Tablo 2. İsias Otel ile İlgili Haberlerin Hacimsel Olarak Gazetelere Dağılımı

TARİH	AVRUPA		YENİDÜZEN		KIBRIS		DİYALOG	
	Ayrılan Sayfa	Toplam Sayfa	Ayrılan Sayfa	Toplam Sayfa	Ayrılan Sayfa	Toplam Sayfa	Ayrılan Sayfa	Toplam Sayfa
7 Şubat 2023	4	12	8	24	3,5	32	2	32
8 Şubat 2023	4	12	5	24	6	32	5,5	32
9 Şubat 2023	3,5	12	6	24	2	32	1,5	32
10 Şubat 2023	3	12	7	24	1,5	32	3	32
11 Şubat 2023	4,5	12	5,5	24	5	32	6	32
12 Şubat 2023	3,5	12	10,5	24	5	32	4,5	32
13 Şubat 2023	3	12	9	24	7	32	5,5	32

5.3. İsis Otel Faciasına İlişkin Ön Sayfada Yer Alan Haberler

Çalışmanın bu kısmında gazetelerin ön sayfalarında verdikleri haberler analiz edilmiştir. Analiz kapsamında haber başlıkları, kullanılan fotoğraflar gibi unsurlar irdelenmiştir.

Resim 1. 7 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın ilk günü olan 7 Şubat 2023 tarihinde gazetelerin ilk sayfaları Görsel 1’de görülmektedir. *Avrupa* ölü sayısına vurgu yaparak yıkımın sonucunu “**BİNLERCE ÖLÜ**” manşetiyle haberleştirmiştir. Depreme ilişkin görüntülerin tüm sayfayı kapladığı, manşetin hemen altında ise “*Adıyaman’dan beklenen*

haber gelmedi... Kurtarılan yalnız 4 kişi... 31 kişiden haber yok!” başlığıyla İsis Otel enkazında kalan kafiyeyle ilişkin gelişmelerin endişe ve üzüntü ile aktarıldığı görülmektedir. Gazete sürmanşetten herhangi bir haber vermemiş, bu alanda “*Dertlerin kalkınca şaha, bir sitem mi yollarsın Allah’a? Allah ne yapsın iş yoksa, bu binaları yapan kullarında?*” diyerek bir eleştiride bulunmuştur. Eleştirinin odağı binaları yapanlardır.

Yenidüzen “**YIKILDIK!**” manşetiyle çıkmıştır. Haberde Türkiye’de gerçekleşen depremin ayrıntılarına yer verilirken, üstü kapalı bir şekilde İsis Otel’de enkaz altında kalan kafiyeyle ilgili yaşanan üzüntü, birlik ve beraberlik vurgusuyla aktarılmıştır. Tüm sayfayı depreme ayıran gazetede İsis Otel’de kalan öğrenci kafiyesiyle ilgili sayfanın sol alt köşesinde “**UMUDUMUZ ENKAZ ALTINDA**” başlığıyla açıklamalara yer verilmiştir. Sayfada kafilenin toplu fotoğrafının altında yer alan haberin ayrıntılarında, öğrencilerle ilgili “*kaldıkları otel yıkıldı*” bilgisi geçilmiştir. Ailelerin sabahın ilk ışıklarıyla Ercan Havalimanı’na akın ettikleri ve yetkililerden bilgi almaya çalıştıkları, süreçle ilişkin fotoğraflar eşliğinde aktarılmıştır.

Kıbrıs depremin şiddetine vurgu yaparak olayı “**7.7 FELAKET**” olarak nitelemiştir. Sayfada depremin yarattığı yıkıma ait görüntüler eşliğinde depreme ilgili bilgilere yer verilmiştir. İsis Otel’le ilgili ise kafilenin toplu bir fotoğrafının da görüldüğü sol alt köşede, kafiyeyle ulaşılamadığı, çalışmaların devam ettiği bilgisi KKTC Başbakanı Ünal Üstel’in açıklamasıyla verilmiştir. Gazetenin ön sayfası ağırlıklı olarak Türkiye’yle ilgilidir. İsis Otel’e ilişkin verilen haberlere ise küçük bir alan ayrıldığı görülmüştür.

Diyalog ise “**Acımız büyük**” manşetini, acı ve üzüntüyle paylaşmıştır. Gazete ön sayfanın odağına depremin yol açtığı enkaz görüntülerini ve depreme ilişkin bilgileri koymuştur. Sayfanın yaklaşık yarısında İsis Otel faciasıyla ilgili haberlere, kafiyelelerin toplu fotoğrafına yer verilmiştir. Gazete öğrencilerin durumunu “**Endişeli bekleyiş**” başlıklı haberde aktarmıştır. Kafilenin kaldığı otelin yıkıldığını, öğrencilere henüz ulaşamadığını, durumlarıyla ilgili bir bilgiye sahip olunmadığını bildirmiştir.

Resim 2. 8 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci günü olan 8 Şubat 2023 tarihindeki gazetelerin ön sayfaları Görsel 2’de görülmektedir. Avrupa “Kızının elini bırakamadı” başlıklı manşet haberde Türkiye’de depremin simgesi haline gelen, enkaz altında kalıp hayatını kaybeden kızının elini tutan babaya ait fotoğrafı¹⁰ ön sayfaya taşımıştır. Gazete logosunun üzerinde “Şu hale bakın... Şu bütçeye... Türkiye’deki Acil Durum ve Afet Yönetimi’ne 2.3 milyar

TL, Diyanet İşleri Başkanlığı’na ise 36 milyar TL ayrılmış, Onbinlerin katili asıl budur işte!” sözlerine yer vermiştir. Türkiye’deki iki farklı kuruma ayrılmış olan bütçeyi karşılaştıran gazete, eleştirisini ortaya koyarken suçlayıcı ifadeler kullanmıştır. Kıbrıslı öğrenci kafilesiyle ilgili olarak “48 saat geçti, hala haber yok... Acı bekleyiş” başlıklı haberde öğrencilere hala ulaşamadığı bilgisini vermiştir. KKTC ekibinin yoğun çalışmasına rağmen henüz bir sonuç alınmadığını ve müdahale etmekte çok geç kaldığını ekleyerek, asıl enkaz altında kalanın devletin kendisi olduğunu belirtmiştir. Tüm toplumun evlatlara ağladığı da ifade edilmiştir.

Yenidozen siyah logoyla çıktığı ikinci günde “DÜNYA BAŞIMIZA YIKILDI” manşetiyle depremde hayatını kaybeden ancak öğrenci kafilesinden olmayan diğer Kuzey Kıbrıslı Türklerin vefatlarını ön sayfaya taşımıştır. “Acı haberler peş peşe geldi YÜREĞİMİZ YANIYOR” alt başlığıyla ilgili haberlerin iç sayfalarda olduğunu belirtmiştir. Öğrenci kafilesiyle ilgili olarak ise logonun üst kısmında “İsias Otel’den gelecek sese kilitlendik: Dayanın Çocuklar” ifadelerine yer vermiş, tüm ülkenin endişeli bekleyişini umutlu bir ifadeyle dile getirmiştir. Gazetenin ön sayfasının tamamıyla Kuzey Kıbrıslı deprem mağdurlarına ayrıldığı görülmüştür.

Kıbrıs “Canımız yanıyor” manşetiyle siyah logoyla çıkmış, haberde Türkiye’den kucağındaki çocuğa sarılan ve ağlayan bir deprem mağduruna yer vermiştir. Dramatik bir görsel kullanılan haberin ayrıntılarında depremin an itibarıyla Türkiye’de kayıtlara geçen en büyük ikinci deprem olduğunun altı çizilmiş, uzmanların görüşlerine, can kayıpları ve yaralı sayılarına ait bilgiler aktarılmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “sadece Cumhuriyet tarihimizin değil, coğrafyamızın ve dünyamızın en büyük felaketlerinden biriyle karşı karşıyayız” sözleri de haberin içeriğinde yer almıştır. Yenidozen’de tam sayfa olarak verilen KKTC’den hayatını kaybedenlere ilişkin haber, bu gazetede sayfanın sağ üst köşesinde “Ölen KKTC vatandaşı sayısı 7’ye yükseldi” başlığıyla çok küçük bir alanda yer almıştır. İsias Otel enkazında kalan öğrencilerle ilgili olarak ise KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar’ın “Çocuklarımızı kurtaracağız” açıklaması haber başlığına taşınmıştır. Haber ayrıntılarında, enkaz altındakilerin en kısa sürede çıkarılacağı, bununla ilgili çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Haber sayfada sol alt köşede, fotoğrafsız ve kısa iki paragraf şeklinde yer almıştır.

Diyalog ön sayfasında İsias Otel enkazında yapılan arama-kurtarma çalışmalarına ait bir fotoğraf kullanarak “Bir umut” manşetiyle çıkmıştır. Manşetin

¹⁰ İlgili fotoğraf Agence France Presse (AFP) muhabiri Âdem Altan tarafından çekilmiş, hem Türkiye’de hem dünya medyasında depremin simgesi haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3009310> (Erişim Tarihi: 12.12.2023)

üzerinde “Adıyaman’daki İsis otelin enkazı altında kalan Gazimağusa Türk Maarif Koleji öğrencilerini kurtarma çalışmalarına ara verilmeden devam ediliyor” açıklaması yer almıştır. Haberde “Nefesler tutuldu” alt başlığında çalışmalara ilişkin bilgilere yer verilmiş, haberin sonunda tüm KKTC halkının enkaz altındaki öğrencilerin kurtulması için dualar ettiği belirtilmiştir. Diğer hayatını kaybeden KKTC vatandaşlarının cenazelerinin adaya ulaştığı haberi de sayfanın sol üst tarafında yer almıştır. Sağ alt köşede ise yine spor müsabakaları için Türkiye’de olan ve sağ salim ülkeye dönen iki öğrenci kafilesinin haberi “Ercan’da duygu dolu anlar” başlığıyla verilmiştir. Gazetede depremin ikinci günü, ön sayfa tamamen depremde etkilenen Kuzey Kıbrıs vatandaşlarına ilişkin haberlere ayrılmıştır.

Resim 3. 9 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gazetelerin 9 Şubat 2023 tarihindeki ön sayfaları Görsel 3'te görülmektedir. Avrupa manşetinde “İlk acı haberler” başlığıyla İsis Otel enkazından cansız bedenleri çıkarılan kafiledeki iki öğretmene ilişkin habere yer vermiştir. Çocuklara henüz ulaşamadığı bilgisinin de yer aldığı haberde toplumun umutlu bekleşişinin sürdüğü ancak gece yarısı gelen haberle herkesin sarsıldığı bilgisi aktarılmıştır. Haberde öğretmenlerin fotoğrafları ile otel enkazındaki kurtarma faaliyetlerine ilişkin bir fotoğraf paylaşılmıştır.

Yenidüzen manşetinde ise enkazın görüntüsünün üzerinde “ENKAZA GÖMÜLDÜK” ifadesine yer vermiştir. Haberde deprem felaketinin binlerce cana mal olduğu, Kıbrıs’ın canlarının da enkaza gömüldüğü ifadeleri yer almaktadır. Peş peşe gelen ölüm haberlerinin tüm toplumu enkaz altına gömdüğü vurgulanmıştır. Yaşanan acının tüm topluma sirayet ettiği, günlerdir süren çaba ve bekleşişin mutsuz sonla bittiği ifade edilmiştir. Gazete tüm sayfayı bu habere ayırmıştır.

Kıbrıs “Acımız çok derin” manşetiyle çıkmıştır. Manşet haberin en üstünde depremde son durum bilgisi olarak Türkiye’deki ölü, yaralı ve yıkım sayılarına yer vermiştir. Bu bilgi ile manşetin arasında “Adıyaman’daki İsis Otel’in enkazında KKTC kafilesinden 2 öğretmenin cansız bedenlerine ulaşıldı” ifadesi yer almıştır. Sayfanın sağında öğretmenlerin fotoğraflarının altında Eğitim Bakanı Nazım Çavuşoğlu’nun açıklamaları yer almıştır. Öğretmenlerden birisinin eşi tarafından teşhis edildiği ayrıntısına yer verilen haberde Başbakanlığın konuya ilişkin açıklaması ve taziye mesajı aktarılmıştır. Sayfanın sağ üst köşesinde enkaz altındaki bir öğrencinin babasının, sosyal medya hesabından yaptığı paylaşım yer almaktadır. Babanın “Çocuklarımızın bedenine bile ulaşamadık” açıklaması ilgili görsel eşliğinde paylaşılmıştır. Gazetenin ön sayfası tamamen Kuzey Kıbrıs vatandaşlarına ilişkin haberlerle çıkmıştır.

Diyalog da diğer gazeteler gibi iki öğretmenin enkazdan cansız çıkarılmasını manşete taşımıştır. “66 saat sonra acı haber geldi” başlıklı haberde üst bilgi olarak “KKTC kafilesinin bulunduğu Adıyaman İsis Otelin enkazından antrenör Pamir Konuklu ve öğretmen İbrahim Yakula’nın cansız bedeni çıkarıldı” ifadesine yer verilmiştir. Öğretmenlerin fotoğraflarının da paylaşıldığı haberde, eşleri tarafından teşhis edildikleri,

enkaz altında öğretmenlerden birisinin çocuğunun da bulunduğu bilgisi yer almıştır. AFAD ve Sivil Savunma ekiplerinin soğuk hava koşullarına rağmen enkaz kaldırma çalışmalarına aralıksız devam ettiklerine de değinilmiştir. Sayfada depremde başka bir bölgede hayatını kaybeden bir KKTC vatandaşının cenaze töreni paylaşılmış, “*Kalplerde yaşayacak*” şeklinde başlık atılmıştır.

Resim 4. 10 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

10 Şubat 2023 günü gazeteler toplumun yaşadığı en büyük üzüntü ve acıyı manşetlerine taşımıştır. İsis Otel’in enkazı altında kalan kafiledaki öğrencilerden 12’sinin cansız bedenlerine ulaşılması dramatik

habercilik örneği şeklinde ön sayfaya yansımıştır. Umutların tükenmesi ve bekleyişin kötü bir şekilde sonuçlanması acı, üzüntü ve isyan duygularının haber başlıklarında öne çıkmasına neden olmuştur. *Avrupa* “*ACI VE İSYAN*” manşetiyle çıkmıştır. Depremde hayatını kaybeden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının çukurlara topluca defnedildiği bir fotoğrafı paylaşan gazete “*UZUN ÇUKURLARDA YAN YANA...*” ve “*YÜZLERCE CENAZE...*” alt başlıklarında defin işlemlerinin ayrıntıları aktarılmıştır. Yüzlerce cenazenin hala gömülmeyi beklediği de haberin sonunda belirtilmiştir. Sayfanın tamamı bu habere aittir. Ancak sayfanın en altında İsis Otel enkazıyla ilgili olarak “*Otel enkazından gelen çok acı haberlerle kahrolduk*” başlığını girmiş, haberin ayrıntılarını “*tüm sayfalarımızda*” ibaresiyle iç sayfalarda verdiğinin bilgisini aktarmıştır.

Yenidüzen “*ACIMIZ ÇOK BÜYÜK*” başlıklı manşet haberinin ayrıntılarında depremin hem Türkiye hem de Kıbrıs’ın kuzeyinde derin yaralar açtığını belirtmiştir. Enkazdan çıkarılan her cansız bedenle tüm toplumun üzüntüye boğulduğunu, diğer deprem bölgelerinde hayatını kaybedenlerle birlikte acının derinleştiğini ifade etmiştir. Haberde otelin enkazında açılan tüneldeki çalışma anından bir fotoğraf kullanılmıştır. Gazete ilk sayfasını tamamen Kuzey Kıbrıslı deprem mağdurlarına ayırmıştır.

Kıbrıs’ın “*Gözyaşına boğulduk*” manşetiyle çıktığı haberin solunda Türkiye’deki depreme ilişkin güncel veriler aktarılmıştır. Sağ üst ve sol yan tarafta ise İsis Otel’in enkazından çıkarılan öğrencilerin arşiv fotoğraflarına yer verilmiştir. Manşetin üst tarafında havaalanında çocuklarının cenazelerini bekleyen ailelerin, ağlayarak birbirlerine sarıldıkları görüntüler, yine alt tarafta çocukların tabutlarının askerler ve aile yakınları tarafından taşındığı görüntüler yer almıştır. Haberin ayrıntıları duygusal bir dille aktarılmış, dramatik bir anlatı tercih edilmiştir. Depreme Hatay’da yakalanan Arkan çiftine de haberde yer verilmiş, haber alt başlığında bu konuyla ilgili olarak “*Arkan çiftinin naaşlarını Bakan Arıklı karşıladı*” başlığı kullanılmıştır. KKTC’den hayatını kaybedenlerin sayısı ise “*Toplam sayı 23’e yükseldi*” alt başlığıyla aktarılmıştır.

Diyalog manşet haberini “*İsis enkazından ilk 12 ceset*” başlığıyla vermiştir. Haberin üst başlığı “*Adıyaman’da hayatını kaybeden KKTC vatandaşları uçaklarla adaya getirildi*” şeklindedir. Haberde oteldeki kafileden

Resim 5. 11 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Diyalog “Kahrolduk” başlıklı manşet haberle çıkmıştır. Üst bilgi olarak “Depremde hayatını kaybeden ve adaya getirilen KKTC vatandaşları dün Gazimağusa ve Ulukışla’da düzenlenen törenlerin ardından son yolculuğuna uğurlandı” ifadelerine yer verilmiştir.

Haberin ayrıntıları “Gözyaşları sel oldu...” başlığı altında aktarılmıştır. Aile yakınlarının feryatlarına yer verilen haberin dramatik öğeler barındırdığı görülmüştür. Haberde bayrağa sarılı tabutun başında, gözü yaşlı bir babanın olduğu fotoğraf kullanılmıştır. Bu haberin hemen altındaki “Halk bunu istiyor” başlıklı bir diğer haberde ise Başbakan Ünal Üstel’in İsiyas Otel’i ima ederek hukuki işlem başlatılacağına dair yaptığı açıklamasına yer verilmiştir. Sağ alt köşede ise havaalanında cenazeleri karşılayanlardan, gözü yaşlı bir öğrenci yakınının fotoğrafı kullanılarak “13 kişi daha geldi” başlıklı bir haber yer almıştır. Üst başlıkta Adıyaman ve Türkiye’de hayatını kaybeden Kıbrıslıların sayıları aktarılmıştır.

Resim 6. 12 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Avrupa 12 Şubat 2023 tarihinde “Sonsuz Acı” manşetiyle çıkmıştır. Enkazın dışına çıkmış bir tutam saç, haberin fotoğrafında öne çıkan unsur olmuştur. Sayfanın ortasında “Ses varken ekip yoktu... Ekip varken ekipman yoktu... Ekipman varken ses yoktu...” ifadesi yer almaktadır. Solda dört farklı haber başlığı yer almıştır. Bunlardan ikincisi İsiyas Otel enkazından yaralı olarak kurtarılan daha sonra hayatını kaybeden Evren Çandır ile ilgili haberdur. “İsiyas enkazından sağ çıkarıldı, ancak tutunamadı” başlıklı haberde Çandır’ın arşiv fotoğrafına yer verilmiş, ayrıntıların iç sayfalarda olduğu aktarılmıştır. Gazetenin en altında ise “Acımız çok büyük” yan başlığıyla “Mağusa’da gözyaşları sel oldu!” ifadesi yer almıştır. Haberin ayrıntısı iç sayfalarda verilmiştir. Gazete dramatik bir fotoğraf kullanmasının yanı sıra enkazdaki çalışmaların yetersizliğine değinmiş, üç satırlık yazıyla eleştirisini ortaya koymuştur.

Yeni Düzen manşet haberinde “EVLATLARA SON VEDA” ifadesini kullanmıştır. Cenaze törenlerinden kesitlerin yer aldığı haberin fotoğrafında, özellikle dramatik görüntülere yer verildiği, acılı ailelerin tabutlara sarıldığı karelerin kullanıldığı belirlenmiştir. Haberin ayrıntısında İsiyas Otel’in enkazı altında kalan 35 kişi dahil toplam 48 Kıbrıslı Türk’ün depremlerde hayatını kaybettiği aktarılmıştır.

Kıbrıs’ın manşet haberi “ACIDAN DA ÖTE” başlığını taşımıştır. Cenaze törenlerinden bir kareyle paylaşılan haberde hayatını kaybedenlerin hangi bölgelerde defnedildiği bilgisi paylaşılmıştır. Gazete sürmanşetinde ise “İsiyas Otel’de yaşamını yitiren KKTC vatandaşlarından oluşan son kabile döndü” üst başlığından sonra “Melekler KKTC’de” ifadesine yer vermiştir. Bu haberde de yine havaalanında cenazeleri karşılayan ailelerin görüntüleri kullanılmıştır. Sayfada yer alan diğer haberlerin başlıkları ise “Mucize gerçekleşmedi”, “Depremde 48 KKTC vatandaşını kaybettik” şeklindedir. Sayfanın tamamı cenazelerle ilgili haberlere ayrılmıştır.

Diyalog “Söz veriyoruz unutmayacağız” başlıklı manşet haberinin üst başlığında “Deprem felaketinde hayatını kaybeden KKTC vatandaşlarından 11’i dün Gazimağusa’da; 3’ü Yeniboğaziçi’nde, biri de Vadili’de son yolculuğuna uğurlandı” açıklamasına yer vermiştir. Toplu cenaze töreninden bir kareyle paylaşılan habere ait ayrıntılar “Kıbrıs böyle bir acı yaşamadı...” alt başlığı altında paylaşılmıştır. Hayatını kaybeden ve toprağa

verilenlerin isimlerinin yer aldığı haberde, törene katılanların otelin müteahhitleri hakkında hukuki işlem yapılmasını istedikleri aktarılmıştır. Sayfanın sağ tarafında enkazdan yaralı olarak kurtulan fakat daha sonra hayatını kaybeden Evren Çandır'la ilgili olarak "Son umut da söndü" başlığı atılmıştır.

Resim 7. 13 Şubat 2023 Tarihinde Gazetelerin Ön Sayfaları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Avrupa "Son cenazeler" başlığını attığı manşet haberinin ayrıntısında "İsis Otel enkazından cansız bedenleri çıkarılan Kıbrıs kafilisinin tümü toprağa verildi..." ifadesine yer vermiştir. Haberde bir tabutun başında ağlayan yaşlı bir aile yakınının olduğu fotoğraf kullanılmıştır. Gazete logosunun üstünde ise "Türkiye'deki müteahhitler

hakkında suç duyurusunda bulunulmuş.. Ya buradaki suçlular hakkında suç duyurusunda bulunan yok mu? Depremden ancak 18 saat sonra enkaza ulaşanlar suçlu değil mi? Allah'a mı havale ettiniz onları da?" şeklinde bir eleştiride bulunmuştur. Gazetede sol altta yer alan "SOL KÖŞE" içerisinde bundan sonra kimsenin çocuklarını Türkiye'ye göndermemesi, kendilerinin de ne turizm ne de sağlık amaçlı olarak Türkiye'ye gitmemesi salık verilmiştir. "Bu kadar sorumsuz ve bencil yöneticinin olduğu bir ülke tekin değil.." diyerek Türkiye'deki düzen vahşi bir düzen olarak nitelenmiştir. Açıklamalarda hileli müteahhitler, sahtekar bakanların olduğu bu düzende adaletin, medyanın olmadığı ancak zorbanın, yobazın, tarikatın çok olduğu ifade edilmiştir.

Yenidüzen manşet haberinde "Son vedalar: Kalplerimizde saklayacağız" başlığını kullanmıştır. Haberin açıklamasında "...çürük İsis Otel'in enkazı altında kalan 35 canımızla vedalaştık..." ifadesine yer verilmiş, Kıbrıs'ın tarifi olmayan bir acıyla karşı karşıya olduğu aktarılmıştır. Haberde farklı cenaze törenlerinden kareler kullanılmıştır. Sayfanın en altında bir başka habere yer verilerek, İsis Otel enkazından kendisi kurtulan ancak oğlunu kaybeden bir babanın olay anına ilişkin "Otel adeta ortadan kırıldı ve olduğu yere çöktü" açıklamaları aktarılmıştır.

Kıbrıs'ta da manşet haber cenaze törenleriyle ilgilidir. "Böyle acı görülmedi" başlığının kullanıldığı haberde ülkenin farklı yerlerinde toprağa verilenlere ait cenaze törenleri paylaşılmıştır. Haberin ayrıntılarında halkın, binlerce kişinin ölümüne neden olan müteahhitlerin yakalanarak cezalandırılmasını istediği aktarılmıştır. Sayfada haberlere ilişkin farklı cenaze törenlerinden fotoğraflar kullanılmış, uzak çekim tercih edildiği gözlemlenmiştir. Sürmanşette ise Lefkoşa Büyükelçisi Metin Feyzioğlu'nun açıklaması "İsis Otel için soruşturma açıldı" başlığıyla verilmiştir. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay'ın Başbakan Ünal Üstel'e yolladığı, "Kıbrıs Türk halkına başsağlığı dilerim" mesajı da sayfanın altında aktarılmıştır.

Diyalog da diğer gazeteler gibi manşet haberinde cenaze törenlerine yer vermiştir. "Kalbimize gömdük" başlığını taşıyan haberin fotoğraflarında cenaze törenlerinde ağlayan acılı aile yakınları tercih edilmiştir. Haberin ayrıntılarında defnedilenlerin isimleri aktararak, "KKTC halkı unutulmayacak bir acı yaşadı" ifadelerine yer verilmiştir. Sayfanın sağ üst köşesinde beş gün

süreyle İsis Otel'in enkazında çalışan KKTC Sivil Savunma ekiplerine yer verilerek "Adıyaman'da 71 kahraman" başlığı atılmıştır. Büyükelçi Metin Feyzioğlu'nun otelle ilgili Adıyaman Cumhuriyet Başsavcılığı'nın soruşturma açtığını duyurduğu haber de sayfada en altta yer almıştır.

SONUÇ

Yıkıcı etkileri olan depremler, su baskınları, yangınlar ve benzer olaylar olağanüstü durumlar olarak nitelendirilmektedir. Bu tür olaylar yaşandığında yürütülen habercilik faaliyetleri ise olağanüstü durum haberciliği olarak anılmaktadır. Genellikle olay yeri görüntüleri, arama-kurtarma faaliyetleri, yetkililerin olay yeri ziyaretleri ve açıklamalarının bu haber içeriklerinde öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan hangilerinin özellikle ön plana çıkarılacağı ve haberi çerçevelerken hangi söylemin kullanılacağı ise ilgili medya aracının ideolojisiyle şekillenmektedir. Farklı medya ideolojileri doğrultusunda ya felaketin büyüklüğüne vurgu yapan yıkımın yol açtığı hasarlar ve arama-kurtarma faaliyetlerinin sonucunda ulaşılan mucize kurtuluşlar ya da yıkımın sebepleri ve buna neden olan ihmaller bu haberlerde ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de meydana gelen ve yıkıcı sonuçları dolayısıyla on binlerce kişinin ölmesine ve yaralanmasına, çok sayıda binanın yıkılmasına neden olan Kahramanmaraş'taki iki deprem büyük üzüntüye yol açmıştır. Kuzey Kıbrıs, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen bu depremlerde İsis Otel'in enkazı altında kalan evlatlarını kaybetmiştir. Ülkedeki insanların genellikle birbirini tanıması ve hayatını kaybedenlerin henüz çok genç olmaları tüm toplumda büyük bir üzüntüye neden olmuş, yaşanan acı ulusal bir yasa dönüşmüştür. Olayın gerçekleşmesi sonrasında öğrenci kafilesine ulaşılamaması, tüm toplumun habere olan ihtiyacını arttırmış, medyanın bilgi verme işlevinin ne denli önemli olduğu bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Basın bu süreçte sürekli haber aktarımında bulunmuş, gelişmeleri hem olay yerinden hem de Kuzey Kıbrıs'tan eş zamanlı olarak duyurmuştur.

Kuzey Kıbrıs basınının İsis Otel faciasıyla ilgili haberleri nasıl sunduğunun ele alındığı bu çalışmada depremin ertesi günü itibariyle bir haftalık süreçteki toplam 191 haber irdelenmiştir. Haberlerde öncelikle

tüm ilginin arama-kurtarma faaliyetlerine ve cenazelere yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Haber başlıkları ise dramatik, empatik ve kederli söylemler içermiştir. Olaya neden olan unsurlar, ihmaller ve bu ihmallerin arkasındaki kişi ve kurumlara yönelik ise çok az haber yapılmıştır.

Faciayla ilgili en fazla haberi *Avrupa* yayınlamış, en düşük sayfa sayısına sahip olmasına rağmen ilgili haberlere hacimsel olarak da en fazla alan ayıran gazete olmuştur. Aşırı sol eğilimli olan *Avrupa*, kafiyecekilere ulaşmaya yönelik arama-kurtarma faaliyetlerine geç kalınmasını, ekip ve ekipmanla ilgili eksiklikleri dile getirerek, bu konuda Kuzey Kıbrıs'taki hükümet yetkililerini çok sert bir dille eleştirmiş ve suçlamıştır. Olayın arka planında ise depremin bu denli büyük bir yıkımla sonuçlanmasından dolayı Türkiye'deki yetkilileri eleştiren tek gazete olmuştur. Ancak zaman zaman eleştirinin ötesine geçerek suçlayıcı söylemlere başvurmuş, düşmanca ifadeler kullanmıştır.

Bir başka sol eğilimli gazete olan *Yenidüzen*, *Avrupa*'nın ardından en çok haber yayınlayan ikinci gazete olmuştur. Gazete ilgili haberlere geniş yer ayırmış, 8 Şubat itibariyle logosunu karartmış, ön ve arka sayfalarında tamamen kafiyeyle ilgili gelişmelere yer vermiştir. Üzüntü ve yasın ön planda olduğu haberlerde cenaze törenlerinden elde ettiği acı dolu görüntüleri kullanan gazete, hemen her gün hayatını kaybedenlerin fotoğraflarını yayınlamıştır. *Yenidüzen*, olayın arka planına hiç yer vermemiş ve yıkımın nedenlerinden söz etmemiş, tamamen mevcut anı haberleştirmiştir. Gazetenin habercilik stratejisinde üzüntü ve kederin ön plana çıktığı, yas havasının hakim olduğu görülmüştür.

Kıbrıs 32 sayfa olarak en fazla sayfa sayısına sahip olan gazetelerden birisi olmasına rağmen İsis Otel faciasıyla ilgili haberlere çok az yer vermiştir. Gazetenin konuya ilişkin haber verme eğilimi, cenazelerin Kuzey Kıbrıs'a getirilmeye başlanmasıyla değişiklik göstermiştir. Logosunu 8 Şubat tarihi itibariyle karartan gazete, örneklemin ilk iki gününde ön sayfasını tamamen Türkiye'ye ilişkin haber ve görüntülere ayırmıştır. Sonraki günlerde kafiyeyle ilgili haberleri manşete taşıdığı, bunların da genellikle cenaze törenleriyle ilgili olduğu görülmüştür. Haberlerinde keder ve üzüntü içeren başlıklara yer veren gazete, dramatik fotoğraflar kullanmayı tercih etmiştir. Olayın arka

planına bir haberde satır arasında yer veren *Kıbrıs*, hayatını kaybedenlerin ailelerinin, müteahhitlerin cezalandırılmasını istediğine değinmiştir. Ancak onları denetlemesi gereken, binaların yapımına onay veren kişi ve kurumlara ise hiç değinmemiştir.

Sayfa sayısı olarak *Kıbrıs* gibi 32 sayfa olarak basılan *Diyalog* ise sayıca en az haber yayınlayan gazete olmuştur. Ancak kafileye ilişkin haberleri ilk günden manşetten veren gazete, ön sayfasında konuyla ilgili birçok haber yayınlamıştır. Bu bağlamda konuya ilişkin az sayıdaki haberin ön sayfada konumlandığı gözlemlenmiştir. *Diyalog* haber başlıklarında dramatik ifadelerle yer vermiş, hayatını kaybedenler ve yaşananlarla ilgili dramatik ve kederli bir haber söylemi tercih etmiştir. Gazetede az sayıda da olsa adli süreçle ilgili yetkililerin yaptığı açıklamalara yer verildiği görülmüştür. Fakat yaşanan deprem sonrasında bu denli büyük bir yıkıma yol açan unsurlara, ihlallere ve sorumluluklarını yerine getirmeyenlerle ilgili bir habere rastlanmamıştır. Genellikle yetkililerin açıklamaları ekseninde haber yapan gazete, arama-kurtarma, cenazelerin getirilişi gibi sürece ilişkin haberlerde özellikle bu yolu tercih etmiştir.

Sonuç olarak İsis Otel faciası Kuzey Kıbrıs'ta unutulmayacak bir acıya neden olmuştur. Bulgular ışığında gazetelerin konuya genellikle üzüntü ve keder ekseninde yaklaştığı görülmüştür. Çalışmada ortaya çıkan çok önemli bir bulgu ise *Kıbrıs*'ın ilgili zaman aralığındaki haber tercihiyle ilgilidir. Gazete Türkiye'ye ait haberlere ağırlık vermiş, ikinci ve üçüncü sayfalarını tamamen bu haberlere ayırmıştır. Nitekim cenazeler ülkeye gelene kadar, ön sayfasında da ülkenin gündeminden ziyade genellikle depremin Türkiye'deki sonuçlarını paylaşmıştır. Bu yönüyle gazete Kuzey Kıbrıs'ta değil de Türkiye'de faaliyet gösteren bir gazete görünümü sergilemiştir. Gazetenin Türkiye kökenli sermayeye ait olması haber içeriklerinde Türkiye ile ilgili haberlerin ön planda tutulmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca hem bu gazete hem de *Diyalog* haber metinlerinde hükümet yetkililerinin söylemlerini aktararak seçkin bir söylemi tercih etmişlerdir. Bu habercilik yaklaşımı medya sahipliğinin ve ideolojisinin habere nasıl yön verdiğini, haberin söyleminin ideolojiyle ne denli doğru orantılı olduğunu ortaya koyması açısından önemli bir göstergedir. Sonuç olarak İsis Otel faciası ile ilgili *Avrupa* eleştirel, *Yenidüzen* ılımlı, *Kıbrıs* ve *Diyalog* ise mevcut düzenle dayanışma içerisinde bir habercilik pratiği sergilemiştir.

KAYNAKÇA

- Akgül, S. K. (2017). Olağanüstü durumlar, iletişim ve habercilik yaklaşımları. *TRT Akademi*, 2(3), 6-47.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Alp Tümerterkin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Asit, G. (2019). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti medyasında etik sorunsalı: Kürtaj Davası haberleri örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(1), 321-344.
- Atabek N. ve Uztuğ F. (1998). Haberde çerçeveleme ve öne çıkarma. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Kurgu Dergisi*, 15, 96-105.
- Bayraktar, Ü. (2016). Annan Planı Referandumu sürecinde Rauf Denktaş'ın ötekileştirilmesi: Yeni Düzen gazetesi örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (42), 298-321.
- Bayraktar, Ü. A. (2015). Kıbrıs sorunu çözüm sürecinde Annan Planı ve Referandumu'nun KKTC ve Kıbrıs Rum basınındaki stratejik sunumunun Analizi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(8), 13-50.
- Budak, E. (2023). Türk medyasının depremle imtihanı: Kahramanmaraş depremini afet haberciliği üzerinden değerlendirmek. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 11(2), 1087-1113.
- Ceylanlı, B. ve Kanlı, İ. (2020). KKTC'de yaşanan kadın cinayetlerinin basındaki yansımaları: Ana akım ve alternatif gazete karşılaştırması. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (35), 238-261.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (M. Sözbilir, Çev.). Pegem Akademi.
- Çakmak, F. (2019). Medyada dezenformasyon sorunsalı ve manipülasyonun gücü: İdeoloji ve söylem açısından seçim haberlerinin siyasal iletişimdeki rolü. *Selçuk İletişim*, 12(2), 1127-1154.
- D'Angelo, P. (2017). Framing: Media frames. *The international encyclopedia of media effects*, 1-10.
- Demiryürek, M. (2003). Ankebut ve milli mücadele. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 37-52.

- Devran, Y. (2010). *Haber söylem ideoloji* (Vol. 15). Hiperlink.
- Dolunay, A., ve Kasap, F. (2017). Basın hak ve özgürlüklerinin yeni medya üzerinden değerlendirilmesi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği. *1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Kongresi*.
- Dolunay, A., ve Kasap, F. (2020). İletişim etiği ve temel yasal kodları göz ardı eden yeni medya haberciliği: Siyasi haberlere yönelik bir araştırma. *Journal Of History Culture And Art Research*, 9(2), 511-531.
- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309-321.
- Ercan, E. E. (2019). KKTC basınında dava ve barış politikalarının günümüzdeki durumu. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (30), 193-214.
- Ercan, E. E. (2020). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) basının kültürü: Gazeteciliğin tarihsel, mesleki ve etik değerleri üzerine bir alan araştırması*. Doctoral Dissertation, Anadolu University (Türkiye).
- Ercan, E. E. (2021). Kıbrıs Türk basınında 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti: Bozkurt Gazetesi. *Akademik Hassasiyetler*, 8(16), 89-114.
- Erdoğan, İ. (2006). Türkiye'de ulusal ve yerel gazetelerin habercilik anlayışları: deprem haberlerinin karşılaştırmalı analizi. *Selçuk İletişim*, 4(3), 51-64.
- Güngör, S. (2001). Althusser'de ideoloji kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2). 221-231.
- Hall, S. (2004). Foucault and discourse. *Social Research Methods Reader*, 345-349.
- Hançer, E. (2006). Kıbrıs Türk basınında sahiplik yapısı ve haber üzerindeki etkileri. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-13.
- Howarth, D. (2000). *Discourse*. McGraw-Hill Education.
- İrvan, S. (2006). Kıbrıslı Türk gazetecilerin mesleki ve etik değerleri. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-14.
- Kalkan, F., Şafaklı, O. V. ve Günalp, Ö. S. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde medyanın bugünkü durumu ve geleceğe ilişkin hukuki ve toplumsal altyapısı üzerine bir araştırma.
- Kazaz, M. ve Gülnar, B. (2017). Different countries different news: Changing "ideology building strategies" and "ways of expression", (H. Arslan, M. A. İçbay, M. Tomescu, Ed.). *Communication and Digital Media*. 187-194.
- Keser, U. (2012). 1958-1963 Mücadele sürecinde Kıbrıs'ta basın ve Nacak gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 305-348.
- Kolukirik, S. ve Meyrem, T. (2009). Türk medyasında deprem algısı: Marmara depremi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 286-298.
- Kütükoğlu, E. (2021). Afet gazeteciliğine gündem belirleme kuramı ve İzmir depremi haberlerinden bakış. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 4(2), 211-233.
- Maden, S. (2023). 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ta yaşanan depremler ekseninde Türkiye'de deprem haberciliğine bakış: Prof. Dr. Süleyman İrvan ile söyleşi. *Etkileşim*, (11), 406-420.
- McQuail, D. (2010), *McQuail's masscommunication theory*, 6.th Edition. Sage Publications.
- Miller, S. (1990). Foucault on Discourse and power. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, (76), 115-125.
- Oçak, Z. (2018). İdeoloji kavramına Marksist ve Post Marksist yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 56-74.
- Özaşık, O. (2023). Harid Fedai'nin Kıbrıs gazetesinde yayımlanmış "Eski Basınımızdan" başlıklı köşe yazıları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10(5), 1713-1728.
- Özejder, İ. (2018). Kamusal bir değer olarak haber ve internet kaynaklı sorunlar: Kuzey Kıbrıs örneği. *Turkish Online Journal Of Design Art and Communication*, 8(2), 216-231.
- Özkır, Y. ve Şişman, B. (2014). Soma maden kazasının internet gazetelerinde aktarılmasının haberde ideoloji bağlamında değerlendirilmesi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 65-81.
- Purvis, T. ve Hunt, A. (2014). Söylem, ideoloji, söylem, ideoloji, söylem, ideoloji... *Moment Dergi*, 1(1), 9-36.

- Sezgin, M. ve Karagöz, B., S. (2023). *Kahramanmaraş depreminin konaklamai işletmelerine etkisi ve fay tehdi*. (Ç. Ünüsan, M. Sezgin, A. Köseoğlu, Ed.) Deprem ve Turizm (Maraş Depremi Sonrası Turizm Sektörü Değerlendirmeleri). Eğitim Yayınevi, 105-118.
- Şahin, Z. B., ve Birincioglu, Y. D. (2020). Toplumsal cinsiyet ve medya: Şule Çet'in şüpheli ölümü üzerine haberlerin eleştirel söylem analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 189-216.
- Temiztürk, H. (2012). Türk medyasında olağandışının haberleştirilmesine etik bağlamda eleştirel bir yaklaşım. *Atatürk İletişim Dergisi*, (3), 39-54.
- Van Dijk, T. A. (1990). Social cognition and discourse. *Handbook Of Language And Social Psychology*, 163-183.
- Van Dijk, T. A. (2005). Discourse analysis as ideology analysis. In *Language ve Peace*, 18-35.
- Yalçın, E. (2023). Doğal afetlerin doğal olmayan sonuçları: Gazetelerin deprem haberciliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (78), 188-210.
- Yılmaz, M. (2018). Kıbrıs'a su temin projesi üzerinden yazılı basında söylem ve ideoloji. *The Journal*, 11(57). 744-756.
- Görgülü, M. (2023). Foucault ve söylem teorisi. <https://www.linkedin.com/pulse/foucault-ve-s%C3%B6ylem-teorisi-mehmet-tolga-g%C3%B6rg%C3%BCl%C3%BC/?originalSubdo-main=tr> Erişim Tarihi: 5 Ocak 2024.
- Hürriyet (2002). KKTC'de İki gazeteciye hapis. <https://web.archive.org/web/20180123072142/http://www.hurriyet.com.tr/kktcde-iki-gazeteciye-hapis-90411> Erişim Tarihi: 13.11.2023
- İnan, M. (2023). "İslas Faciası böyle geldi! Boş apartmanı otele çevirdiler". Milliyet Gazetesi, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/islasi-faciasi-boyle-geldi-bos-apartmani-otele-cevirdiler-6904947> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2023.
- Karapaşaoğlu, H. (2023), "Bir televizyon hikayesi: Kanal SİM-Halil Karapaşaoğlu" <https://www.ykp.org.cy/2023/01/bir-televizyon-hikayesi-kanal-sim-halil-karapasaoglu/> Erişim Tarihi: 10.09.2023
- Kıbrıs Postası, (2020). Medyada yeni tartışma... Afrika, Avrupa'ya döndü: Maymun Eşek Oldu... https://www.kibrispostasi.com/c137-GOZDEN_KACMAYANLAR/n333971-medyada-yeni-tartisma-afrika-avrupaya-dondu-maymun-esek-oldu Erişim Tarihi: 10.10.2023
- Özadam, L. (2022). "Hoş geldin AKSA!" https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/j147/a39708-hos-geldin-aksa Erişim Tarihi: 12 Ekim 2023
- TDK (2023). Olağanüstü durum, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> Erişim Tarihi: 07.07.2023
- WHO (2023). Emergency Medical Teams supporting the health response to the Türkiye earthquakes. <https://www.who.int/europe/news/item/17-02-2023-emergency-medical-teams-supporting-the-health-response-to-the-t-rkiye-earthquakes>. Erişim tarihi: 6.12.2023

İNTERNET KAYNAKLARI

- Adams, R. (2017). Michael Foucault: discourse. <https://criticallegalthinking.com/2017/11/17/michel-foucault-discourse/#:~:text=Foucault%20a%20p%20t%20e%20r%20m%20'discourse,objects%20of%20which%20they%20speak>. Erişim Tarihi: 5 Ocak 2024.
- Alçı, N. (2020). "Kıbrıs'ta Türkiye yandaşı diyalog TV'nin kapatılması garabeti", diyalog gazetesi. <https://www.diyaloggazetesi.com/kibris/kibrista-turkiye-yandasi-diyalog-tv-nin-kapatilmasi-garabeti-h78092.html> Erişim Tarihi: 29.10.2023
- DRR Media Hub (2023), The difference between hazards and disasters. <https://drhub.org/essential-concepts.php> Erişim Tarihi: 16.11.2023

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK SİNEMASI: MİLLİ MÜCADELE TEMALI İLK FİLMLER

REPUBLICAN ERA TURKISH CINEMA: EARLY FILMS WITH NATIONAL STRUGGLE THEMES

Semra AKGÜNLÜ

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema Yüksek Lisans,
ORCID: 0000-0002-3846-0286, akgunlu-semra@hbv.edu.tr*

ÖZ

Kurtuluş Savaşı'nda, birlik ve beraberlik oluşumuyla verilen milli mücadeleyi gelecek nesillere aktarmak, tarih ve milli şuurun benimsenmesi için çeşitli araçlar tercih edilmiştir. Sinema da bu araçlardan biridir. Savaş döneminin sona ermesi ve Cumhuriyet'in ilanının ardından sinema çalışmalarında tarihi konular tercih edilirken, milli mücadele teması da ön planda tutulmuştur. Bu çalışmanın amacı, bağımsızlık savaşı ve milli mücadele dönemini tema edinen, Muhsin Ertuğrul yönetiminde 1923-1932 tarihleri arasında çekilen Ateşten Gömlek (1923), Ankara Postası (1929) ve Bir Millet Uyanıyor (1932) isimli filmlerin söylem analizi yöntemi ile incelenmesidir. Bu doğrultuda filmlerdeki tema, verilmek istenen mesaj, ana karakterlerin özellikleri, filmin anlatım yapısı, zaman ve mekânların incelenmesi yapılacaktır. Milli mücadele gibi tarihi açıdan önemli olan bu döneme ait filmlerin hikâyelerine odaklanmak ve filmlere dair ortak söylemi tespit etmeye çalışmak çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Bu filmlerin çalışmada tercih edilmesinin sebebi 1920'li yıllarda Türk Sineması'nda savaş, mücadele, bağımsızlık konularının ön planda olması ve örneklem olarak seçilen bu filmlerin Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde milli mücadele teması ile yapılan ilk filmler olma özelliğini taşımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Milli mücadele, Bağımsızlık, Cumhuriyet dönemi

ABSTRACT

In the War of independence, various tools were preferred in order to transfer the national struggle fought with the formation of unity and solidarity the future generations and to adopt history and national consciousness. Cinema is one of these tools. After the end of the war period and the proclamation of the Republic, historical subjects were preferred in cinema works and the theme of national struggle was also prioritized. The subjects of this study is to examine the films titled Ateşten Gömlek (1923), Ankara Postası (1929), Bir Millet Uyanıyor (1932) which were shot between 1923 and 1932 under the direction of Muhsin Ertuğrul and which take the War of Independence and period of struggle as their theme, by using the discourse analysis method. In this direction, theme, the message to be given, the characteristics of the main characters, the narrative structure of the film, time and places will be analyzed. The reason why these films are preferred in study is that the issues of war, struggle and independence are at the forefront in Turkish cinema in the 1920s. These films selected as a sample are the first films made with the theme of national struggle in the Republican period in Turkey. The aim of study is to talk about the subject of the films of this historically important period such as national struggle, the focus on the stories in the background, and to identify and reveal the common discourse of the films.

Keywords: Turkish Cinema, War of independence, Independence, Republic period

GİRİŞ

Hikâye anlatıcılığının tarihi, mağara duvarlarına resimler çizilmesine, ateş etrafında toplanılarak gösterimlerin yapılmasına kadar dayanmaktadır. Seyirlik, kadim topluluklardan bu yana insanlığın ilgi duyduğu alanlardan biri olmuştur. Yazının icadına kadar insanların iletişimi, resimler ve anlatılan sözlü hikâyelerin varlığı ile mümkün olmuştur (Ayça, 1996). Mağara duvarlarındaki resimlerden, fotoğraf sanatına ve sinema makinesinin icadına kadar geçen sürede görüntü, fotoğraf ve hareket kavramları tarih boyunca toplumların gündeminde yer almıştır. Sinemanın icadı ile toplumun ilgisi kısa süre içerisinde bu yeni icada yönelmiştir. Sinemanın ideolojik bir aygıt olarak kullanılması özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde sıkça rastlanan bir durum olarak kabul edilmektedir (Özön, 2008).

İdeoloji kavramına bakıldığında onu etki alanı altına alabilmek, geliştirebilmek ve değiştirebilmenin temel unsurları dil ve söylemdir (Van Dijk, 2015). Ortak yaşam içerisinde var olan topluluklar üzerinde egemen bir ideoloji temin edilmek istendiğinde dilin kullanımı, anlamı, vurgusu ve söylemi gibi olguları ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Bir metin söylem açısından değerlendirildiğinde metni oluşturan sosyal ve tarihi bağlam, metni anlamlandırma açısından önemli etmenlerdir (Özer, 2019).

Söylem tarihsel, kültürel ve sosyal çerçeveden değerlendirildiğinde, sosyoloji, antropoloji, edebiyat, ekonomi, politika gibi sosyal bilimlerle ilişkilidir (Çoban, 2015). Toplum bilincinin oluşmasını sağlayan, ortak tarihi ve kültürel varlığının inşa edilmesindeki önemli etmenlerden biri ideoloji, onu var eden olgular ise dil ve söylemdir.

Bu çalışmada incelenen filmlerde ortak söylemin milli mücadele olduğu görüşünden yola çıkılarak karakterler, hikâyenin gelişimi, dil, mekân ve zaman unsurları analiz edilerek topluma verilmek istenen ortak mesajın birlik ve beraberlik duygusu olduğu üzerinde durulmuştur. Söylem analizi çalışması ile özne pozisyonundaki başkarakterlere ve eylem pozisyonundaki filmlerdeki ortak dil ve söylemden oluşan ideolojiye bakıldığında, bağımsız olabilmek ve ulusal bütünlüğü kurma çabası görülmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen filmlerin söylem analizi ile çözümlemesi yapılırken filmdeki tema, karakterler, hikâyenin gelişimi, zaman ve mekânın yanı sıra ses

ve müzik, çekim teknikleri gibi unsurlar göz önünde bulundurularak tüm bunların ortak söylem ve ideolojiye katkısı ortaya sunulmuştur.

1. SİNEMANIN OSMANLI DEVLETİNE GELİŞİ

Lumiere kardeşler sinema makinesini icat ettikten sonra çeşitli ülkelerde gösterimler yapmaya başlamışlardır. Sinematograf makinesinin Osmanlı Devleti'nde ilk kez konuşulması ise 1896 yılında Mösyö Jasmin isimli Fransız vatandaşın Fransız elçiliğine makinenin lambalarının gümrükten geçebilmesi için Osmanlı Devleti'nden izin istemesi ile başlamıştır. Sadrazam Halil Rıfat Paşa, sinematografinin ne olduğuna dair kapsamlı bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Hazırlanan raporda sinematografinin faydalı bir icat olduğu kanaati oluşmuştur. Ancak Sultan Abdülhamid, sinemanın Osmanlı halkı için faydadan çok zararı olacağı düşüncesiyle bu yeni icada temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir. Bu durum sinema faaliyetlerinde gecikmeye neden olmuştur (Özuyar, 2008). Sinema makinesini geliştiren Lumiere kardeşlerin asistanlarından Promio, İstanbul'a gelerek çekimler yapmıştır. İstanbul'da kısa süren çalışma hayatında bazı olumsuzluklarla karşılaştığından ve sinematograf makinesini bile ülkeye zor şartlar altında getirebildiğinden bahsetmiştir (Özön, 2013).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra topluma kazandırılan özgürlüklerin ardından sinema faaliyetlerinde de gelişim gözlenmiştir. Başlangıç olarak Avrupalıların ve azınlıkların faaliyetlerine izin verilmiş, İzmir ve İstanbul'da film gösterimleri yapılmıştır. Halkın gündemi uzun bir süre bu yeni alet olmuştur. Ancak yine de Avrupa'ya göre sinema salonlarının sayısı oldukça azdır (Özön, 2013). Birinci Dünya Savaşı öncesinde sinema salonlarının işletilmesi ve film yapımcılığı gayrimüslim vatandaşlar ile yabancı uyruklu kişilere mahsustur. İlk sinema salonu Milli Sinema adı ile 1914 yılında İstanbul'da açılmıştır (Özgüç, 1990). Sinemaya olan ilgi arttıkça sinema salonları da çoğalmaya başlamıştır. Seden Kardeşler ve Fuat Özkınay tarafından ilk önce Ali Efendi Sineması açılmış, ardından da aynı isimler bu kez Kemal Sineması ismiyle bir sinema salonu daha açmışlardır (Özön, 1968). Türk sinema salonlarının sayısı henüz Avrupa ile ölçülebilecek durumda değildir. Üstelik Avrupa'da konulu filmler gösterime başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde 1915 yılında Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin kurulması ile ilk yerli yapımlar oluşmuştur (Ulusoy, 2018).

2. MİLLİ MÜCADELE YILLARI VE SİNEMA

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı seçimini yapmış ve ittifak devletleri ile anlaşmıştır. Almanya'nın saflarında savaşa girmeye hazırlanırken Osmanlı Donanması Rus kıyılarını vurmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti böylece savaşa resmen dâhil olmuştur. Sinema o dönemde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Ayastefanos'ta (bugünkü Yeşilköy) 93 Harbi'nin ardından Rusların diktiği bir zafer anıtı vardır. Bu anıtın yıkılması kararı alınmıştır ve bu yıkım anının o dönemin şartlarına uygun olarak propaganda amacıyla filme alınması uygun görülmüştür. Bunun için Fuat Özkınay görevlendirilmiştir, fakat Fuat Özkınay'ın kamera kullanımına dair bilgisi bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinden Avusturya-Macaristan'a ait bir yapım şirketi olan Sascha Film bünyesinde Fuat Özkınay'a kamera eğitimi verilmiştir. 14 Kasım 1914 tarihinde Fuat Özkınay tarafından Ayastefanos Rus Abidesi'nin yıkılışı filme alınmış ve bu filmin çekilen ilk yerli film olduğu bilinmektedir (Özön, 1970).

Almanların eğitim videolarını gören Dahiliye Nazırı Enver Paşa aracılığı ile Osmanlı Ordusu'nda Merkez Ordu Sinema Dairesi kurulmuştur. Bu dairenin başına da Osmanlı Devleti'nde ilk sinema salonlarını açan ve ilk film gösterimlerini sunan Weingberg getirilmiştir. Weingberg'in yardımcılığına yine sinema işleri ile uğraşan ve ilk yerli sinema salonunu açan Fuat Uzkinay seçilmiştir (Özön, 2013). Weinberg yaklaşık bir yıl sonra ülkeden ayrılmıştır. Bu arada pek çok film çekimleri yapmıştır. Bunlardan biri de yardımcısı Fuat Uzkinay tarafından çekimleri tamamlanan Türkiye'nin ilk konulu Türk filmi olarak bilinen *Himmet Ağa'nın İzdivacı*'dır (Scognamillo, 1987). Milli Müdafaa Cemiyeti Almanya'dan teknik ekipmanlar getirerek film yapım denemelerine başlamıştır. Sedat Simavi, Mehmet Rauf'un *Pençe* oyununu sinemaya uyarlamıştır. Bu film Türk sinema tarihinin ilk öykülü filmi olma özelliğini taşımaktadır. *Pençe*'nin konusu, evlilik hayatının insanlığa vurulan bir pençe gibi gösterilmesi, serbest ilişkinin ise övülmesidir. Ayrıca birçok cüretkâr sahnelerle sahip olan film bu sebeple Muhsin Ertuğrul tarafından eleştirilmiştir (Onaran, 1981).

Daha sonra Ahmet Fehim Efendi'nin yönetmenliğinde, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* oyunu filme çekilmiştir, fakat bu filmdeki sahneler fazla teatral bulunarak eleştirilmiş, ayrıca yabancı bir kadının ahlak dışı sayılabilecek şekilde tasviri yapıldığı öne

sürülerek filmin Anadolu'da gösterimi yapılamamıştır. Bu bakımdan da sansürlenmiş ilk Türk filmi olduğu ileri sürülmektedir (Özgüç, 1990). Türk Sineması'nda ilk sansürün uygulandığı filmin *Mürebbiye* olduğu tartışması kimi sinema araştırmacılarına göre netlik kazanmamıştır. Türk Sineması'nda *Mürebbiye* filminden önce de sansür kararları alınmış olmasına rağmen bu kararlar pek de uygulanmamıştır. Sinemanın başlangıcından Kurtuluş Savaşı dönemine kadar birçok film için sansür uygulanmıştır ancak Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemlerinde sansür uygulamalarının sıklığının arttığı görülmektedir (Öztürk, 2006). *Mürebbiye* filminin özellikle işgal kuvvetlerine karşı bir protesto özelliği taşıdığı ve bu nedenle çekildiği de söylenmektedir (Onaran, 1981).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gösterime giren ilk filmler güldürü özelliğinde çekilmiştir. Fuat Uzkinay'ın tamamladığı *Himmet Ağa'nın İzdivacı* ve yapımı yarım kalan *Leblebici Horhor* filminin ardından tiyatrocu Şadi Karagözoğlu tarafından "Bican Efendi" tiplemesi yaratılmıştır (Yılmazkol, 2021).

1922 yılında Seden Kardeşler "Kemal Film" şirketini kurar. Bu yapım şirketinin bünyesinde tiyatro oyuncusu Muhsin Ertuğrul film çalışmalarına devam etmiş, *İstanbul'da Bir Facia-ı Aşk* (1922), *Boğaziçi Esrarı* (1922), *Ateşten Gömlek* (1923), *Kız Kulesinde Facia* (1923) filmlerini çekmiştir (Özön, 1995).

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra, Türkiye ile Amerika arasında Barış ve Dostluk Anlaşması imzalanmış ve akabinde Hollywood filmlerinin Türkiye'ye girişi de hızlanmıştır. Hollywood starları, Türk halkının ilgisini çekmiş ve yabancı film furyasında Hollywood yapımları öne çıkmıştır (Özuyar, 2004).

Sinema ve tiyatro alanlarında kariyer yapmak isteyen gençler yurtdışına da çıkmışlardır. Yurtdışında sinema oyunculuğu yapan ilk Türk oyuncu olan Muhsin Ertuğrul Paris'e giderek tiyatro ve sinema alanında çalışmalara katılmıştır. İstanbul'a tekrar döndüğünde Darülbeydi Osmanî'nin (Osmanlı Güzellikler Evi -bugünkü Şehir Tiyatroları'nın ilk hali) kuruluş çalışmalarına katılmıştır (Balcıgil, 2020). Darülbeydi savaş dönemi sonrasında İstanbul Belediyesi bünyesine dahil edilmiş ve Şehir Tiyatroları Topluluğu adı altına alınmıştır. Muhsin Ertuğrul ve Şehir Tiyatroları'ndan arkadaşlarının oluşturduğu topluluk Türk Sineması'nda "Tiyatrocular" diye anılmakta, 1922-1938 yılları arasını kapsayan bu döneme de "Tiyatrocular Dönemi" adı verilmektedir (Özön, 2013).

2.1. Milli Mücadele Temalı Filmlerin Çözümlemesi

Muhsin Ertuğrul, milli mücadeleyi konu alan üç film yapmıştır. Bunlar, *Ateşten Gömlek* (1923), *Ankara Postası* (1924) ve *Bir Millet Uyanıyor* (1932) adlı filmlerdir. Tablo 1’de bu filmler ayrıntılarıyla verilmiştir.

Tablo 1. Cumhuriyet Döneminde Milli Mücadele Konulu Filmler

Filmin Adı	Ateşten Gömlek (1923)	Ankara Postası (1929)	Bir Millet Uyanıyor (1932)
Yönetmen	Muhsin Ertuğrul		
Ana Karakterler	Bedia Muvahhit (Kezban), Neyyire Neyir (Ayşe), Muhsin Ertuğrul (İhsan), Emin Belig Belli (Peyami)	Neyyire Neyir (Necmiye Sultan), Nafiye Arcan (Melek Hanım), İsmet Sırrı (Ayşe), Muhsin Ertuğrul (Kudret), Ercüment Behzat Lav (Osman)	Ercüment Behzat Lav (Yüzbaşı Davut), Emel Rıza (Öğretmen Nesrin), Naşit Özcan (Onbaşı Tilki), Emin Belig Belli (Hamdi Bey), Atıf Terzioğlu (Yahya Kaptan)
Ses ve Müzik	Dönemin şartlarına göre sesli film çekimi yapılamamıştır.	Dönemin şartlarına bağlı olarak sesli film çekimi yapılamamıştır. Film, gösterim sırasında sinema salonunda canlı müzik eşliğinde izleyiciye sunulmuştur.	1920’lerde sesli çekim tekniği yoktu fakat 1930’lu yıllara gelindiğinde sesli film çekim tekniği uygulanmaya başlanmıştır. Bu film, ilk sesli film olma özelliğini taşımaktadır. Filmin sonunda dış sesin Atatürk’ün yapmış olduğu metinlerden parçalar okuduğu görülmektedir. Ayrıca asker rolündeki oyuncunun türkü söylemesi ve filmde marş kullanımı da görülmektedir.
Kullanılan obje, dekor	1920’li yıllarda çekilen filmlerde tiyatro geleneğinden gelen oyuncular oynamakta ve çoğunlukla da tiyatro sahnelerine ait dekorlar kullanılmaktadır		Filmde, savaş dönemine ait gerçek görüntüler ve belgesellerden parçalar yer almaktadır.
Çekim Tekniği	Cumhuriyet’in ilanı ile aynı yıl gösterime giren film için dönemin şartları göz önünde bulundurularak görüntü yönetmeninin çabası ile başarılı bir çekim tekniği çalışması yürütüldüğü söylenebilir.	Bu filmde özellikle dış mekân çekimlerinde hareketli sahneler yer almıştır. Filmin çekim tekniği açısından daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.	Yönetmenin yurtdışı deneyimi ve Sovyet Sineması’ndan öğrendikleri ile bu film için geliştirilmiş çekim tekniklerinin kullanılması ile hareketli ve durağan sahnelerde geniş açı ve yakın plan tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür.
Zaman ve Mekan	İşgal yılları ve savaş dönemi sonrasında İstanbul, İzmir başta olmak üzere Anadolu’nun kasabalarından izlenimler anlatılmıştır.		
Filmin Dili ve Anlatım Biçimi	Tarihi bir dil ve anlatım biçimine sahip olan filmlerde yaşanan drama duygusal bir atmosferle anlatılmıştır.		
Tema	Milli mücadele, bağımsızlık, vatan ve hürriyet aşkı		
Verilmek İstenen Mesaj	Bağımsız bir millet ve özgür bir vatan için milli mücadelede birlik olmanın önemi Vatan ve hürriyet aşkı tüm sevgilerin üzerindedir		
Konu	Halide Edip Adivar’ın <i>Ateşten Gömlek</i> adlı romanından uyarlanmıştır. İzmir işgali ile başlayan ve sonrasında İstanbul’un işgalinin anlatıldığı film, milli mücadele döneminde insanların, mücadele yıllarındaki aşk hayatlarını vatan ve hürriyet aşkı ekseninde konu edinmiştir.	François de Curel’in <i>Terre in Humaine</i> adlı oyunundan, Reşat Nuri Güntekin’in <i>Bir Gece Faciası</i> ismi ile uyarladığı oyundan sinemaya aktarılan film, milli mücadeleyi öne çıkararak Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşanan zorlukları konu edinmiştir.	Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu’na ait senaryo ile çekilen filmde memleketin işgali gerçek kahramanların isimleri ve hikâyeleri kullanılarak anlatılmaktadır.

2.1.1. *Ateşten Gömlek filmi*

Muhsin Ertuğrul, Darülbedayi'den ayrıldıktan sonra Şehzadebaşı'ndaki Ferah Tiyatrosu'na geçmiştir. 1923 yılında Halide Edip'in romanından uyarlanan *Ateşten Gömlek* filmi Kurtuluş Savaşı'nı anlatan bir film çalışmasıdır. Bu filmle beraber ilk kez Müslüman Türk kadınları bir filmde rol almıştır (Özön, 2013). *Ateşten Gömlek* filminde bizzat Halide Edip film setinde hazır bulunmuş ve çalışmalara katılmıştır. Milli vurguların yapıldığı bu film Kurtuluş Savaşı'nı anlatan ilk film olma özelliğini de taşımaktadır. Dönemin şartlarına uygun biçimde sessiz olarak çekilmiştir. 1923 yılında Cumhuriyet henüz ilan edilmeden önce film gösterime girmiştir (Özgüç, 1993). Sinema araştırmacısı Agah Özgüç'ün aktarımıyla *Ateşten Gömlek* romanının senaryolaştırılarak filme uyarlanması Atatürk'ün isteğidir. Atatürk, Halide Edip'i Çankaya'ya davet etmiş ve ona şunları söylemiştir: "*Ateşten Gömlek* filminde mutlaka Türk kadınları rol almalı ve oynamalı." Yönetmen Muhsin Ertuğrul da Atatürk ile aynı görüşleri paylaşmış, "Bağımsızlık savaşının bir kesitini veren bu ulusal filmde, kadın rollerinde Türk kadınlarını oynatarak bu fırsatı değerlendirmek istedim" demiştir (Özgüç'ten akt. Hakan, 2012). *Ateşten Gömlek* filmi için Muhsin Ertuğrul, Türk Sineması'nda ilk defa Müslüman bir kadın oyuncu olan Bedia Muvahhit'e rol teklif etmiştir. Film bu açıdan da sinema tarihi için önem arz etmektedir (Güvemli, 1960). İkinci kadın oyuncu için de Türk kadın oyuncunun oynamasında ısrarcı olan Muhsin Ertuğrul gazetelere ilan verdirmiştir. Gazete ilanına sadece bir kadın başvuru yapmıştır. İlanı gelen oyuncuyu Muhsin Ertuğrul'a yakın isimlerden Vasfi Rıza Zobu şöyle anlatmıştır:

1922'de *Ateşten Gömlek* filmini çevirmeye hazırlanıyorduk. Mühim iki kadın rolü vardı. Birini Bedia oynayacaktı. Öteki role genç bir Türk kızı bulunamamıştı. Gazetelere ilan ettiler. Ertesi günü, tek bir Türk kızı müracaat etti. Kemal Film'in bürosu Sirkeci'de Ali Efendi Sineması üstündeki iki küçük odanın içindeydi. O gün oraya uğradığım zaman Neyirre'yi ilk defa görüyordum. Kolej'de talebe imiş. 'Film için müracaat etti. Muhsin'i bekliyor' dediler (Zobu'dan akt. Özön, 2013, s. 90).

Filmdeki kadın oyuncular, Anadolu kadınının güçlü, gururlu, çalışkan, özverili yapısını, milli mücadeledeki önemini, vatanperver duruşunu temsil etmiştir. Yönetmen bilhassa bu sebeple Türk oyuncunun oynamasında ısrar etmiştir; ayrıca Muhsin Ertuğrul

bu filmde kendisi de rol almıştır (Onaran, 1981). Muhsin Ertuğrul ile çalışmış olan Ercüment Behzat Lav kendisiyle yapılan bir söyleşide şunları aktarmıştır:

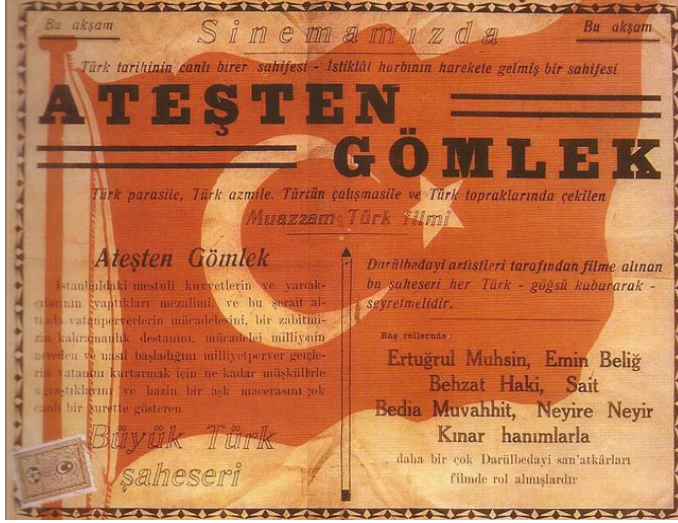
...Bu film savaşın henüz silinmemiş, unutulmamış acılarının, sevinçlerinin sanat aracılığıyla belgelenmesiydi. O devrin sinema tekniğine göre, plan, görüntü, eylem bakımından kuruluşu çok başarılıydı. Filmin öyküsünde yer almış kişiler, gerçekten yaşamış, bu topraklar üstünde emperyalizmin baskısına karşı savaşmış kahramanlardı. Geniş figürasyon kadrosu içinde İstiklal Savaşı'na katılmış pek çok kişi de vardı. Muhsin'in filmleri içinde en çok beğenileni bu olmuş, en kalıcısı da yine bu film olmuştur (Ayça ve Dorsay, 1973, s. 98).

Filmde Bağımsızlık mücadelesi ön planda verilirken, işgal yıllarında yaşanan bir aşk hikâyesi anlatılır. Hikâye milli mücadele ve milli şuur açısından ele alınmak istendiğinden, ayrıntılarda Peyami karakterinin milli mücadele düşüncesiyle yapılan mitinglere katıldığı, burada edindiği izlenimlerle, tanıştığı yeni insanların ve onların milli mücadele fikirlerine önem verdiği gösterilmektedir. Peyami, Yunan mezaliminden kaçıp iki çocuğu ile ona sığınan Ayşe ve İhsan'la konuşmakta, vatanın kurtuluşu için beraberlik mücadelesi içerisinde birlikte hareket etmenin önemi gibi fikirleri paylaşmaktadır. Bu düşünceler ile vatan savunmasında Peyami Binbaşı vazifesi gereği Anadolu'ya geçer. İhsan da Eskişehir'de görev alır. İzmir'in işgali sırasında eşini kaybeden Ayşe ise yaralılarla ilgilenmek üzere Eskişehir'de hastabakıcılık yapmaya başlar. Burada İhsan ile aralarında bir yakınlık kurulmuştur, ancak Ayşe vatanın kurtuluşundan önce herhangi bir gönül ilişkisine başlamak istemediğini, her şeyden önce kurtuluşun ve zaferin önemli olduğu görüşündedir. Binbaşı Peyami de Ayşe'ye âşıktır fakat aşkını hiçbir zaman dile getiremez. Vatanın selameti için mücadele edilmesi gereken bu dönemde, tabiri uygunsa, kalbi aynı zamanda vatan aşkı ile de yanmaktadır. Peyami bu durumu, "...üstümde ateşten bir gömlek var" diyerek anlatmaktadır (Özgüç, 1993). Filmin sonunda Büyük Taarruz'da Peyami, İhsan ve Ayşe aynı cephede savaşa katılırlar, üçü de vatan savunmasında şehit düşerler.

Filmde, mücadele yıllarında vatanın bütünlüğünün korunması, hürriyet aşkının daha önemli olduğu, özgür ve bağımsız olmanın her şeyden daha üstün tutulduğu söylemi yer almaktadır.

Film, konusu itibariyle, kurtuluş mücadelesinde yer alan kişilerin aşk hikâyelerinin yanı sıra vatan savunmasında oynadıkları rollere odaklıdır. Bu yönüyle beğeni alan filmde görüntü yönetmenliği yapan Cezmi Ar'ın çekim teknikleri de filmin başarılı olmasında önemli bulunmuştur (Onaran, 1981).

Resim 1. Ateşten Gömlek Filmine Dair 1923 Yılına Ait El İlanı

(Pınar, 2018)

2.1.2. Ankara Postası filmi

François de Curel'e ait *La Terre Inhumaine* adlı oyun, savaş döneminde Alsace-Lorraine çevresinde yaşanan olayları konu edinmiştir. Eseri, Reşat Nuri Güntekin *Bir Gece Faciası* ismi ile Türkçeye uyarlamıştır. Muhsin Ertuğrul da Darülbeyaz'da seyrettiği bu oyundan etkilenir ve bu oyunu, Birinci Dünya Savaşı ve mücadele yıllarının anlatıldığı bir film senaryosu şeklinde yeniden yazar. Film *Ankara Postası* ismi ile çekilir (Özön, 2013). O dönem Türk Sineması'nda sesli çekim tekniği yoktur. Ankara Postası filmi de gösterime girdiği İstanbul Elhamra ve Melek Sinemalarında canlı müzik eşliğinde gösterilmiştir (Abisel, 1994). Filmin beğeni gördüğü ve İstanbul'da tahminen on beş bin kişi tarafından izlendiği, bu durumun filmin yapımcılarını mili mücadele teması ile ilgili başka filmler yapmaya teşvik ettiği görüşü hâkimdir (Aysal ve Erbay, 2022, s. 403).

Filmin milli mücadele teması söylemi ile incelemesi yapıldığında, hikâyedeki gelişim şöyle gerçekleşir: Kuvay-ı Milliye ordusuna karşı kurulan teşkilata mahsus cephede savaşan bir komutanın eşi olan Necmiye Sultan kocasından haber alamaz ve onu aramak üzere Adapazarı olduğu düşünülen yere gelir.

Burada Melek Hanım'ın konağına yerleşir. Melek Hanım'ın büyük oğlu Kudret Kuvay-ı Milliye için haberleşme ağında çalışan bir posta görevlisidir. Elinde Anadolu'ya ulaşması mühim bir mesaj bulunmaktadır. Konakta birbirlerinden hoşlanan bu ikili beraber olmaya başlarlar, ancak Necmiye Sultan, Kudret'in Kuvay-ı Milliye için çalıştığını öğrenir ve onu ihbar eder. Bunu öğrenen Melek Hanım da Necmiye Sultan'ı öldürür. Kudret son nefesini vermek üzereyken elindeki mesajı kardeşi Osman'a ulaştırır. Osman Anadolu'ya doğru yola çıkar, yoldayken Kuvay-ı Milliye'ye karşıt görüşte olan köylüler tarafından nişanlısının kaçırıldığını öğrenir, onu kurtarmak amacıyla köylüleri öldürür ancak nişanlısı ve Osman da yaralanır. Yaralı bir vaziyette atlı arabalara kadar ulaşan Osman elindeki mesajı ulaştırmayı başarır. Mesajda Büyük Taarruz'un başlayacağı haberi verilmektedir. Şartlar ne derece zor olsa dahi yüreğinde vatan sevgisi taşıyanlar zorluğun üstesinden gelerek mücadelesini sürdürüp vatanın kurtuluşu için üstüne düşen vazifeyi yerine getirmektedir. Filmde, vatanın kurtuluşu ve selameti için zor şartlar altında çarpışan ancak aldığı emri yerine getirmek için mücadele eden kişiler ve yaşadıkları hikâyeler gösterilirken, bu kişiler, konu özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi olduğunda vatan ve hürriyet sevdasıyla zorlukların üstesinden gelebilen güçlü kimseler olarak anlatılmıştır.

Resim 2. Ankara Postası Filmine Dair El İlanı

(Pınar, 2018)

2.1.3. Bir Millet Uyanyor filmi

Muhsin Ertuğrul, *Bir Millet Uyanyor* filmini orijinal bir hikâyeden senaryolaştırarak çekmiştir. Hikâye, Nizamettin Nazif'e aittir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu filmin çekilmesini çok istediği ve yapım aşamasında bizzat destek verdiği çeşitli kaynaklarca doğrulanmaktadır (Onaran, 1981).

Atatürk, film yapımcılığına dair görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Sinema öyle bir keşiftir ki bir gün gelecek, barutun, elektriğin ve kıtaların keşfinden çok dünya medeniyetlerinin veçhesini değiştirdiği görülecektir. Sinema, dünyanın en uzak köşelerinde oturan insanların birbirlerini sevmelerini, tanımlarını temin edecektir. Sinema, insanlar arasındaki görüş, düşünüş farklarını silecek, insanlık idealinin tahakkukuna en büyük yardımı yapacaktır. Sinemaya layık olduğu ehemmiyeti vermeliyiz (Şener'den akt. Acar, 2021, s. 287).

Filmde, bağımsızlık için verilen milli mücadelede Yüzbaşı Davut ve onun emrindeki Onbaşı Tilki'nin işgal yıllarındaki İstanbul için birlikte çarpışmaları anlatılırken, bir yandan da Yüzbaşı Davut ile Nesrin Öğretmen'in aşkına değinilmektedir. Filmde Kurtuluş Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinin yer aldığı belgesellerden de eklemeler yapılmıştır. Ayrıca filmde gerçek olaylara yer verilirken, İstanbul'un işgal edilmesi, Sait Molla ve Yahya Kaptan'ın ölümü gibi olaylar sahnelenmiştir (Özön, 2013).

Muhsin Ertuğrul, Sovyet Sineması'nda öğrendiklerini *Bir Millet Uyanıyor* filminde birkaç sahnede uygulamıştır. Filmde askerlerin gözleri bağlanarak kurşuna dizilme sahnesinin *Potemkin Zırhlısı* filmindeki kurşuna dizilme sahnesinden esinlenilerek çekildiği düşünülmektedir (Ulusoy, 2018). Askerlerin kurşuna dizilme sahnesinde, başta Yüzbaşı Davut olmak üzere esirlerin "Yaşasın İstiklal!" diye bağırmaalarının ardından silahlı müfreze ateş etmekten vazgeçer. Bu sahnede her şeyin zafer için yapıldığı, zafere ulaşmak için ölümün dahi göze alındığı ve birlikte hareket etmenin önemi vurgulanmıştır.

1920'lerde çekilen diğer filmlerden farklı olarak bu filmde Şehir Tiyatroları'nın dışında oyunculara yer verildiği, böylelikle tiyatroya dair daha az öğeler gösterilirken, oyunculukların da sahnedeki kadar ağır bir havada yapılmadığı görülmektedir. Çekilen sahnelerde bazı planların genel, bazı planların yakın çekimle tamamlanması ve filmdeki kurgunun o dönem çekilen diğer filmlere göre daha profesyonel biçimde sunulması Türk Sineması'nda yenilikler olarak görülmektedir (Özön, 2013).

Filmin sonunda, dış ses, Gazi Mustafa Kemal'in milli mücadele döneminde yaptığı çeşitli konuşmalara atıfta bulunarak, Sivas Kongresi'nde kürsüde okuduğu metin ve Nutuk'tan alınan metinlerden parçalar okumaktadır. Bu esnada arka planda Kurtuluş Savaşı'nda Çanakkale cephesinden ve Cumhuriyet Bayramı kutlamalarındaki geçit törenlerinden alınan görüntüler gösterilmektedir.

Dış sesin final sahnesinde okuduğu metin şu şekildedir:

...Evet her yol Ankara'ya gider, çünkü Ankara'da Gazi Mustafa Kemal milleti esaretten, vatani müstevliden kurtarmak için eli silah tutan herkesi mücadeleye davet etti. Artık müstakil topluluklar halinde yer yer mücadele eden küçük kuvvetler, efeler, sivil çeteler Mustafa Kemal'in emrinde tarihe ibret dersi verecek, dünyaya askerliğin ne olduğunu gösterecek Türk Ordusu'nu kurmak için toplanıyorlardı. Şimdi ordu kurulmuş, Gazi Mustafa Kemal Paşa Türk Orduları Başkumandanı sıfatı ile bizzat ateş hatlarında ordunun maneviyatını takviye ediyor, üstün kumandanlık vasfı ile Mehmetçiğe zafer yollarını gösteriyordu. Artık ölüm-dirim savaşı başladı. Parolamız ya ölüm ya istiklaldir! Mehmetçik harp ilahlarının zafer kanatlarını takmış, bir çığ gibi önüne gelen düşmanı yok ediyor, cepheden cepheye, zaferden zafere uçuyordu. Bu öyle azametli bir şahlanıştı ki değil yedi düvelin ordusu, yetmiş milletin ordusu çıksa Mehmetçiğin karşısına yine de yok olmaya mahkûmdur. Kalbinde kurtuluş için, zafer için iman, dilinde Allah'ın adı, Mehmetçik kükretilmiş aslanlar gibi saldırıyor... Ve bir 9 Eylül sabahı Akdeniz kıyılarından yükselen zafer teraneleri vatanın kurtuluşunun müjdecisi oldu... Tarihten Türkleri silmenin kabil olmadığını anlayan, Türksüz bir dünyanın mümkün olamayacağını kabul eden düşman kuvvetleri İstanbul'u da asıl sahiplerine teslim ederek gidiyorlar. Bu gidiş geldikleri kadar azametli değil... Güle güle gidin, bir daha mukaddes topraklarımıza düşmanca ayak basmayın, unutmayın Türkiye, Türklerindir! Yurtta sulh, cihanda sulh! İşte Türk milletinin yeni parolası. Bu gaye için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen bir milletin evladınız biz. Her şeyden evvel hürriyet hep vatan için kanlarını döken şehitlerin aziz hatırası, bu sert adımlarla dağı taşı inleyen kahraman Mehmetçiğin daima kalbinde yaşayacak. Hazır ol cenge istersen sulh-u salah!

Bu metinle filmde anlatılmak istenen milli mücadelenin önemi kuvvetlenmektedir. Film boyunca işgal döneminde düşmana karşı birlikte hareket etmek gerektiği, bu şekilde karşıdaki düşman ne kadar güçlü olursa olsun onları yenebilecek güçte olduğu işlenmiştir.

Resim 3. Bir Millet Uyanıyor Filminin Hazırlık Sürecinden Gazetede Yer Alan Bir Haber

(Pınar, 2018)

Resim 4. Bir Millet Uyanıyor Film Afışı

(Pınar, 2018)

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yabancı filmlerin yurda gelişi ve gösteriminde çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durum yapımcıları yerli film yapmaya yöneltmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında çekilen milli mücadele temalı Ateşten Gömlek, Ankara Postası, Bir Millet Uyanıyor adlı filmler temel olarak işgal yıllarında bağımsızlık ve vatan savunması için verilen mücadeleyi konu edinmektedir. Yapılan bu çalışma neticesinde bu filmlerde ortak temanın milli mücadele olduğu, halkın Kuvay-ı Milliye güçleriyle birlik ve beraberlik içerisinde olduğu, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında halkın ve Kuvay-ı Milliye güçlerinin kahramanlaşmasının ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Milli mücadele döneminin getirmiş olduğu birlik ve beraberlik duygusunu perçinlemek, ulusal değerlere sahip çıkılması, milli şuurun oluşturulması amacıyla çekilen dönem filmlerinde düşmana karşı kazanılan zafer ön plana çıkarılmıştır. Çalışmada yer alan filmlerin ortak özelliklerinden biri de, asker, köylü, öğretmen, hemşire kim olursa olsun, milli beraberlik anlayışı ile hareket edildiğinde final sahnesinin zaferle neticelenmesidir. Üç film de iki karşıt kutup olarak düşman ve milli mücadeleye taraf olan gruplar üzerine temellendirilmiştir. Müzik seçiminde, sesli çekim imkânı olmayan filmlerin canlı müzik eşliğinde sunulması, sesli sinema sistemine geçildiğinde ise marşların kullanımıyla toplum üzerinde ortak bir dil yaratılmak istenmiştir. Filmlerde kullanılan dildeki ortak düşüncenin de "tarih bilincinin verilmek istenmesi" olduğu görülmektedir. Çalışmada seçilen filmlerin bu temalarla bütünlüğü ve söylem açısından uyumlu olduğu düşünülmektedir.

Türk milletinin kurtuluş mücadelesinin aktarıldığı bu filmlerde, vatanın bağımsızlığı için düşmana karşı birlik olmanın önemi gösterilmiştir. Halkın sinemaya ilgisini yükseltmek amacıyla filmlere dair el ilanları bastırılmıştır. İzleyici sayısı için İstanbul verilerinden çalışmada bahsedilmiştir. Bu verilere bakılarak yeterince ilgi gösterildiği düşünülmektedir. Sinema sanatının ideoloji ve tarih bilinci oluşturma gücüne dayanarak tarihi olayların yansıtıldığı, ortak söylem olarak milli mücadelenin aktarıldığı bu filmlerin, "toplum üzerinde birlik ve beraberlik misyonunu yüklenmiş oldukları" yorumu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (1994). *Türk Sineması üzerine yazılar*. İmge.
- Acar, D. (2021). Atatürk ve sinema: Türk Sinemasında Atatürk filmleri. *Atatürk Yolu Dergisi* (69), 285-309.
- Ayça, E. (2016). *Şu sinema dedikleri*. Artshop Yayıncılık.
- Aysal, N. ve Erbay, H. (2022). Türk Sinemasında milli mücadele ve Atatürk dönemi filmleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. (1), 397-413.
- Balcıgil, O. (2020). *Nefesi tutku olan kadın Afife Jale*. Destek Yayınları.
- Baydemir, A. ve Önder, S. (2005). Türk Sinemasının gelişimi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (6), 113-135.
- Çoban, B. (2015). "Söylem, ideoloji ve eylem: iktidar ve muhalefet arasındaki mücadeleyi çözümleme denemesi". *Söylem ve İdeoloji*. (Barış Çoban, Ed.). 199-233. (Barış Çoban vd., Çev.). Su Yayınları.
- Dorsay, A. ve Ayça, E. (1973). Ercüment Behzat Lav'la konuşma. *Yedinci Sanat*. s (9), 90-104.
- Erdur, O. (2019). Türk-Sovyet kültürel ilişkilerinde Muhsin Ertuğrul. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi XVI* (61), 66-77.
- Erksan, M. (1996). *Sinemanın 100. yılı, Türk Sineması üzerine düşünceler*. Doruk Yayıncılık.
- Güvemli, Z. (1960). *Sinema tarihi*. Varlık Yayınları.
- Hakan, F. (2012). *Türk Sinema tarihi*. İnkılap Kitabevi.
- Onaran, A. (1981). *Muhsin Ertuğrul Sineması*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özer, N. (2019). *İdeoloji iktidar medya söylem*. Çizgi Kitabevi.
- Özgüç, A. (1993). *100 filmde başlangıcından günümüze Türk Sineması*. Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (1968). *Türk Sineması kronolojisi*. Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (1970). *İlk Türk sinemacısı Fuat Özkınay*. Türk Sinematek Derneği Yayınları.
- Özön, N. (1985). *Sinema uygulayımı sanatı tarihi*. Hil Yayıncılık.
- Özön, N. (1995). *Karagözden sinemaya Türk Sineması ve sorunları*. Kitle Yayınları.
- Özön, N. (2008). *Sinema sanatına giriş*. Agora Kitaplığı.
- Özön, N. (2013). *Türk Sineması tarihi 1896-1960*. Doruk Yayınları.
- Özuyar, A. (2004). *Babıali'de sinema*. İzdüşüm Yayınları.
- Özuyar, A. (2008). *Sinemanın Osmanlıca serüveni*. Deki Basım Yayım.
- Scognamillo, G. (1987). *Türk sinema tarihi birinci cilt 1896-1959*. Metis Yayınları.
- Teksoy, R. (2005). *Rekin Teksoy'un sinema tarihi 1. Cilt*. Oğlak Yayınları.
- Ulusoy, M. (2018). *Türk Sinemasında Osmanlı algısı 1923-1960*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalı - Tarih Programı.
- Van Dijk T. (2015). Söylem ve ideoloji: Çokalanlı bir yaklaşım. *Söylem ve İdeoloji*. (Barış Çoban, Ed.). 15-100. (Barış Çoban vd., Çev.). Su Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Pınar E. (2018). Türkiye'nin sinema dönemleri-tiyatrocular dönemi, www.tarihlisanat.com/tiyatrocular-donemi-turkiye-sinema/ , Erişim tarihi 23.9.2023.
- Sistem Film (2017). Bir millet uyanıyor (1932) - Türk Filmi - Ercüment Behzat Lav& Emel Rıza (video) YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=NhiBXtvY19g>

OCAK 2024

YIL: 5 SAYI: 9

